

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година V

књига V

свеска XX

децембар 2009

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач
Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача
Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник
Ђорђе Сладоје

Уредничко
Небојша Деветак (*одреднички уредник*), Бранислав Зубовић
(*технички уредник*), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момчило
Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи,
Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић, Светислав
Шљукић (*ликовни уредник*)

Адреса
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 794-640
e-mail: casopistrag@sbb.rs

Штампа
Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж
350 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.
Рукописе слати у електронској форми.

Илустрације:
Јелена Гојковић, академски сликар.

С А Д Р Ж А Ј

шраг њоезије

Манојле ГАВРИЛОВИЋ.....	5
Ненад МИЛОСАВЉЕВИЋ.....	8
Дејан БОГОЈЕВИЋ.....	11
Милан МИРИЋ.....	15
Гордана ШАРЧЕВИЋ.....	17
Кайе ЈОВАНОВСКА.....	21
Зосим ПОПАЦ.....	23

шраг њрозе

Рајко ЛУКАЧ.....	26
Владимир ЈАГЛИЧИЋ.....	33
Живко КАЋАНСКИ.....	36
Милан ВОРКАПИЋ.....	42
Слободан ЕЛЕЗОВИЋ.....	45

шраг на шрагу

Ана СТЈЕЉА.....	48
Марина КАНИЋ.....	57

шраг гружих

Олександр ХАВРОШ.....	68

шраг сведочансџва

Јован ЗИВЛАК.....	75

шраг разговора

Јелица РОЋЕНОВИЋ.....	99

шраг целулоида

Александар ДЕВЕТАК.....104

шраг звезде падалице

Блажоје БАКОВИЋ.....108

Момчило БАКРАЧ.....111

шраг ивичишавања

Анђелко АНУШИЋ.....115

Биљана ЂУЛАФИЋ.....121

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....127

Радмила ПОПОВИЋ.....129

Емилија ЦАМБАРСКИ.....131

Момчило ГОЛИЈАНИН.....135

Гордана ВЛАХОВИЋ.....139

Душан М. АДСКИ.....141

Мићо ЦВИЈЕТИЋ.....144

шраг наслеђа

Жарко ДИМИЋ.....147

Манојле ГАВРИЛОВИЋ

КАРПАТСКА СРМА

Ко гледа у Сунце обасјан биће,
из мрака крилато јутро свиће,
Мач ветра спава огрнут брезом,
попрскан маглом росом и језом.
Извор жубори светлост пакла,
црна је звезда пролеће такла.
Недеља звони у звуку стреле,
дан просу бисер низ руке беле.

Ветар плете кошуљу звездану.
јутро пева у црном бездану.
Небо трчи с муњама по киши,
лежим на брегу од звезда виши.
Мостови између сна и луке,
су њене очи и њене руке.
Лето реку на извору злати,
проспем вече, свитање се врати.

Дунав је Србији шал зелени,
светлост пију крилати јелени.
Зором кад ветар за облак зађе,
дечак од сна плете беле лађе.
Киша је суза небеске кћери,
у оку муње извор се бисери.
Ловац просу сјај звезданог жита,
низ пролећа у струку повита.

Курјак у гори венчава пчеле,
кћи белог Сунца просипа стреле.
Стари сват претворен у глогов трн,
у руци му светли месец црн.

Пред црквом коло играју петли,
барјак дечаку у коси светли.
Коњ јутра носи сребрни сач,
небеском сату казальке мач.

Столеће пева у крику ласте,
Морава зором с муњама срасте.
Карпатска срма, дугине косе,
невесте ноћи с облака росе.
На руци ветра пшеница цвета,
Класале руке у оку лета.
Огрнут зраком Данице звезде,
мала се јутра на челу гнезде.

МОРАВСКИ ЗДЕНАЦ

Српска земља пева
столеће се злати,
из Моравског зденца
певају папрати.
С руке црног грома
ноћ разбаца свице,
гори сенка неба
пламти крило птице.

Са Карпатског борја
светле ветра нити,
ти си коса магле
ја сам јелен вिति.
Извор с Дунава
плетеш у вितिце,
соко с три пролећа
пада са литице.

Крилат бунар ноћу
лети изнад Жиче,
претворен у песме
зачаран у приче
Из ока му капље
златне зоре језа
киша косу дуге
просу изнад бреза.

Црн месец окићен
у стрелу селицу,
у црном облаку
жње црну пшеницу.
Ноћу у дну неба
раоник се блеска,
у чијим очима
свиће жубор - леска.

Над Србијом звони
сребро јужне звезде,
крила белог анђела
над Моравом језде.
Изнад старих кућа
расте јутра злато.
Сунце век помери
пева речи јато.

НА КРИЛИМА ЛАСТЕ

Свети Сава дао нам је славу,
Црни Ђорђе шајкачу на главу.

Вук просуо светлост ћирилице,
мала јутра, пролећа и свице.

А Доситеј у чамцу од росе,
преко Саве и дугине косе.

Донео је на крилима ласте
јабуку што испод земље расте.

И баци је ко латице дрена,
низ брегове и свитања снена.

Низ воћњаке, планине и реке,
низ облаке и звезде далеке.

Већ два века кад заруде лета,
над Србијом бело злато цвета.

Ненад МИЛОСАВЉЕВИЋ

У ПРОЛАЗУ

На сајму књига или у трамвају,
пијачној вреви, чекању у реду,
људи се сретну, гурну, не застају,
сви јурећи по неком своме следу.

Можда је она нехајна девојка
што крај ме прође, моја сродна душа,
чекана љубав или само бројка.
Која тескоба њено срце куша?

Људи пролазе, одлазе. Без краја.
У сивом свету воде своју битку,
сметнувши да их нека песма спаја,
тајени преступ, ил сан о бољитку.

ЦРНО ЈАТО

Креште гаврани долином Мораве,
њише их ветар звиждукавим летом.
Зима, студен је, а не забораве
да раскриле се над приземним светом.

Облећу куће као у балету,
под њиним оком варош је ко плен.
Чини се да ће у кружном залету
на земљу да се обруше за трен.

ДОКОЛИЦА

Прохуји доба од јутра до мрака,
сати испуре... већ пропао дан.
А шта је живот – ко музичка трака.
Колики део није одсвиран?

За пола дана оконча се преврат,
за трептај ока циљ погоди метак,
и никад не знаш да л ће мали нехат
хицем твој живот свести у сажетак.

У пар минута и живот се зачне,
у један уздах често стане песма.
Силе живота – светлије и мрачне –
увек без мира и одувек без сна.

Скрштене руке могу бити предност.
Досада каткад зароби и мене.
Ко је господар овог света? Ко гост
коме се тајно одмерава време?

ДРАГА АНА,

Недоумице о сопству, животу,
натапају ми неспокојан дан.
Како дубински намирити квоту
година које теглим, себи стран?

Себи, односно замисли о себи,
далек све више, прикуцан до тла.
Немоћан стојим пред младошћу. Где бих
између блата и далеког сна?

Заједничкога – нама много нема.
Према себи смо све строжи и строжи.
Сад, да зажмурим: ко утеху трена
да врх ти груди осетим на кожи.

* * *

Чезнем за неким поретком далеким,
видим га ко неозидану кућу.
Увек је за нас суд бивао преки,
сањају светлу годину будућу.

Таворећи са сивим, нашим добом,
небу отварам немоћне дланове.
Попићу горчу кафу сâм са собом,
вечно кујући апсурдне планове.

Дејан БОГОЈЕВИЋ

ПОТОМ, ПЕСМА...

Са маске прво скини све мирисе
Уништи све питке речи
Сва дела што тражише твој дух

Потом
Са маске скини све власи
Бркове браду косу веђе...

Власи спали лако као лака дела

Крочи корак више и дохвати
Тек напупео лист
И окити маску

Кад маска олиста
Удахни дубоко и рашири руке

Потом ће гранути сунце
Па ће се маска осути цветовима

Потом
Са маске скини сувишне цветове
Да не отежа од рода

Кад плодови буду зрели
И притисну ти рамена
Свакој дрхтавој сени додели плод

Заштити властито лице!

Толика наказна светлост
Створиће нове маске
За нове сједињене људе

А ти радостан
Прашњавог лица
Са црним облаком
Изоштри чула

СВЕЖИНА МИНСКОГ ПОЉА

Ветровито вече у планини
У каменој кући мук
За трпезом клањају се сенке
Растрзаних сувих медвеђих бутова

Оштрим нож
Савијам цигару
Намичем капу на потиљак

Чекаћу зору
Па ћу низ стење до извора
Да скријем све трагове
Предака
И у свежини
Још једном оживим поља
Која су цветала и рађала
Док сам био мртав

Док се на челу не појаве
Минска поља

УХО(ДА)

Бреза изнад мог узглавља
Олистала
Па трепери

Низ храпаву кору
Сливају се сокови

Па на мој трбух
Паде сласна кап

Кажу: „Чува од ухода...”

Као фрула пастира

Кажу ветар доноси пламен
(за наредну ноћ
за румено небо
и црвени месец)

На месечини сенка брезе
Уходи изнад мог узглавља
Звезду што би да падне

УЉАНА ПОЉА ЗОРА

Мирне зидине
Скриваху видик изван самог себе
Те маховине ноћних немира
Што огроздале падају на чула

Утврђења саздана од брда
Без стаза
Без светлуцавог стења
Под голобрадом брадом аветне ноћи

Стопало ми се одмара
По уљаним пољима
Где сребре се
Усијана телеса
Тек расповитих зора

У зидинама се мрешкају
Трагови још једне светлости
Прашњаве
Титраве

Сетне

ВОДЕ ЗОРЕ

*„Планински кристал – вода у Керулену,
Планински врхови час су јасни час ѿмурни.
Вијуџа обала... Чује се ѿу увек
Звук роџа изврсноџа хура.”*

Цендијн Дамдинсурен

Воде из земље
Воде из сна
Воде из утробе
Као белопуте пророчице
Дозивају зрела једра
Дозивају блесковите обале
И мрка рођења
И уснуле бескраје

Воде са неба
Спирају шар птица
Бруј весла
Пуцањ зоре

Воде са неба
Ожиљке племена
Уливају у мирне воде

Без жудње

До дна...

Милан МИРИЋ

*КОБИЛА НА СТАРОМ ПУТУ
ЗА ЗЛОТ*

*рајници се враћају ђред зору:
џдје су коњи?*

До зарана обликовао сам
бразду којом се зауставља ватра.
Њива ће од ватре бити плава.

Знам да би могла дочарати
плаво између почетка и краја.
Али не можеш се сјетити.

Шума на Кобили сад' је замршена.
Добро ће то бити сјеме!
Шта бих ти иначе рекао: моја је
намјера у бразду сакрити шишарку!

Говори ми штогод...
Колико снова одсања?
Мислиш да не знам како ти је
кроз прозор док гледаш коцку неба.

ЧЕКАЊЕ

Умећем траву сјечики
међу прсте.
Да се не забројим.

Прерано не урежем срце.
Да не зараста у смолу.
Буде пловно!

(имам пет Тимока:
црних и бијелих умака)

Заокружуј само здраве
годове.
Добро ми расти...чекаћу.

*ОДЛАЗАК ВЕНКА ХРИСТОВА
НА БУРЂЕВДАН*

Која је то била твоја (весела) мисао
док си газио нишавске цариброде...

призорима неописивим. Ону страну,
с' камена на камен, да прескочиш!

Кад лицем се шири мрежаста илузија
за кафанским столом често сличним

свуда унаоколо прстохвати Петерлаша.
Одбожи ли мало? Ма што значило сада:

пожури ме куме да хајдучим пјесму.

МАМУРНА СЛИКА

Воњао је сладуњав дим
из запаљеног контејнера

под њим сједила мачка
на њему чучао гачак.

Та непомична јутарња
слика прочишћавала ми крв
удишући мачку и гачка.

У то доба обично се јате
чавке прелетавајући брзим
ковитлацима кратке раздаљине.

Гордана ШАРЧЕВИЋ

КАЖУ МИ

Душку Трифуновићу

Кажу да си тамо,
У рају почиваш,
А у сну се само
Јављаш и одзиваш
Трептајима звезда;
Ти, небеско птиче,
Из небеског гнезда,
Небески песниче...

Кажу да си сада
Светлост месечева
Изнад Новог Сада,
У којој дозрева
Све што бол дотиче
Да љубав допева,
А да не пориче
Усуд Сарајева.

Кажу ми да певаш
Гласно, с анђелима,
А слутим, ти сневаш
У свим пределима
Који се сад деле
На нас и њихове,
Шириш руке беле,
Говориш стихове...

Кажу да си срећа
Која и у рају
Може да увећа
Наду завичају:
Да свет може само,
Само да избави,
Тамо и овамо -
Песма о љубави.

ПУТУЈУЋИ

На пут ћу отићи:
Стално ми се чини
Да ћу негде стићи,
У сивој даљини
Да ћу срести неког;
Остаћу без даха
Од сусрета преког,
Без стида, без страха.

Корачам сивилом,
А тло је пода мном
Пресвучено свилом;
У трептају тамном
Као да ми неко
Путоказе нуди
И прима ме меко
У срце, на груди...

Корачам још даље:
Чезња је предео
Којим теби шаљем
Себе други део;
Застанем, па кренем,
Али изван себе:
Шта ћу, ако скренем
У рај – а без тебе...

Шта ћу ако ни ту
Не пронађем тебе,
Душу племениту,
Други део себе?
Пут се ближи крају...
А ти – измакао!
Без тебе у рају
И рај је пакао.

МОЛИТВА

Молим те, Господе,
Снаге да ми даш
Да душа ми ова
Заувек остане чиста...
Колико могу поклањати
Онима што пате,
Једино ти знаш.
Молим Те,
Снаге да ми даш,
До краја
Да останем иста.

Молим те, Господе,
Не дозволи мржњи
Да у срцу мом
Отвори врата...
И када у вечност кренем,
Нека то буде тихо
Попут звука пешчаног сата,
Молим Те,
Снаге ми дај
Да до краја
Останем иста.

Молим те, Господе,
Мудрости ми дај
Да ни случајно
Никоме не нанесем бол
И да опростити знам
И онима који, хладне душе,
Све око себе рањавају и руше
И није их ни стид, ни срам...
Молим те, Милостиви,
Снаге ми дај
Да до краја
Останем она иста.

КОБ

Из постеље беле
Као од кринова
Тихо диже своје
Милостиво биће
Радост му се роди
Баш као принова
Ноћ је као вечност
Зора још не свиће.

Мраком се вијори
Озарено лице
К'о сунцокрет жути
Усред поља жита
Млака зора лебди
Покрај несанице
Немирној се души
Друмовима скита.

Крај постеље беле
Од свиленог плашта
Шепури се гордо
К'о цвет пркрај плота
Застане па крене
К'о да свима прашта
Ил' жели да нађе
Катанац живота.

Санак траје дуго
Срећан бесконачан
Што се болан песник
Из постеље прену
Кад оздрави болан
Баш се знаде тачно
Да на санку срећни
Ка вечности крену.

Кате ЈОВАНОВСКА

БЕСКРАЈНО ОБОЖАВАЊЕ

Долазим до тебе
Врата усхита широко се отварају
Предјели испуњени сфуматом
А ипак концизни углови
Орнаментисани позлаћеном љубављу
И ту ја дрхтим да дохватим
Гране што рађају дијамантима
Најдубље се осјети твој савршен дух
Који испарава до мога лица
Кожа осјећа свилене пробоје
И жмирећки могу да осјетим гдје си

Дошао си да ме усређиш?
Насликан библијски мотив
Дарежљив по својој природи
Тапкам блискост полегнуте ноге
Љубим бијели јастучић
И рогови скривени у ноћи
Над малим заокруженим свицима
Свијетле, трепћу и крију се
До новог млијечног раздањивања
Са ручним потписом бескрајно обожавање

ГРОЗД ГЕНЕРАЦИЈЕ

Грозд генерације
нанизане као бисери из турских времена
заједница сви заједно
са послом у мислима
сада више није тако
раздубљена дубина у далеком мјесту

хладно и осамљено окружено гвозденим жицом
не одговара на позив
ти зовеш планина одговара
жути пламен свијећа ти даје утјеху
скупочијено злато се налази на овом мјесту
тамјан му говори
ту рођаци долазе
само није могуће
да вас дочекам
тамо је гдје је.

МИР, МРАК, ТИШИНА

Срећа отпутова на седмо небо
остави украсну хартију
далеко у дворцу у диму са црним мислима.
Од потребне личности
дува вихор незаустављиве бујичаве кише
торнада губљења топлоте
од зрака који зраче светло
а сада туга тешка ко планина
спремљена у Гинисову картонску кутију
талози се, скупља
у предграђе сјећања
цртају се капи изворне кише
бесконачна туга на дну
непокретног бријега
који не сања, не гледа, не говори
не смије се
ћути у сопственом миру, мраку и тишини.

СТАРА МУДРОСТ

Легла ко срна ријечне долине
Замор јој напрегне старост
Тешко покретне кости
Састављене за много љета
Само погледајте, кожа ће вам рећи
Мукотрпан посао
И подарена мудрост храма Атине
А за мене се њише као јелка с лампионима
Моја пропратна сјенка
Од малих ногу друга мајка
Регулатор добра и зла
Увијек неисцрпна помоћ и љубав
Анегдота као привјесак и магнетна сила
Пољупци и милион преграда
Буди увијек са мном

Зосим ПОПАЦ

ДОДИР

Кажеш волим Реч окрилати
придружи се јату грабљивица
Упркос мирисима непокапаних

суза глумимо све више наричу
очајања ситничавом страху
расте гола жеђ

Такнем угао усана
лица откривеног Пригушено
кикотање већ окива празнину
у запуштеном собичку снова

САВРЕМЕНИК

Муж често
дионизијски опијен и отац
тобоже без кајања целива
ново лице Софије
У дане пуног месеца
из коже би да измили
тесно је у њој
комода се празнина

Кад звона
као иза брда огласе
вечерњу потајно плаче дуго
да се случи језеро можда
Пресвети понекад сврати
ноге да окваси

ПРЕПОЗНАВАЊЕ

По улицама читав боговетни дан
срећем звезде Холивуда пријатељ
преминуо у првом разреду
основне осликава мурале
на клупи где плачем
кад умиру делфини скамењен
дишем тик уз леви демонски
мој профил танано биће
пребира по струнама срца не зна
од давнина обитава ми у сновима
кћер и сина видех оног дана
немушт го док сам гегуцкао
левом обалом Дунава и на плажи
правио с њима куле од песка

ГРАДСКА СВАКОДНЕВНИЦА

Дишемо узалуд
без мириса одавно је паучина
по угловима детињства и камену
отето је памћење

Међу бедрима
жена са укусом плавих
морских дубина живиш а нико
на гробљу да се пробуди

Исти сан
из ноћи у ноћ силуэта жене
с дететом у наручју на платну
запенушане пучине

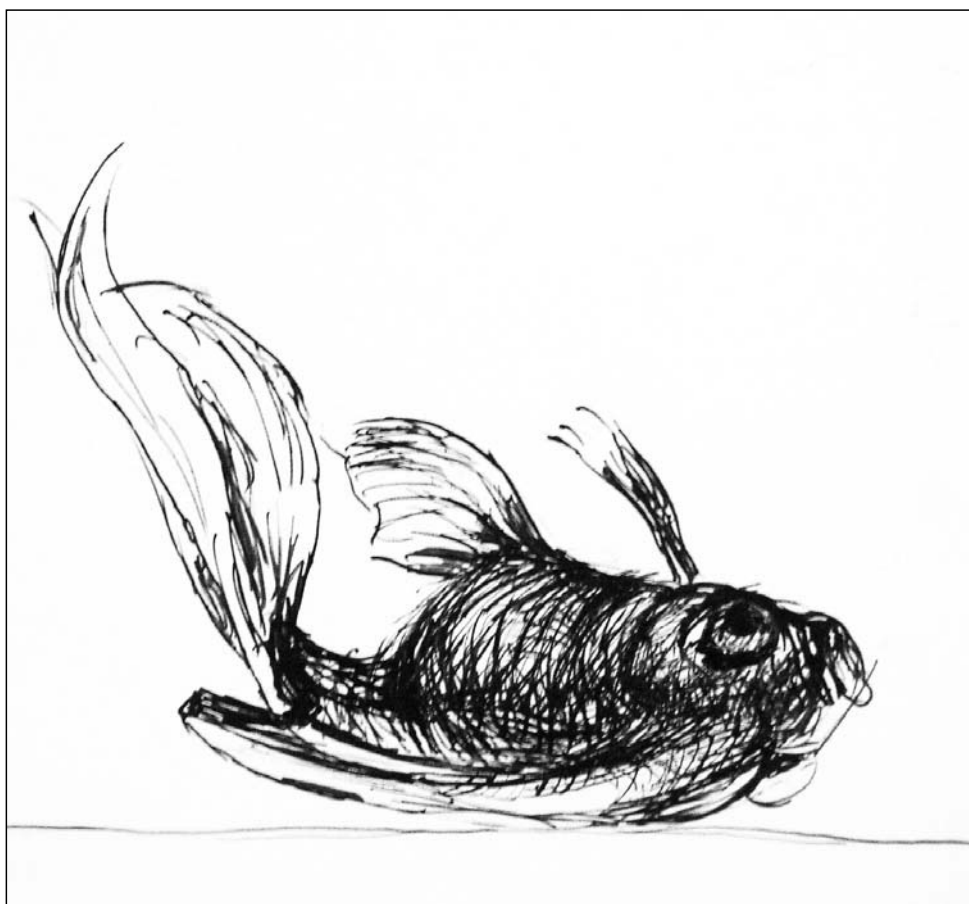
Сваког јутра
под перикама понављања
заstraшујући градски сати
краду обућу

ВИЂЕЊЕ

Те јесени
опало лишће по барицама
растопљеног воска на опсегу
гробном нико чак
ни ветар да почисти

Загледан у прозор ознојен
сузама неискапаним не знаш
да ли је ово страна светла
или ничега Још мало

ципеле ће саме да се запуте
у сећање грумена земље
који неко равнодушно баца
на остатке твари и препознате
појмове среће

Рајко ЛУКАЧ

ВАШАРСКИ ТРИПТИХ

ПРВИ ПУТ С ОЦЕМ НА ВАШАРУ

Са завршетком школе, почињало је велико ишчекивање. Сваким јутром дјечак је бројао колико дана је преостало до Петровдана, до лилања и вашара. Није вјеровао свом рачуну и досађивао је одраслима, тражећи да му то и они потврде.

Дјечак је био још мали да би се узварао на дивљу трешњу и с њеног стабла огулио довољно коре за лилу. То је за њега радио најмлађи стриц, коме први брци нису дозвољавали да и сам трчи са упаљеном бакљама у ноћи највеће дјечје радости.

Огуљену кору дјечак би наслагао по црном тер-папиру на крову шупе и сваког сумрака провјеравао колико је сува, страхујући да се неће довољно осушити до бакљаде која се од памтивјека зове лилање.

Дјечаци нису знали шта се то слави, ни шта распламсане лиле, направљене од осушене трешњине коре, представљају у том паганском обичају. Али су у вечери пред Петровдан сви сложено трчали, цичећи и размахујући ужареном бакљом, да су ројеви варница прскали око њих као репови звијезда падалица.

Кад су босоноги лилаши остали без бакљи, покуњено су се разилазили кућама, да још једну годину чекају ову ноћ која је тако брзо минула. Нагорјели штапови су попуцали и ужарене коре, испале из процјепа, низале су се по цести као стакласте ђинђуве из расутог ђердана, лагано догорјевајући и жмиркајући попут звијезда на широком тамном небу.

Дјечак је нерадо лијегао и, колико год да је био сморен јурњавом и радошћу, дуго се борио са несаницом. Сан није долазио на очи, а лиле су под склопљеним капцима настављале да свијетле магичним сјајем, као да су се жеравице просуле по небу, а не по прашњавим сокацима.

Можда је дјечак и заспао на моменте, али је већ у зору био поново будан и настављао да се преврће, чекајући да мати устане и почне с пеглањем очевог и његовог руха. А кад је устао и отац, дјечак се правио да још спава и кроз трепавице гледао очеву силуету.

ту како се облачи, прилази његовом кревету и надвија се да га пробуди, говорећи да ће га оставити и сам отићи на вашар ако не буде брз као муња. Знао је дјечак да се отац шали и да неће отићи без њега, јер му је то чврсто обећао, али је свеједно муњевито напуштао шушкаву постељу и јурио по кући да обави све што треба прије него се са цесте огласи сирена стричевог трактора.

Отац је дјечака високо подигао, како би га други прихватили за руке и пренијели преко странице. Клупе у приколици биле су дупке пуне и путници, њихове комшије што су као и они хрлиле на вашар, морали су да се добро стисну и направе мјесто за дјечаковог оца. Док су се сабијали на клупи, шалили су се на рачун мршавости које се отац није могао ријешити у свим годинама последице излечења од туберкулозе. Кад га је отац ставио у крило, махнули су шеширима према кабини, да шофер упали трактор и крене.

Милицionери су их сачекали пред касапницом, од које је почињао градић, и махањем руку дали знак да се трактор заустави. Тражили су од дјечаковог стрица возачку дозволу и радни налог, псовали што се игра главом, што вози толике људе, и пријетили да ће му одузети возачку. Кад су запријетили да ће га и затворити, путници су скочили с приколице и опколили милиционере, те стали и они да псују и пријете.

Дјечаку је било жао стрица и сузе су му кренуле низ лице. Али се брзо нашао излаз, тако што су мушкарци пут у град наставили пјешке, а три жене, дјечак и његов отац, ваљда због дјетета и прележане туберкулозе, вратили се на клупе и стриц добио назад своја возачка документа.

У граду је била неописива гужва. Мукале су краве, букали волови, њиштали коњи, гроктали свиње, блејале овце у застрашујућем хору са марвеног плаца, а на малом тргу окруженом липама, које су још мирисале, окретале су се вртешке. Дјечак је сјео на једног од два дрвена коња која су се у пару пропињала и, кад је погледао увис, видио је неколико дјечака како гурају округ дрвену конструкцију вртешке. У једном ћошку, преко пута *Живоџ брџића*, бркати Цига је лупао по бубњу, а у ритму његових удараца табанала је мечка, пијана од пива којим су је појили докони посматрачи.

Дјечак је сваки час тражио од оца да се враћају до посластичарнице, по још један сладолед или лизаљку, те нејаком руком замахивао да крпеном куглом поруши што више лимених чаша сложених у пирамиду. Отац је пуцао из ваздушне пушке и добио папирну ружу са жичаном дршком коју је пресјекао метком.

Дјечак није вјеровао очима кад су се зауставили испред телета са двије главе. Тај приказ га је толико очарао, да није обратио никакву пажњу на очево удаљавање. А кад се коначно тргао из опијености, схватио је да је остао сам у непрегледној маси народа. Окретао се око себе, не би ли га угледао, али оца нигдје није било. Дјечак је наставио да се обазире на све стране, унезвјереног погледа, кретао у свим правцима и одмах одустајао, заплашен народом који се бучно мицао око њега. Покушавао је да га дозове, али уста су му била сува и очево име није се чуло из његовог грла. Поглед му се

мутио и људи су почели да лелујају. Поново је покушавао да виче, али су му вилице дрхтале, као и руке, и умјесто очевог имена чуло се само јецање. А онда је дјечак, умјесто крика за који није имао снаге, чуо сопствени шапат: “Мама, мамице...”

Прошла је, чинило се дјечаку, цијела вјечност док се отац није вратио и пружио му марамицу да обрише сузе. Али сузе нису хтјеле да се зауставе ни кад га је одвео на чесму да се умије. Плакао је и плакао, уплашен, увријеђен и љут што га је отац и за тренутак оставио. Бацио је његову ружу, одбијао клакер и бозу, измакао је шаке пред пруженом кришком лубенице и сакрио их за леђа, није дао ни да му стави сламнати шешир на главу, и зацењивао се од плача, све док отац није запретио да ће га заиста оставити самог на вашару. Сузе су у трену нестале, а дјечак је покајнички обавио своју малу шаку око очевих кошчатих прстију и пошао за њим на још једно јахање дрвених пастува.

ГЛУВО КУЧЕ

Тог Петровдана Задруга је дозволила дјечаковом стрицу да сељане до града вози камионом Џѐмом - како су одрасли од милоште звали времешног џемса, као да је из сусједног муслиманског села а не са војног отпада.

Клупе из тракторске приколице преселили су у приколицу камиона покривену церадом. Доњи крајеви цераде са бочних страна били су подигнути, тако да је промаја разбијала спарину под њом. Али кад је прашина почела да куља у приколицу, крајеви цераде су хитро спуштени и, бирајући између двије муке, нико више није гунђао на загушљивост.

Дјечак има једанаест година. Отац га је први пут пустио да сам оде на вашар. Поносно се испрсио на клупи поред Бране, дјечака са ожилком на врату од операције коју су љекари урадили кад му је зрно пасуља запало у душник. Бранини су послје тог немилог догађаја били попустљивији од осталих родитеља и мало шта су му ускраћивали, тако да је он већ био сам на вашару претходног љета.

Било је рано јутро и улице, као и мјеста предвиђена за вашарске догађаје, биле су прилично пусте. У даљини, на тротоару испред *Живоџ ѓрадића*, биртије за коју је дјечак чуо из очевих прича, угледали су групу људи и некакво комешање. Одмах су пожурили ка њима, претичући један другог. Угурали су се у масу и видјели младића како, клечећи, помјера три шибице по прагу биртије. Угледали су и куглицу коју је овај вјешто скривао под неку од кутија, стално питајући ко је спреман за опкладу да погоди гдје се куглица налази. У први мах су добила опкладу два-три посматрача, те су, тобоже, лако зарађени новац задовољно стрпали у унутрашњи џеп сакоа. А онда су и остали посматрачи, по одјећи се видјело да су

са села, улетјели у замку клађења и сви су показивали погрешне кутије, губећи тако новац који су прије тога уложили у опкладу. У дјечаку је киптила љутња што су погријешили и тако дозволили градским фићфирићима да их намагарче.

Друг га је неколико пута цимнуо за рукав, да иду, али је дјечак бивао све више опијен бијесом, још више магијом куглице што се лукаво премјештала од кутије до кутије и мамила га да баш он буде тај који ће раскринкати немилосрдног мага на биртијском прагу.

Дјечак је неколико пута успио да види под којом је кутијом застала куглица, али се још није усуђивао да прихвати опкладу. На крају је био хиљаду посто сигуран и, као што су то други радили, притиснуо је врхом сандале кутију и пружио играчу сав новац који је добио за вашар.

Вјешти шибицар се неку секунду тобоже нећкао да преврне кутију, глумио некога ко ће напокон да изгуби опкладу. Напетост је расла и - кад је то коначно учинио - тамо није било куглице! Преврнуо је још једну кутију и куглица је издајнички блеснула из прашине, те је муњевито згурао новац у сопствени џеп.

Дјечак није могао да се поврати од изненађења. Стајао је и зурио у прашину, осрамоћен и преварен. У глави су му се мијешали бијес, страх, љутња, стид. Запече га и питање: “Шта ће рећи отац?” У једном трену поче и да се смије од муке и помисли како је, можда, и полудио. Жарко је пожелио да се расплаче, али суза није било. Хтједе и да се жали милиционерима, али га је био стид. Или да насрне на тог жгољавог преваранта и разбије му нос? Само што њега више није било пред *Живим жрадићем*.

Зурио је и даље у прашину. Прстима је копао по празним џеповима. Још који пут се хистерично засмијавао и помишљао да истражи бијес и казни себе тако што ће главом да удара о зид, не праштајући себи учињену глупост, нити престајући да жали што више нема ни једног јединог динара. Свашта му је падало на памет, али је све било глупо и наивно. Његовој туги није било краја.

На крају га је и Бране напустио, оставивши га да као глуво куче луња између вашарских тезги.

Прибравши се некако, гледао је дјецу како лижу сладоледе, своје другове како му машу са вртешке, прилазио стрељани са папирним ружама, пулту са металним чашама поређаним у пирамиду коју су гађали крпеним куглама. Пратио је како играчи набацују карике на флаше, загледао излоге посластичарница, колица са сладоледом, столове гдје су се пиле бозе, оранжаде, кокте и малиновци. Над његовом главом размахивале су се корпе вртешке и прсила гутачи пламена на улазу у глобус смрти. Настављао је тужни ход скраја крај вашаришта, слушајући бијесну буку моторцикла из глобуса и заклињући се да се више никада неће кладити, нити играти било шта у новац.

Сваки час је погледао на сунце, прижељкујући да се што прије приближи западу, али ни оно, као ни сав силни народ на вашару, није обраћало пажњу на њега, његову тугу и његову жељу.

Често је прилазио и ћошку са кога се могло видјети мјесто гдје треба да дође цѐмо, да их врати у село, али ни камиона није било.

Вријеме се отегло као никад, а туга хранила дјечаково нестрпљење да дође кући и оконча ову мору, тргне се из толико ружног сна у коме ће га угушити накупљени јед.

А кад је дјечак коначно угледао пристигли камион, дотрчао је и кришом од стрица завукао се под цераду, понављајући и даље заклетву да се више никада неће кладити, нити играти било шта у новац.

Нашли су га како спава на клупи у приколици.
(Треба ли да вам откријем да ли је одржао ријеч дату на вашару?)

НА КРАЈУ ДЈЕТИЊСТВА

Дођу тренуци у животу кад ниси ни дјечак ни младић. Моменат кад свим силама упремо да се извучемо из дјетиње безбрижности и сврстамо се међу одрасле.

То љето, које сам увијек с поносом помињао, било је баш такво у мом и Мирковом животу - кад су на дубички вашар дошли дјечац, а кући се вратили младићи.

Иако смо на вашар стигли врло рано, улице су већ биле препуне пролазника, између којих су милили дречави аутомобили са њемачким регистрацијама и разним амајлијама окаченим у врху шофершајбни. Трештала је музика из звучника око вртешки и мотоцикли из бурета смрти, падавичари се ваљали у прашини, цепароши шуњали око жртава, заљубљени парови журили преко моста, луди Рајкан штипао снаше са корпама раног воћа а оне му пријетиле милицијом, дјечац се отимали за возила на аутодрому, на чијем су жичаном стропу сијевале електричне кријеснице.

Пролазили су сати у опијености вашарским атракцијама, у смијеху и доколичарским надметањима.

Нас двојица смо се сваки час враћали да играмо стони фудбал, бесомучно вртећи шипке са фигурицама фудбалера као да се ради о питању живота и смрти. Занемарили смо све друге вашарске мамипаре и занимације и те укочене луткице у шареним дресовима сумануто окретали око њихових оса, помјерали их тамо и амо, дриблали, додавали лоптицу и шутирали, час успоравали, час убрзавали играче, вриштали због сваког гола.

Били смо слијепи и глуви за све друго. С времена на вријеме, потпуно несвјесно, запјевали бисмо уз вашарски хит са великог звучника, од кога су се тресли шатори и тенде и који је заглушивао и снажне мотоцикле чије су се спиралне путање смртоносно укрштале на зиду смрти.

Ту, међу расклиматаним столовима, из којих су вирили магични рукохвати штапова на којима су патуљасте играчи били набодени као режњеви мяса спремљени за роштиљ, затекле су нас ноћ и глад, али се још нисмо предавали нити одустајали.

Кад су их упалили, свјетилке су биле толико шкиљаве, да су наши фудбалери промашивали стопостотне шансе, погађајући лопту само случајно. Путању лоптице наслућивали смо по звуцима, кад удари о копачку или зид стадиона, и напoкoн смо морали прекинути свој бескрајни меч.

У неко доба узели смо наше бицикле и весело наставили да пјевушимо вашарску пјесму, које смо се баш наслушали и напјевали преко дана.

А онда, кад смо већ били на излазу из града, свјетла на гуверналу су обасјала групу људи на коловозу. Закочили смо бицикле и дочекали се на ноге, да видимо шта се догађа.

На земљи су лежали сломљени бицикл и мушкарац коме је из ране на глави цурила крв и правила тамну локвицу у прашини. Упитали смо шта се десило и окупљени посматрачи су углас одговорили да је аутомобил ударио бициклисту и побјегао. И одмах наставили да се препиру око бројева бјегунчеве регистарске таблице. Унесрећеном нико није прилазио. Свађали су се и чекали да, ваљда, сам устане, ако је жив, или настави да мртав лежи међу њима.

Мирко ми је муњевито препустио свој бицикл, грубо одгурнуо неколико посматрача и клекнуо крај настрадалог. Опицао му је пулс на млитавој руци, пригнуо ухо на груди, пипнуо му рану, све то још једном поновио, устао и наредио тројици најближих да помогну. Ухватили су га за руке и ноге и понијели према болници, до које је било свега двјеста метара. Неколико их је пошло за њима, да виде шта ће бити, а остали се разишли.

Био сам и сам посрамљен, јер сам и даље држао наше бицикле, као да је то највижније што се мора учинити у овим тренуцима. Одједном сам осјетио мучнину и пресавио се преко гувернала, мислећи да ћу повратити. Али стомак је био празан и грч је брзо попустио.

Вожњу смо наставили ћутећи, немајући воље ни за пјесму, ни за разговор. Заборавили смо и на глад, педала окретали све спорије. Престизали су нас мотори и бицикли, аутомобили нас засипали облацима прашине. Све док нас није тргао туп ударац и крик на стотињак метара испред нас.

Зраци свјетилки на гуверналима обасјаше силуете двојице погнутих младића на ивици пута. Мирко је и сада први закочио, доскочио на ноге и дао ми бицикл. Одгурнуо је младиће, који затетураше у гапу, и клекнуо поред трећег, који је лежао на земљи. Лице му је било у крви и пјени.

“Ударио га моторцикл, с леђа, и побјегао”, проговори један од одгурнутих младића, заплићући језиком. Били су блиједи и заплашени, старији од нас. Неколико пута су задрхтали од језе.

Клечећи, Мирко је опипао пулс онесвјешћеном, раскопчао јакну и спустио ухо на груди, те стао да наизмјенце притишће грудну кост и удубљава ваздух кроз младићева уста, која је једва отворио и која су била умрљана крвљу, пљувачком и прашином. Чинио је то све док младић није отворио очи. Пажљиво га је помјерао до бандере, о коју му је ослонио леђа и намјестио га тако да може сједити.

Његови другови су и даље били ниједи и непокретни. "Шта је, шта гледате?" викнуо је на њих. "Жив је! Нека се прво одмори. И немојте да идете у групи, већ један за другим, да опет неко не настрада. Вала ми је доста за вечерас!"

Сјела су и њих двојица на руб гапе, несигурно дотичући свом другу рамена и лице на коме се скорила крв. Један поче да јеца. Други нагло устаде, пресави се и стаде да повраћа. Ми ћутећи опко-
рачисмо наше бицикле и кренусмо.

Кад смо стигли у дом културе, игранка се тек захуктавала. На подијуму за плес младићи и дјевојке су се жустро савијали у ритму бучне музике. Од буке се није могло разговарати и посма-
трачи око подијума су ћутке цупкали, пушили, пили пиво.

У једном тренутку пришао нам је непознати младић и обра-
тио се Мирку, хватајући га за обје шаке: "Јесу ли то руке које су ми спасиле живот?" И, не чекајући одговор, стао да их љуби.

Кад смо остали сами у нашем углу, загледао сам се у Мирково лице и први пут видео озбиљно лице младића. Кад сам му то рекао, из нас је грунуо необуздан и од радости звонак смијех бивших дјечака.

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

ГИГАНТ

Дошао сам у овај град као млад човек, упућен из престонице да сачини извештај о одређеним административним недостацима у раду локалне фабрике. Рећи за ту фабрику да је локална - није довољно. Она у свести грађана, па и у државним документима слови као - гигант. Производила је локомотиве и - запала у дугогодишњу кризу. Влада је констатовала кризу и дуго ништа није предузимала да поправи стање; али је, напослетку, примећено да поједини руководиоци те државне фирме - имају паралелне, приватне. Закон то забрањује, а није у складу ни са јавним моралом. На седници владе један министар је рекао (на шта су се сви остали запањено погледали):

- Зар је могуће поверовати у то да ће директор који има приватну фирму, или чија жена има приватну фирму - радити у корист државне?

Сви су знали шта је хтео да каже. Приватне фирме тих директора бавиле су се углавном производњом делова за локомотиве - металних делова, или гума. Њима је у интересу било да локомотиве које праве буду покварене, или склони квару. Држава је жмурила по том питању. У међувремену, директори су се множили. Уместо једног генералног и два или три заменика, уместо једног шефа у сваком издвојеном одељењу - број директора се нагло увећао, сразмерно смањењу радника који су отпуштани с посла. Тако се, напослетку, дошло до цифре од око хиљаду директора. Уз њих су се множили и шефови разних синдиката. Они су најпре започињали побуне против постојећег стања ствари, али би убрзо добијали секретарицу, лични аутомобил и канцеларију, наравно и већу плату, после чега би се смирили и заборављали на побуну. По непотпуним списковима владе, како ми је објаснио чиновник који ме и послао у инспекцију, фабрика је имала више од пет стотина синдикалних функционера. И сваки од њих имао је свог заменика, секретарицу, аташеа за штампу, рачунополагача и књиговођу.

Локомотиве су потреба сваког породичног човека; држава се старала да свака породица улучи по један. У том циљу, забрањен је

увоз локомобила из страних земаља. Но, сви наши локомобили су се кварили већ прве године купње. На највећем броју локомобила власник није могао да затвори врата која нису дихтовала, а прављени су од тако слабог материјала - лима, да је свака тежа саобраћајна несрећа односила људске жртве. Цветале су само фабрике у личном поседу директора које су производиле резервне делове и упошљавале аутомеханичаре с пуним рукама посла.

Почео сам истрагу од управне зграде. Током прве године боравка у њој, успео сам да обиђем само прва три спрата, на којима је било смештено стотињак канцеларија. Свака је имала свој засебан начин рада који није био у вези с радом осталих канцеларија. Изузетак су приватне везе, омразе или симпатије. Секретарице су на посао долазиле с најмање пола сата закашњења и увек сам морао да их чекам. Онда би фрктале и вајкале се да имају малу децу, да их морају сместити у вртиће (то ми је рекла чак и једна госпођица за коју сам утврдио да је неудата и да нема децу!), а онда би наредни сат времена трошиле да попију прву јутарњу кафу. Из дремежа би се чиновници будили око десет сати изјутра, а онда невољно отвараили прашњиве ормане и бацали на сто још прашњивије предмете и документа која, очигледно, нико деценијама није отварао. Потом би ме остављали самог у нус-просторијама, кроз које је катлао неки непознат свет; тај свет је вечито нешто тражио и вечито одлазио необављена посла. После шест или седам месеци рада, схватио сам да ти људи, које су називали странкама, уопште и не долазе да би завршили неки посао, већ више успут, да се распитају, форме ради, како стоји њихов предмет, и сами знајући да га никада неће видети завршеним. И тако су, у међувремену, умирали, а да не би дочекали решење својих проблема.

Уосталом, већи део особља је у државне канцеларије унео свој приватни живот. Овде су људи не само доручковали, ручали и вечерали - неки су остајали и да преспавају, а много њих се женило, удавало и правило свадбу у друштвеним просторијама; у подруму је било тениских терена, тамо се налазила једна сала за стони тенис, као и игралиште за мали фудбал и кошарку - тако да су запослени остајали и после радног времена и рекреирали се, не осећајући потребу да иду кућама. Да се нека радница уда и породи на радном месту - то је на неким спратовима постала уобичајена ствар коју су директори толерисали, јер су говорили да се на тај начин ствара "домаћа, кућна атмосфера" и да су новорођенчад "наша деца", која ће једног дана заменити пензионисано особље и остати да раде у њој.

После годину дана послао сам свој први извештај влади; у њему сам панично тврдио да у управној згради скоро нико не ради свој посао - да се локомобили у фабричким халама праве по давно застарелом систему, да се продају инерцијом, без менаџментског ангажмана пословодства и да цела управна зграда, у ствари, живи од донација које влада цаковима, сваког месеца, шаље како би издржавала прескупи и гломазни управни апарат.

Из владе ми је депешом одговорено да је мој извештај узет на озбиљно разматрање, али да тренутно не могу да одговоре како ће

и шта даље предузети, тим пре јер су радници гиганта опет, протестујући због заостатка плата, изашли на улице; влада сада мора да се бави проблемима социјалног мира. Ипак, од највеће је важности да редовно достављам извештаје, као и да наставим свој рад.

И то је све. Ни на један следећи извештај, а редовно сам их достављао сваке године - нисам добио одговор владе. У међувремену, управна зграда је све више расла. Три године касније, схватио сам да су доградили још најмање пет спратова и да је у њима смештено још педесетак директора и тридесетак шефова синдиката, с пратећим особљем. После пет година рада, успео сам да проверим само десет спратова. Одједном сам схватио да, заправо, више од шест месеци уопште нисам изашао из зграде. Томе сам и сам, помало лакомислено, допринео. Доносили су ми храну из фабричких погона; будући да сам неочежан и помало усамљен, спетљао сам се с једном секретарицом која ме послуживала, дајући ми притом знаке да јој се допадам. Кад су чули за нашу романсу, директори су нам, одмах, одредили стан с купатилом, на осмом спрату; и поред мојих (млаких) протеста, убацише нас унутра. Годину дана касније, добили смо сина, а три године потом - кћи. Околни свет сам, већ неколико година, гледао искључиво кроз прозор свог стана, док су ми плату достављали на најуреднији могући начин, поштом. Но, и поред читих покушаја управе да се зближе са мном - преко хране, секса и стамбеног простора (на које сам, уосталом, по зкаону стекао право) - ја сам упорно настојао да завршим своје инспекцијске послове. У томе ме, ваља признати, нису спречавали:

- Само ви радите свој посао.

Са владом сам одавно изгубио уредан контакт. Телефоном се не јављају, на компјутерске поруке не одговарају; уосталом, влада која ме послала на задатак давно је смењена, али сам и од нове владе добио депешу да од мене очекује наставак посла - као и да је сваке године извештавам о ономе што сам открио.

Мој син и моја кћи су се ишколовали и запослили - у управи. Пре две године је умрла моја жена. Њене посмртне остатке сам испратио до првог спрата. Рекли су ми да леш, даље, преузимају одговорни и да за то не треба да бринем. Био сам очајан до нерасудности, па су ме, у први мах, убедили да је тако најбоље. Вратио сам се у стан и заспао под дејством таблета за спавање. Но, неколико сати касније, пробуђен, пожелео сам да одем на гроб своје жене. Саопштио сам ту своју одлуку генералном директору који је према мени одувек био истовремено хладан и љубазан. Рекао ми је да сам ја слободан човек, да ми они не саветују излазак “напоље” (како се изразио), али, ако то желим - нека буде по моме.

И ево, у последње две године покушавам, и не успевам, да пронађем излаз. Сада схватам да је то немогуће. Гигант ме је надрастао. И не само мене. Надрастао је овај град, ову државу, одавно постао држава за себе у коју нико непозван нема приступ. Авај, позвани смо и одазвали смо се. Гигант је живо биће. Ми смо прогутани.

Живко КАЋАНСКИ

СЕЋАЊЕ НА АНУ БАУЕР

(прича уз чашицу)

Захваљујући незнању налогодавца о историјским датумима његов службени одлазак у Зеницу пао је уочи комунистичког празника БиХ, 26 јула. А сам се није сетио да је сутра тамо празник и нерадни дан. Хватао је ноћни воз Београд - Сарајево да стигне у јутарњим сатима, обави задате послове и врати се назад што пре, убади врат у јарам и настави да тегли на траци за бољу, лепшу и сретнију сутрашњицу.

Воз је био полупразан, нарочито вагони прве класе за коју је имао карту.

Прошетао је композицијом док је воз још стајао на перону и сместио се у један купе друге класе са дрвеним седиштима, оставио торбу у пртљажник изнад седишта, сео, креснуо шибицу и запалио цигарету.

Наспрам њега, на супротној страни седишта угледао је велики путнички кофер смештен у пртљажник. Мора да је неко већ пре њега овај купе изабрао за путовање. Локомотива хукну два-три пута и воз лагано крену са другог колосека. Купе се мало зањиха и у том трену у њега уђе девојка са једним кофером, мањим од онога што је био смештен горе изнад седишта, подиже га и смести један поред другог. Очигледно оба кофера су били њен пртљаг. Девојка се налакти на отворени прозор купеа и видело се да ником не маше; једно време је стајала као да се опрашта са градом свог детињства, загледа на призоре поред којих се воз мицао већ пуном изабраном брзином. Затим, након неког времена, затвори прозор и седе на своје место тачно прекопута путника коме је ово путовање службено.

Већ се дубоко зашло у ноћ, полазак планиран у 23 часа није био изневерен ни минут. Градска периферија је нестајала постепено из путничког погледа, воз је већ пловио сремском равницом у ноћи без месечине, тишина је заузела простор, само су точкови воза, као да понављају рефрен неке сентименталне песме, клопарали, клопа-

рали...

Понекад се могао чути одјек писка локомотиве, чисто да пробуди заспале скретничаре и дежурно особље станичних постаја.

Наш путник, да не заборавимо, звао се Милорад, службеник мале фирме из унутрашњости која се бави разним занатским пословима.

Можемо му веровати на часну реч да није имао никаквих посебних намера у томе што је сео у вагон II класе, иако је имао карту за прву класу. Просто, другом класом путују обично људи према којима стреми његова наклоност, што би социолошки речено то била нижа класа становништва, у једном класном друштву које илузорно стреми да буде бескласно.

То што се у истом купеу нашла и млада путница само је очигледна чињеница коју је прихватио без противљења.

Ћутање, премештање с ноге на ногу, поглед кроз прозор у просту летњу ноћ, звезде далеке, зрак што каткад кане у будно око што не склапа капак, уопште, путујући возом никад није могао лако заспати, а и није био нешто посебно уморан. Уврзен у мисли које су лутале примозгом чинило му се да је у некој туђој земљи, а разлог боравка у њој је сасвим заборавио. Пролазили су, чини се, Шид.

У једном тренутку, након повремених погледа који су се у полутами купеа стидљиво укрштали са погледом његове непознате сапутнице, девојка му се обрати, и он чу њен топао мекан и изразом љубазности пропраћен глас али на страном језику:

- *Ich bitte Sie, mag Ich ein Cigaret bekommen, Mein Herr ?*

Била је странкиња.

Милорад - Браца (како га иначе сви у фирми знају и зову), дакле, Браца је додуше учио немачки у средњој школи, (кад се страним језицима није придавала никаква пажња, исто као и моралном и физичком васпитању и учењу матерњег језика), али знање немачког му је било оскудно, врло оскудно, но ипак разабрао је питање сапутнице и пружио јој сарајевску "Дрину" без филтера, коју пуши још од војске.

Кратки блесак светлости палидрвцета у полутами купеа на тренутак обасја њено лице док јој је помогао да запали цигарету. Прсти им се нехајно додирнуше. Тачно, имала је лице странкиње. Немица, можда. Таква лица се не могу видети у градићима Баната и Срема. Из њега је извирала чежња и дух. Дуго ћутање ова два путника у купеу - самици можда их је више спајало него раздвајало, но Брацино неспокојство због чињенице што је дудук за језике је расло као тесто помешано са квасцем. Тек, сећао се учбеника немачког неке госпође Печник. А професорица бејаше нека одвратна баба пред пензијом, која је тврде немачке речи изговарала уз помно избацивање пљувачке. Није му немачки улазио у памет, а није се ни трудио да га савлада. Можда због чињенице, Браца је тад био само дечак, али је осећао одбојност према свему што је немачко. Ем, ти наши садашњи пријатељи су нас два пута убијали - мисли су му се оцртавале на таблици сећања - ем, и деду му, и оца, отерали рано под земљу. Због свега у њему се на тренутак родила мржња, како

према образовном систему што није узимао у обзир историјске околности у оно време који је деци натурао немачки, уместо руског или пак француског, као и према својој сапутници која, ето, из далеке Швабије шетка овом његовом земљом коју су њени преци газили и убијали.

- Немица - богати, - шта ли тражи и куд се запутила овим возом у недоба, - врзмало му се у глави.

Немица је поново затражила цигарету. - Ана Бауер - представила се. - Auf Budapest, Хунгари - рече. Кад је чуо да је Мађарица, Браци лакну у грудима и претходне мисли хтеде да их некако згужва и баци у корпу за отпатке.

На годишњем је одмору. Путује за Сарајево, а онда у Рагузу - рече, а Браца је успео да разабере шта му казује помало уз помоћ геста, јер је девојка Ана схватила Брацину муку незнања језика на ком му се обраћа

- Warum selbst? - оте се Браци питање на језику од којег су у сећању његовом остали само патрљци.

Ана одмахну главом, направи рокаду са ногама, те леву намести преко десне, повуче један дуг дим са цигарете, затим уздахну и насмеши се, слегнувши раменима.

У купеу скоро мрак. Завесе на вратима купеа спуштене. Локомотива понекад писне грабећи кроз босанска брда. А точкови воза клопарају, клопарају...

Да су Мађарице страствене Браци је причао једном давно друг из војске у Сомбору, где су служили војни рок. А имао је и сам један волшебан случај кад је службено боравио у Београду и отсео у хотелу "УНИОН". Случај са Мађарицом из Суботице. Плава и прозрачна као анђео, кога је упознао у хотелком делу женског WC-а, у који је упао на њен миг док је пила вињаке за столом недалеко од његовог и с њом доживео брзопотезни сношај. То се десило једнегодинеједноглетаяедног-хотелскогјутра. Прави правцати плави анђео, за којим су се касније у Градској кафани на спрату са живим клавиром на узвишеном подијуму, окретале главе српских писаца и других боема, окретале према њеном лицу као према Ботичелијевој Венери која израња из воде. Да, гледајући Ану кроз завесу тамног ваздуха који их је делио и спајао, Браца се сећао и чудео том навиру сцена некад проживљених, а сад ненадано му искрслих пред очима.

- Мађарице, зар не схватате, као да се обраћа некој невидљивој публици, имају неку тајну црту источних тајги и тмина- констатовао је Браца у себи.

Тескоба купеа, њихање воза у кривинама, танана плавичаста светлост из пригушене светиљке, скученост у језичкој комуникацији и милост незнања, све то и још понешто неизрециво, кад кохезионе силе овладају простором, у жижи једног тренутка учинише да Брацина глава паде ничице у Анино крило, а руке у дрхтавици обујмише јој бедра.

У немој тишини савез непознатог мушкарца и непознате

жене склопљен би у магновењу једног јединог трена, на радост воајера што су из ходничког простора виркали кроз спуштену и тајно отшкринуту завесу.

То што се даље дешавало у купеу није за јавну причу, а и подлеже казним законима, јер није било у духу кодекса кога путници треба да се придржавају, ако не желе да имају посла са репресалијама железничких власти. А можда је и кондуктер за проверу путних исправа био главни међу воајерима љубавног призора у купеу II класе брзог воза Београд - Сарајево, јер су се ствари одиграле уз његову прећутну сагласност и климање главе. - Само ви уживајте у преступу - нико вас неће сметати и у купе долазити, - био је вероватни кондуктеров благослов.

Чађаво јутро над Зеницом затекло је Брацу и Ану пред рецепцијом хотела "МЕТАЛУРГ". Кад се уверила да Браца није никакав зликовац, ни потајни убица, већ нежни љубавник који зна да љуби, Ана је пристала да прекине путовање у Сарајево. Јутро је било хладно, те су се двоје познаника згрејали у двокреветној соби хотела и пали у блажен сан.

Боже, па тај дан је у БиХ комунистички празник, видело се по заставама што су се вијориле по граду, кад не раде ни предузећа ни установе. Брацин службени задатак се морао одложити за сутра, што је одговарало обома да хиљаде пољубаца и топлих миловања до врхунаца, умноже и сложе у још незаборавних 24 сата, пуних слободе и тајни.

Браца је касније из старе Рагузе добио разгледницу са поздравима на немачком. А опет, након пар недеља, разгледницу са пештанским парламентом крај Дунава. Узео је Речник немачког језика и стари уџбеник за II разред реалне гимназије, те склепа прво писмо Ани Бауер.

Напредовао је у учењу и обострана преписка на немачком је трајала све до 29. новембра, кад је позван у госте ушао у воз Београд - Будимпешта.

На западној станици (град их има четири) на самом крају наткривеног перона (или на самом почетку) чекала га је Ана. Висока, витка, у хаљини боје кестеновог листа и црном дамском шеширу широког обода.

Захваљујући његовој наглој склоности приватног учења немачког, комуникација међу партнерима је била далеко лакша у односу на ону муцавост из воза. Не треба ни наглашавати да скоро сваки Мађар зна немачки.

Далеко од помисли да је Ана била нека лака женска, без обзира шта јој се десило у возу кроз Југославију. То је била једна уметничка душа коју је интересовало старо Сарајево, Дубровник, Корчула, Сплит, Београд, душа која је сачинила за Брацу, свог госта, петодневни програм боравка у своме граду, поштујући Брацине жеље и склоности.

Није Браци стало до тога да се много хвали шта је све видео, осетио, доживео у Будимпешти као Анин гост. Али, кад би га ко

питао онако успут о утисцима, укратко би му телеграмски шкрто издиктирао да је црном “Волгом“ Анниног познаника обишао Будим и Пешту уздуж и попречно, њихове булеваре и мостове, њихове културне споменике онако из кола, што би се рекло из жабље перспективе, просто да стекне општи утисак величине и лепоте та два града који се спојише у једно име.

Са Аном, пак, видео је све у кући KUNSTHAUS, музеј и збирку египатских мумија другу по величини у свету. Мајку му, откуд им то - мислио је стално док је са Аном шетао простором музеја и гледао угљенисана и балсамована тела египатских принчева и принцеза из доба Рамзеса II), затим у Опери гледао “Болеро“, улазио у Кућу Франца Листа, таста оног генијалног лудака Вагнера, те огромну поставку цртежа А.Дирера, итд., и тсл.. драги моји, - причао им Браца - хиљадугодишња култура брајко, нема шта.

Па добро, рекли би познаници у кафани “Код Слона“, где је Браца редовно свраћао на рибљу чорбу и шкембиће у сафту, љуте на мађарски начин, па добро, нисте ваљда само ишли по тим музејима, имамо их и ми, но, јел имало неког веселијег живота тих пет дана тамо, причај нам.

- Ана је волела Вивалдија и његова “Четири годишња доба“, са грамофона је пратила мелодију певушећи док је у кухињи, која је била заједничка за две породице, спремала доручак за нас. У градским аутобусима општи гужванац, али обе подземне железнице су им изврсне. Једном од њих смо ишли чак на гробље где почива Ендре Ади, њихов познати песник и запалили свеће. Мислим да сам сачувао ту фотографију.

А у “Rundhotelu” да вам не причам. Поплет од коља и пружа у националној сали, младе конобарице кратких сукњица, циганске виолине и чувени чардаш, просто да заплачеш. А, да. То ми никад неће бити јасно, али морам да вам поменем - распричао се Браца. Пријатељ из Сомбора који је некад радио у мојој фирми, кад смо причали о мојој намери да одем тамо, на цедуљици нашврља неколико речи некој Соњи у Будимпешти и записа њен телефон. Рече ми да је назовем кад стигнем. Дан-два након мог доласка, сетим се те цедуљице и дам је Ани те она окрене телефон. Нешто су причале на мађарском, ал не знам шта. Чини ми се није прошло ни сат -два од тог њиховог разговора, - Браца мало застаде у причи и отпи пола чаше рубиновог вињака са пет звездица у кафани “ Код Слона“, па настави - кажем ни колко траје једна фудбалска утакмица није прошло, кад неко притисну звонце Аниног полустана и уђе један господин. Разговор би кратак јер се господину журило и у Аниним рукама угледах коверат. Кад га је отворила почела је да скаче и весело да вришти од непознате радости. Коверат је био пун форинти. Колико, појма немам, у туђе паре се не разумем. Све у свему, гала смо се проводили, тек и мени су од тих пара купљени неки поклони. Па шта мислите - рећи ће им Браца - да су мађарске виолине бесплатне. Ана је сва блистала, њено тело се гасило и палило под мојим

уснама, и чини ми се била је срећна, срећна - завршавао је Браца причу другарима, који су га гледали разрогаченим очима и наручивали следеће туре вињака.

- Зима је те године била сурова са доста снега и леда, али Анина писма, која је са разумевањем ишчитавао пуна нежности и топлоте, као и заједничке фотографије и фотографије пештанских призора Браци су грејала душу. Али још једна посета Ани следеће године у доба мајских празника бејаше истовремено испуњена и радошћу и тугом.

- А ево зашто - касније је то Браца признао и испричао од А до Ш. Једне јесење вечери кад се природа лагано у мртвило враћа, а ветар разгони опало лишће по земљи, испричао својим пајтосима у кафани пред сам фајронг, док су их њихове жене нервозно ишчекивале у својим постељама. А Брацу није имао ко да чека.

- Пријатељи моји - почео је причу, а нешто га у грлу ипак стезало и скоро сузу што није испустио - пријатељи моји у мом другом боравку у главном мађарском граду увидео сам нешто што моја савест није могла да прихвати, просто речено, Ана је желела брак. Нисам умео да јој искажем апсурдност те идеје. Нисам имао снаге ни да јој угушим наду у тако нешто.

Чак и да се у мени оформила жеља да уђем поново у брачне воде какосеонакаже, та варијанта са странкињом одударала је од моје начелне позиције да Србин треба да се жени Српкињом. Исувише ценим свој језик, драга Ана. Како би могао уз сву мушку попустљивост и наивност да матерњи језик мог евентуалног детета буде мађарски. Уз сво поштовање мађарског језика и културе, да. Жене су нешто друго, оне имају материнство и то им је довољно да буду срећне. Мушкарац трага за коренима и тежи да их не изневери.

- Ај, не булазни више, ти оде у чисто филозофирање - прекиде га Мрки за столом - него наручи још једну туру па да се полако разилазимо, касно је.

Немате ви појма - рече Браца - конобар! конобар! још по једну довикну - па настави. Немате ви појма. Код нас је тад владао меки социјализам, који би био згодна замена за Анин тврди, гранични тренутак мађарске свакодневнице под руском присмотром.

Али, времена се мењају брајко мој. Историја је сва саткана од лажних влакана. Где смо ми сад, а где су они, погледај.

И још нешто ћу вам рећи за крај. Анина писма сам сачувао, мада је требало да их спалим, да ми не праве препреке у ходу ка једној трајној људској срећи, којој сви тежимо, зар не? Као знак трошности свег живог и неживог што земљом бауља, ево прочитаћу вам једно од њих па онда *wiedersehen*. Браца чита писмо, конобари гасе светла.

Милан ВОРКАПИЋ

ЧАСНО ДА УМИРУ ОРЛИ

- И ја, богобојажљива Ана, угледајћи се на тебе, господина свога и на свете богољубиве девојке које су пре оставиле земаљско и наследили небеско, не желим заостати иза саврсника свога, но да од истог светитеља примим свети анђелски образ.

И гле, самодржац који ни пред силнима не уздрхта ни гласом ни мишицом, сад окропи сузама седу браду:

-Часна госпођо моја, сатрудниче мој у скрби и жалости, заједничару мој у радостима и празновањима, сапосниче мој у крстоносно украшеној љубави према Господу и Пречистој, ево си ме радошћу неисказаном удостојила. Удостојила, јербо и ти у својој изврсној чистоти нећеш да благујеш у меком и не тражиш телесни покој богољубиве душе. Нека благодарни Господ исправи твој пут, јербо си одбацила красоте овога света и кренула понизно ка милости Његовој.

Воља господња нека буде. Молимо се да излије своју доброту на ум наш страстан и нечист, и утеши нас грешне. А ти, красни господару, опрости ми на сиромаштву мојега знања и удостоји ме одговором: шта уради са заповешћу отачаском?

Остављам државу своју и владавину, од Бога ми даровану, љубљеном сину, нашем Стефану, великом жупану и севастократору, зету Богом венчаногa кир Алексија, цара Јелинскога. У данашњи дан сазвах архијереје, ипате и војводе, чрнце с игуманима својима, тисућнике и сатнике, часне јереје, старце и велможе моје, и остале благородне, и све мале и велике, сазвах да им обзнаним вољу Господњу да мене грешнога удостоји да будем заједничар часног и анђеоског образа милог нам Растка, сада Саве на Гори Светој. Ено, код часног храма светог Петра и Павла, још од јутарњег славославља улијеже народ наш дично урешен. Него, госпо моја, крени и ти, домаћински сачекуј часне госте нам, а ја одох да још јед-

ном обиђем камени град наш, пре него бесповратно кренем у Гору Свету.

И поклони се госпођа Ана, целива руку господару својем, великом жупану, па отиде међу народ свој. А он, самодржац и сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пође да му се душа опрости од сјајнога двора што га руком својом крепком и мишицом високом подиже. Сваки камен позна и руком га милује, свака врата целива, на огњиште баца дрво да ватра кућна не умине. А кад у штале силне на опрост хтеде, гле, зачу смех и кликтање дечије па се тамо крену. Иза штала каменијех угледа вољенога унука Радослава, сина Стефанова како на високој огради седи и смеје се од срца чиста. А кад дете угледа часног самодршца, дједа свога, оно скочи на ноге лагане и препонизно прилази руци часног старца.

А што ти, љубљени унуче мој, ниси на сабору? Што се смејеш сам на тој огради где кокоши бораве? Место твоје за трпезом се зна.

- Опрости ми светли господару мој, занесох се гледајућ и смејућ се гордом орлу, орлу што до јутрос царем птица зваше се. Зашто мислиш да од јутрос није цар свих птица? - Примаче се огради властодржац.

Кокошке нам крао и петлове растеривао. Јутрос зором пораних да га чекам запетом струном лука и стрелицом љутом. Превари се орле и залете амо, одапех му у сусрет стрелицу љуту, али лоше стрељах па му само крило сломи. Ено паде у блато, једним крилом лупа да полети, ал не може. Судбина му, охолнику, да с кокошкама блато гази, а оне да га се не плаше.

Немања се лати лука унукова, стрелицом љутицом стрели орла по сред срца и цар горски блатна крила спусти, а душу испусти. И беседи Радославу што љутим гневом обузет гледаше дједа:

- Свима уздарје спремих за растанак, теби не знадох што да даривам. А гле, Пастир мој, посла ми за тебе поклон некварежни, промисао од злата вреднију. Ево, данас престо оцу твојем, сину своме љубљеноме, идем да предам, тебе у принца да уведем. Јербо, још мало си отрок, а дјед неће у двору бити кад јуношом стасаш. Зато почуј и укалеми у душу своју што ти на овај двадесет пети дан у месецу ожујку, лета господњега 1196. збори твој дјед. Слушај да научиш и умудриш. Прво, не понизи противника ма колико да си јачи. Друго, не иживљавај се над слабијим од себе. Треће, не иди оружјем против ненаоружаних и нејачи. Ако то троје упамтиш иштујеш, нећеш бити силеција, већ часни витез Сербски. Ако то троје упамтиш иштујеш уврстићеш се са онима који су угодили Богу и стекли оно рајско и неизречено жилиште у спомињању рода

Сербскога. Ако то троје упамтиш иштујеш, уједначиће ти се снага ума и снага мишице и моћи ћеш оца својега наследити. Зато, дете моје, треба да часно умиру орли, а не са кокошима по буњишту да се унижавају. И после тебе синови синова твојих да памте и од тога Сербски тврди град граде.

Погну главу дете, осетивши у срцу страх Божји, у очи самодршца не сме да гледа, но збори:

Упамтићу часни господару, упамтићу и препонизно захваљујем што ми избистри мане од врлина, што ме поучи где почиње понижење а завршава милосрђе и покри срамоту мојега незнања

Ево, хитам на сабор само да погребем достојно горског цара да му петли мртвом очи не кљују и пред кокошкама се јуначе.

Тако, златно дете моје, тако. Сад разумем да си видео, па се зато у захвалност Господу, ево, заклињем да сам данас задњи пута, у животу грешном своме, одапео стрелу смртоносну. Видим, могу поћи сину своме Сави тиховати живот натопљен Божјом промишљу, а оставити државу своју вама који се подвизујете ка доброму јарму Христову. Воља Господња нека буде.

Слободан ЕЛЕЗОВИЋ

НЕКО И НИКО

Станко је нови становник нашег Града од 5. августа 1995. године. Војна акција хрватских оружаних снага Олуја, потпомогнута Нато пактом, донела га је, баш као и стотине хиљада њему сличних сународника погорелаца, у Војводину. Етнички, уз зажмурене очи светског јавног мњења и на миг најјаче светске силе, очишћена су многа села и градови. Стигли многи страдалници на приколицама. Био је то последњи, најстарији и најсиромашнији караван несрећника, који раније није имао прилику ни средстава да се склони пред ратним лудилом. У завежљајима је била сва њихова имовина. Понели су собом и претешки пртљаг успомена.

Тамо, у даљој околини Окучана, остало им је све. Куће, њиве и шуме. Гробља и цркве. Посао и стока. Отето им је пола века лепог живота у миру и нада да ће њихови потомци моћи уживати у срећној садашњости и будућности. Изгубили су и пензије. На њих су гледали преко нишана. И данас све чине да их не врате. Узурпирали су им и не враћу имовину и подигли лажне оптужнице за измишљене злочине да би заборавили на повратак у завичај.

Станко и њему слични нису узрочници потоњег грађанског рата, нити су учествовали у њему. Није им на памет падало да га слуте, или призивају. Још нису зацелиле ране у памћењу Другог светског рата. Ретко која кућа је изишла из њега без црног барјака. Знају Станко и дружина да се ратови не воде бадава. Плаћају се главама. Али, ко још обичне, вредне и поштене сељане пита за то? Грађанске ратове воде грађани. Села се поруше и опљачкају, а сељане, ако их не побију, протерују уз злостављање и све врсте шиканирања. Спале им насеобине и тако их топло испраћају у злосутну сутрашњицу.

Протерани људи су годинама боравили у спортским халама и у салама школа. Блокирана, санкционисана, сатанизована, осиромашена и ојађена Југославија делила је муку са њима. Многе придошлице умрле су од туге и од болести. Сахрањене су о трошку општина без плача најближих и појања попова. Млађи су одрастали и сналазили се. Станко је имао срећу да буде смештен у

Геронтолошки центар. Тамо му је чисто и топло. Оброци су редовни. Има неопходну лекарску негу. И барем некога са ким може попити каву и попричати. Ретко где излази. Новаца нема. Мало кога познаје. Понекад прошета Главном улицом. Често стоји пред капијом Центра. Посматра живот испред себе, који му више не припада.

Оде увек Станко на скуп пред спомеником уприличен 4. јула, на Дан устанка. И он је био борац против фашизма. Подиђу га трнци кад чује партизанске песме са дискете. Растуже га положени венци. Дигне га изнад земље пригодан говор. Док тече кратки културно - забавни програм присети се свога страдања. Заборави где је. Врати се постојбини. Боли га прохујала младост и пристигла старост. Обе су упропашћене ратовима:

- Није страшно умрети. Ужасно је живети поражен. Тада умиреш свакога дана. Рат нема ама баш ниједну добру страну. Он увек истакне главе јунака и покаже стопе кукавица. У њему сила рађа инат, а инат ником добра није донео. Рат је свеопште зло. А ко чини зло, изгледа да добро зарађује. Некако претекох и овог пута. Жив икад, а мртав никад. Ипак, све чешће завидим мртвима, Свашта сам видео и доживео. Нема овде реке Лете као у Грчкој. Тамо пију воду из ње да би заборавили. Оппростити могу, заборавити нећу. Памтим и патим.

Станко обавезно иде средом и суботом на пијацу. Тамо се осећа добро. Његов је то пољопривредни свет. И он је до јуче износио на тезге вишкове својих производа. Сретне и понеког накупца из свог краја. Приупита за познанике. Трговци му упрте на силу кесу са воћем и поврћем. И неће да наплате. Станко се безуспешно брани. Није он просјак. Зна он да ни препродавцима не пада динар са неба. Ко ради нека и заради. Важно је да се не краде и не отима од других. Зато се склања у гужву непознатих лица. Навиру мисли:

- Немаштина и братска врата затвара. Сиромашак је странац и у својој кући. Кад си богат и у туђини си код своје куће. Ако имаш, сви те гледају. А ако немаш, на тебе нико око не баца. Суров је живот. Где је танко, ту се извуче најдебљи крај. Сад разумем људе који су били храбрији пред смрћу, него пред животом. Да ли су нас залуду учили, баш као и ми своје потомке, да се мора живети тако да самога себе увек можеш поштовати?

Најтеже је Станку у јесен и у зиму. Досадне кише и студен појачају депресију. Прореде се изласци и шетње. Данима се не излази из заједничке просторије. Тада се углавном ћути. Све је одавно испричано. Очима се разговара. Ретко наврате представници Црвеног крста. Дођу пред изборе делегације политичких партија. Оставе им рекламне упаљаче, хемијске оловке, летке, страначке листове, заставице и верске календаре. Сликају се са њима за ТВ и новине, па забораве на њих до наредних избора.

Обиђу их понекад и они који су их први прихватили након егзодуса од пре тринаест година. Донесу им кафу, сокове, понеку књигу, литру жестоког пића и лимун. Уступе им мобилне телефоне да се чују са рођацима, насилно раштрканим по разним крајевима

Србије. Донесу им и лекове који се купују у апотеци. Тада поделе тугу са њима и удахну нови живот њиховој нади у боље дане. Кад оду и све поново полако прекрије болна тишина и сета избеглиштва, прогнаничка туга не напушта Станка. Цвили у његовој души, појачавајући тескобу времена и простора, који као да беже од њега:

- Због чега смо и коме смо ми криви? Никома ни на сенку нисмо стали. Не умемо ружно да помислимо, ни да урадимо. Тако смо и подизали децу. Нисмо их само на добро наводили, него смо их и саветовали да се од зла, ако их оно понесе, причувају. Зар је ово Божја и људска награда за тај труд? Давно ми је синовац причао о некаквом бегу Карађозу за којег су сви били криви, па су му требали невини у проклетој авлији. Нас су нашли да као Исус Христ носимо трнов венац на глави уместо правих криваца и зликоваца за насилно рушење Југославије. Тако смо из негде стигли у нигде. Страшно је бити неко и постати нико. Најстрашније је бити нико и остати нико. Хвала Богу на небесима што смо и у овим неиздрживим искушењима остали неко. Барем ће се то негде памтити.

Живне Геронтолошки центар кад се на ТВ програму појави нека репризна репортажа из Станковог краја. Сви се претворе у уво и у око. Падне светлост на њихова сива лица. Стање се боре. У зенице се врате искре. Појаве се некадашњи осмеси. Не личе на максилно-фацијални грч. Отму се уздаси. Пробуде се врела у срцима. И слатке сузе давних драгих успомена крену да квасе образе. Узлеће душа кад чује песму са прела и посела и види девојачка и момачка кола, украшена изворним народним ношњама. У тих шездесетак минута побегну старост и жалост од њих. Сви су опет млади, лепо и здрави. Вредело је живети за те дане и године. Треба живети и сада. Чини им се да и ваздух који дишу шапуће:

- Своје огњиште је најмилије. Најлепше је небо изнад родне колибе. Нема раја без роднога краја.

Завршетак емисије нагло их суновраћује у суморну стварност. Реалност је сурова. Треба некако бежати од ње. Изиђе Станко у двориште и припаљује јефтину цигарету. Посматра звездани свод. Сањари. Месец и његове сестрице звезде ситнији су и хладнији него изнад његовог села. На планини су ближи оку и срцу.

Жури Станко у кревет, иако му се не дрема. Не смета му кашљуцање, непрекидано гласно дисање и повремено хркање у заједничкој соби. Лежи и не отвара очне капке. Плови у мислима пут својих Окучана да би што дуже снивао малопређашни сан.

Ана СТЈЕЉА

МЕВЛАНА ЦЕЛАЛУДИН РУМИ

Песник универзума

Целалудин Мухамед Балхи је име које спаја Исток и Запад, стару и модерну књижевност, филозофију и религију, ислам, хришћанство и јудаизам. То је име човека јединственог дара и славе која се не гаси вековима. Ипак, ово име не би имало одјека уколико би се изоставиле само две речи - Мевлана, што на арапском језику значи „наш господар“ и Руми што значи „из римске Анадолије“. Било да се спомене име Мевлана или Руми, евоцира се једно, мисао о божанској љубави. Својим доласком на свет, у праскозорје 13. века, означио је долазак Истине, духовног усхићења и Мудрости. Мевлана је песник Истока, учитељ Запада, богобојазни суфија и теолог ислама.

Рођен је 30. септембра 1207. године у Балху, некада великом граду, чувеном по својој лепоти који се налазио под окриљем Персијског царства, а данас градићу на северу Авганистана. Свом оцу, тада већ времешном Бахедину Веледу, испунио је срце радошћу а дух поносом што је искрено крочио на пут Вере.

Доба у којем је одрастао било је обележено великим освајањима, ратовима и разарањима. Једно од таквих, задесило је и његов родни град који је пред налетом Монгола у потпуности разорен. Мевланина породица се тада налазила у Багдаду и са жаљењем примила вест да је Џингис Кан разорио Балх¹. Разлог из ког се Мевланина породица већ тада налазила у изгнанству је тај што се његов отац, Бахаедин Велед, супротставио тадашњој владајућој струји, оштро критикујући увођење новина а истовремено постижући све већу популарност и утицај што је изазвало гнев и љубомору тамошњег владара. Ове околности су присиле његову породицу на лутање и трагање за новом домовином. Ипак, та оди-

---

¹Reynold A. Nicholson, стр. 17.

сеја је имала судбински расплет. Његова породица је, након обила-ска многих муслиманских земаља и одласка на ходочашће у Меку, негде између 1215. и 1220. године коначно стигла до свог крајњег одредишта - Коњу. Тај живописни град централне Анадолије представљао је драгуљ на круни Селџучког царства. Пре него што се и коначно населила у Коњу, Мевланина породица је живела у месту Ларенда², у близини Коње. Ту је Мевланина мајка заувек напустила овоземаљски свет, а у њену част и у спомен на њу изграђена је мала цамија коју људи и дан данас посећују³. Ту је Мевлана и засновао породицу, оженивши се са Џовхар Хатун, ћерком поглавара Самарканда. Потом је Мевлана 1226. године добио сина Султана Веледа а касније и Аледина. Султан Велед је био његов миљеник, верни настављач имена и лозе а касније и његов биограф, тумач његових дела и утемељитељ дервишког реда Мевлевија. Пошто је постао удовац, Мевлана се поново оженио 1244. год. са Кера Хатун и добио још два сина и ћерку⁴. Тако се, упоредо са учењем, препуштањем медитацији и држањем проповеди, одвијао и Мевланин лични живот.

Мевлана је своје младалачке дане проводио лутајући Малом Азијом и Арабијом. Пре него што је ногом ступио на тло Анадолије, и законачио на њеном узглављу, Мевлана је посетио многе градове и упознао многе учене људе. Постоји легенда која приповеда да је Мевлана по повратку из Меке, дошао у град Нишапур⁵ где се догодио изненадни сусрет с великим персијским суфијом и песником Феридудином Атаром који је одмах спознао његову узвишеност и у знак одушевљења поклатио му примерак своје књиге „Спис о тајнама”. Атар је том приликом изрекао предвиђање: „*Овај дечак ће отворити књију у срцу љубави и бацити пламен у срце свих заљубљених мистика*”⁶. Од тог тренутка Атар је постао песнички и мистички узор на кога ће се Мевлана у свом животу често угледати и коме ће касније узвратити речима: „*Атар је пројашљивао свих седам градова љубави док ја још увек живим на ћошку узане улице*”⁷. Постоји још једна легенда везана за Мевланина путешествија. У једном од својих посета граду Дамаску, Мевлана је срео Ибн Арабија, највећег суфијског метафизичара свог доба. Приповеда се да када је Ибн Араби угледао Мевлану како хода иза свог оца, изговорио: „*Нека је хваљен Боџ, иде море праћено океаном!*”

²Данашњи Карамн, град на југу Турске, Ларенда је грчки назив што значи песковито место.

³Annemarie Schimmel: *The Triumphal Sun*, New York, 1993, стр. 15.

⁴Katie Sahiar: *The mystical master-Maulana Jalal-ud-Din Rumi*, Parsi Pukar, Vol. 6 No 2, October-November 2000, стр. 2.

⁵Налази се у провинцији Хорасан на североистоку Ирана.

⁶Eryk Haunt: *Rumi the Card Book Pack*, Vermont, 2000, стр. 18.

⁷Ибид.

Мевлана је могао да се подичи својим пореклом и родословом. Породична лоза његове мајке досеже до самог пророка Мухамеда а очева све до Абу Бакра који је након смрти пророка Мухамеда постављен за Првог халифу. Мевлана може да се подичи и темељним образовањем које је стицао још од детињства. Уз цењеног теолога, правника и мистика, имао је отворен пут ка стицању насушног знања из области религије и науке. О његовом оцу се говорило као о изузетној, али и шокантној личности, с обзиром да је у својој књизи „Мариф“ изнео најличније мистичке доживљаје и визионарска искуства, те је његово дело, написано у форми дневника, било изненађујуће за већину учених људи који су безуспешно настојали да га разумеју. Мевлана је тако, пратећи сенку славног оца, крочио у дворану тајни унутрашњег. Мевланин отац се побринуо да и након његове смрти, Мевлана настави свој мистички пут, одредивши Бурханедина Мухакика за свог заменика и Мевланиног духовног учитеља. Када је 1231. године његов отац кренуо путем вечне куће, Мевлана га је наследио на месту шејха у дервишкој образовној заједници у Коњи. Тако је Мевлана, као млада душа која је тек закорачила на стазу живота, опијена мирисом тек његовог првог пупољка, постао врхунски познавалац религије и науке.

Од момента када је ступио на тло Анадолије, Мевлана се дивео њеној разноликости, свим чулима упијајући њену лепоту. Коња, која је у то време била престоница Селџучког царства а на чијем челу се налазио султан Алаедин Кејкубат, постала је центар мистичке активности. У њу су се сливали мистици и учењаци из целог исламског света. Мевлана се у то доба понајвише интересовао за арапску поезију, дивећи се њеним формама. Радознао, подстакнут жељом да продубљује своја знања, Мевлана је трагао за сопственим просветљењем. Када се политичка и културна клима Анадолије изменила и када су Селџуци изгубили своју независност, приморани да прихвате власт Монгола, Мевлана је, као водећи интелектуалац тог времена, осећао личну одговорност, забринутост и тескобу. Управо тада, као дар небеса, десило се нешто што ће заувек променити његов живот. Једног октобарског јутра 1244. године, шездесетогодишњи лутајући дервиш стигао је у Коњу⁸. Мевлана је угледао вечно Сунце како се уздиже пред њим. То Сунце је био Шемс⁹ Тебризи, Мевланин пријатељ, духовни водич на стази љубави и његов Вољени кроз кога ће доживети сједињење с Богом. Мевлана је Шемса први пут видео у Дамаску. Шемс је носио необичну капу и црни огртач. Ипак, њихов први сусрет био је испред кервансараја, где је Шемс одсео по доласку у Коњу. У соби у којој је живео, није било ничег сем сломљеног ибрика, старе асуре и подметача од неиспечене глине. Шемс је одабрао ово место за боравак, можда

⁸Fateme Keshavarz: *Reading Mystical Lyrics - The Case of Jalal al - Din Rumi*, South Carolina, 2004, стр. 6.

⁹На персијском значи *сунце*.

зато што је то било најподесније за одседање путника или бескућника, а можда зато што није желео да се меша са локалним учењацима и теолозима. Може да се претпостави до које мере је становништво Коње било зачуђено и згрожено када је видело свог обожаваног и поштованог учитеља како занемарује своје друштвене и религијске дужности, потпуно се предајући дружењу са дервишом који се никако није уклапао у друштвени амбијент Коње¹⁰. Седи испред керванасараја, Шемс је угледао Мевлану на мазги, окруженог ученицима који су ходали за њим. Шемс је пришао, зауставио га и рекао: „*Да ли је Мухамед највећи слуга божји или је то Бајезид Бистами?*“¹¹ Мевлана је одговорио: „*Мухамед је неуспоредиво највећи*“. На то је Шемс узвратио: „*Како је онда Мухамед рекао: „Не сјознамо те Госјоде као што би требало“ док је Бистами рекао: „Како је велика слава моја!*““ Кад је то чуо, Мевлана се онесвестио. Остаје записано да је тренутак када је Мевлана упознао Шемса постао тренутак Мевланиног ступања на мистички пут, пут који ће обогатити његов песнички израз, његову душу уздигнути на пијадестал врлина а његово знање и крајњу промисао окренути ка извору Мудрости. Шемс Тебризи је био мање познати, али учени мистик који је Мевлану навео да се одрекне свега рационалног, спекулативног и да ослободи ум како би достигао неслућене границе божанског. Мевлана је био очаран и готово опчињен Шемсовим речима које су у њему развиле осећај ком није могао да се одупре већ само да се у потпуности препусти. То је било друго Мевланино изгнанство, које је, чини се, окончано као и оно прво. Прво изгнанство је било из родног града Балха у Анадолију а друго из устајалог и конвенцијалног света у свет слободе, духовне посвећености и потпуног преображаја¹². Мевланино срце је горело од узбуђења и радости која му је дарована а чији је дародавац био Шемс Тебризи. Међутим, и та срећа је била кратког даха, јер је након три године друговања, Шемс Тебризи мистериозно нестao. Искраo се, исто онако нечујно, као што се и појавио. Очито је да је Шемс Тебризи осетио тренутак када треба да оде. Тај први нестанак Шемса Тебриза потпуно је уздрмао Мевланину трепераву душу. Потпуно збуњен, у нескладу између духовне трезвености и мира који је некада поседовао и усковитланих осећања и духовног пијанства у које је доспео, Мевлана је проживео велику патњу. Та патња, својствена свим поетама, подстакла га је да још више распали љубавни пламен који му је грејао душу. Мевлана је био у жалости, попут оне којом на онај свет испраћамо вољена бића. Носио је црнину у знак жалости за губитком пријатеља, и плесао све до тренутка када је и тај

¹⁰Annemarie Schimmel: *The Triumphal Sun*, New York, 1993, стр. 20

¹¹Персијски мистик који је живео у 9. веку.

¹²Fatemeh Keshavarz: *Reading Mystical Lyrics - The Case of Jalal al - Din Rumi*, South Carolina, 2004, стр. 6.

плес постао недовољно јак симболички чин да њиме ожали губитак сродне душе. Тада је почео да плеше у круг како би својим телом које се окреће био један корак ближе небеском плесу звезда. Шемсов нестанак учинио га је несрећним, али и духовно јачим бићем, које је до тада било узбуркано као море чији таласи запљускују обалу његове душе. Након првог растанка од Шемса, Мевланина душа је постала зрела као најсочнији плод, спремна за свој мистички пут. Ипак, Мевланино срце је било сломљено. Почео је да пева и да у својим стиховима оплакује вољеног пријатеља. Писао је и писма која, као што то углавном бива, никад нису ни стигла до Шемса. Али, убрзо потом, стигле су гласине о Шемсу. Пронађен је у Сирији у коју је Мевлана послао свог сина Султана Веледа, с наредбом да се кући врати у Шемсовом друштву. Њихов сусрет се, по неким изворима, описује као обострана радост која је крунисана загрљајем, и не само да је Мевлана спознао свог Вољеног у Шемсу, већ је и Шемс у Мевлани нашао оно што је читавог живота тражио- искреног пријатеља и учитеља. Сам Мевлана у својој „Месневији” о овој обостраној љубави каже: „*Не само да жедан ѿражи воду, неџо и вода ѿражи жедно*”¹³. Од момента када су се поново спојили и када су се њихове душе сјединиле, постали су нераздвојни. У жељи да буду што ближи, Мевлана је Шемса оженио девојком по имену Кимија која је иначе одрасла у његовој кући, издвојивши им једну омању собу где су живели заједно. Током боравка у Мевланиној кући, Шемс је водио разговоре са Мевланом а био је и врло груб према његовим синовима, уколико би их прекидали или уколико би сметали свом оцу. Такво понашање изазвало је љубомору и завист Мевланиних синова али и његовог најближег окружења, нарочито његових ученика. Шемсова жена Кимија, умрла је у јесен 1248. године а и сам Шемс је недуго потом нетрагом нестао.

Тај кобни догађај одиграо се 5. децембра 1248. године. О овим интимним детаљима Мевланиног живота говоре два извора, дело његовог сина Султана Веледа и дело Ахмеда Ефлакија при чему се Султан Велед врло површно дотиче овог догађаја док Ахмед Ефлаки¹⁴ даје употпуњену реконструкцију целог догађаја. По тој верзији, Мевлана и Шемс Тебризи разговарали су до касно увече и у неком моменту Шемс је позван да изађе. Он је то и учинио, након чега је избоден и бачен у бунар који се налазио преко пута стражњих врата куће, а који и данас постоји. Приповеда се да је у том метежу настрадао и Мевланин син Аледин за кога се верује да је налогодавац Шемсовог убиства. Такође, приповеда се и да је Султан Велед пронашао Шемсово тело и сахранио га у, на брзину ископани гроб, који се налазио у близини. Тело је било прекривено кречом а потом

¹³Annemarie Schimmel: *The Triumphal Sun*, New York, 1993, стр. 21.

¹⁴Турски писац и песник из 14. века који у свом делу „Хагиографија о гностицима“ је дао податке о Мевланином животу.

и земљом. Касније је на том месту подигнут Шемсов споменик. Заувек ће остати непознаница шта се догодило са Шемсом Тебризијем. Његова судбина остаје предмет расправа, бујне маште и нагађања. Ипак, последња ископавања у циљу поправке потврдила су постојање гроба у коме је нађен креч из селџучке ере. Захваљујући Мехмеду Ондеру, управнику Мевланиног музеја у Коњи, спекулација о Шемсовом свирепом убиству, коју је изнео Ахмед Ефлаки, добила је своје утемељење.

Када је Мевлана сазнао за Шемсову смрт, потпуно се препустио безнађу и меланхолији. У том расположењу је написао: „*Ова земља није ѿрах већ ѿсуда крвљу исѿуњена, крвљу вољених, из ране ѿораза*“. А када су се прочуле гласине да је Шемс жив и када му је неко саопштио да га је видео у Сирији, Мевлана је одговорио: „*Пиѿај га где је ѿуѿ за Рај?*“¹⁵ Тако су настајали први стихови у којима песник тугује за својом сродном душом. Мевлана ни тада није одустајао од помисли да је његов пријатељ жив. Отпутовао је у Сирију, али није пронашао оно што је тражио, вративши се кући, мирније душе.

Мевлана је убрзо након Шемсовог нестанка почео да трага за новим мистичким сабратом. Други велики мистички сусрет и тренутак када је Мевлана Шемса потражио у некој новој личности, одиграо се на једном базару у Коњи. Мевлана је, шетајући се базаром, зачуо мелодични звук чекића. Звук је допирао из радње мајстора кујунџије, Салаедина Заркуба. Мевлана је тада почео да се врти у заносу и позвао кујунџију да му се придружи. Тако су, заједно, неко време плесали у круг. Заркуб је потом наставио са радом док се Мевлана и даље вртео. Тако је овај обични човек заузео место Мевланиног сапатника Шемса Тебризија. Мевлана је и њему, као и Шемсу, посвећивао песме, али не онако ватрено и усхићено, већ нежно и спокојно. То је поново изазвало гнев и подсмех околине. Људи су говорили: „*Овај не зна ни да изреѿиѿује Фаѿѿиху*“¹⁶ и „*Шемс је бар био образован*“! Истина је да је Заркуб био неписмен и необразован али не и мистички непућен. Управо је он био један од омиљених ученика Бурханедина Мухакика који је подучавао и Мевлану. Чак га је Мухакик именовао за свог духовног наследника, али се Заркуб тада вратио у своје родно село, оженио се и изродио неколико деце. Када се по други пут вратио у Коњу, упознао је Мевлану и постао присан с њим, дивећи му се и обожавајући га. Мевлани је након мучног и коначног расанка са Шемсом био потребан неко ко ће му у дух унети мир и ко ће га својом једноставношћу и ненаметљивошћу прочистити и заштитити од свега окрутног и забрињавајућег што га је окруживало. Мевлана је у његовом друштву био спокојан, што му је пре свега помогло да пронађе себе, изгубљеног у шуми скривених делова своје свести. О промени свог мистичког

¹⁵Ибид. стр. 22.

¹⁶Прва сура Кур`ана.

пријатеља Мевлана пева:

*„Он који је у годинама прошлим
у црвеној мантији дошао,
сада је у смеђе одоре обучен,
Турчин о коме сње њада слушали,
сада се као Арајин њојављује.
Пријатељ је један, само се одора мења.
Он је одоре променио, ња се вратио.
Вино је једно, само се флаше разликују.
Како нас вино ово дивно оџија!“¹⁷*

Мевлана није марио за злораде коменатаре нити за подсмешљиве и подругливе речи које је слушао о свом пријатељу Заркубу. Њему је било довољно то што је крај себе имао оданог пријатеља, чистог срца и отвореног ума, спремног да одржи њихов мистички савез. Да би учврстио свој однос са Заркубом, Мевлана је своју ћерку Фатиму венчао са својим сином Султаном Веледом који је тада био у касним двадесетим годинама. Време Мевланиног мистичког пријатељства са Заркубом обележено је и политичким превирањима. Монголи су се још једном приближили Коњи, али нису успели да продру у „град светаца“, многи верују захваљујући Мевланином духовном присуству¹⁸. Тада се поновило оно што је Мевлана већ једном проживео. Његов верни пријатељ, сабрат и духовни пратилац умро је 1258. године након дуге болести. У спомен на Салаедина Зархуба, Мевлана је окупио његове рођаке и пријатеље и сви су заједно приступили дервишком симболичком плесу-семи. Уз звуке флауте и бубњева обележавало се духовно венчање, јер дервиши смрт нису сматрали растанком, већ спајањем с божанским.

Након Заркубове смрти, Мевлана је водио аскетски живот. Врло често се осамљивао и постио што је изазвало веће поштовање и дивљење његове околине. У то доба, Мевлана је долазио у контакт с бројним мистцима, међу којима је и Садрудин Кунави кога спомињу Мевланини биографи. Садрудин је био ученик чувеног Ибн Арабија, али је за разлику од Мевлане био наклоњен луксузу, отворено критикујући Мевланину безусловну скромност и љубави као моделу живљења. Иако се у раном периоду нису слагали, негде пред крај Мевланиног живота, остварили су пријатељство, при чему је Мевлана постао више заинтересован за Садрудинову теоријску мисао. Када је Мевлана умро Садрудин је био замољен да одржи молитву за покој душе, након чега се онесвестио. Само неколико месеци касније и он је умро.

Занимљиво је да су круг Мевланиних ученика и поштовалаца чиниле и жене. Оне су имале значајну улогу у каснијем ширењу дервишког реда Мевлевија, а међу њима је предњачила Мевланина

¹⁷Annemarie Schimmel: *The Triumphal Sun*, New York, 1993, стр. *Превод с енглеског Ана СТЕЉА.*

¹⁸Ибид, стр. 27.

унука (ћерка Султана Веледа). И Мевланина жена, друга по реду, Кера Хатун истицала се врлинама. Мевлана је њену чистоту, лепоту и савршенство поредио са библијским женама, Саром и Маријом. С њом је Мевлана имао двоје деце, ћерку Мелике Хатун и сина Алема. Ефлаки наводи да је Мевлана рођење сина Алема прослављао седам дана, упражњавајући сему. Његов син је прво ступио у дворску службу а потом, на очеву радост и понос, обукао мистичке одоре.

Последњи део Мевланиног живота обележен је још једним мистичким пријатељством. По први пут је Мевлана био инспиратор и учитељ а његов ученик звао се Хусамедин Челеби. Породица Хусамедина Челебија припадала је средњој класи Коње. Оно што овај мистички спој разликује од претходна два, са Шемсом и Салаедином, је то што се није десио изненада, већ се кумулирало дуги низ година. У неким од својих писама Мевлана Хусамедина назива „Џунејдом¹⁹ свог времена“ и још за њега каже „...он је исто-времено и мој син и мој отац, и светлост и око...“ Највећи значај Хусамедина Челебија лежи у томе што је инспирисао свог учитеља да све своје мисли и мистичке идеје пренесе на папир како би све оно што су његови ученици имали прилике да чују од њега лично буде записано и за нека будућа поколења. Управо је на његов подстицај, Мевлана почео да пише своје ремек-дело „Месневију“. Хусамедин Челеби је био задужен да запише и уобличи сваки стих који његов учитељ изговори. Тако је и уобличена „Месневија“. Хусамедин је свог учитеља пратио у стопу. Гдегод се нашао, штагод радио, он је био уз Мевлану. Диктирање стихова „Месневије“ трајало је све до тренутка док се Мевлана није разболео и у толикој мери ослабио да више није био у стању да настави да то чини. Мевлана је осетио да је шеста књига последње поглавље његовог дела. У тој књизи се осећа Мевланина исцрпљеност и недостатак духовне снаге, ослабљене након толико година мистичке љубави и пријатељстава која је гајио, као и веома надареног и креативног стварања.

Мевлана је почео да копни у јесен 1273. године. Уз њега су до самог краја били његови најоданији пријатељи, колеге и ученици. Јасно предосећајући свој крај, Мевлана је рецитовао песме о смрти, али не као о коначном свршетку и растакању душе, већ с дубоком вером у њен вечни опстанак. Срце великог песника и мистика престало је да куца 17. децембра 1273. године. Његов последњи испраћај био је својеврсни омаж његовом лику и делу, пратећи његов животни пут. Представници свих вероисповести Коње присуствовали су његовој сахрани, и тиме показали да вреднују његова залагања за верском толеранцијом и безусловном љубављу према људима, ма које вере и нације били. Плесала се сема у славу лепоте живота и као искорак у један нови, лепши живот. У његову част подигнут је маузолеј, назван „Зелена купола“ и место је коме ходе сви они које пут

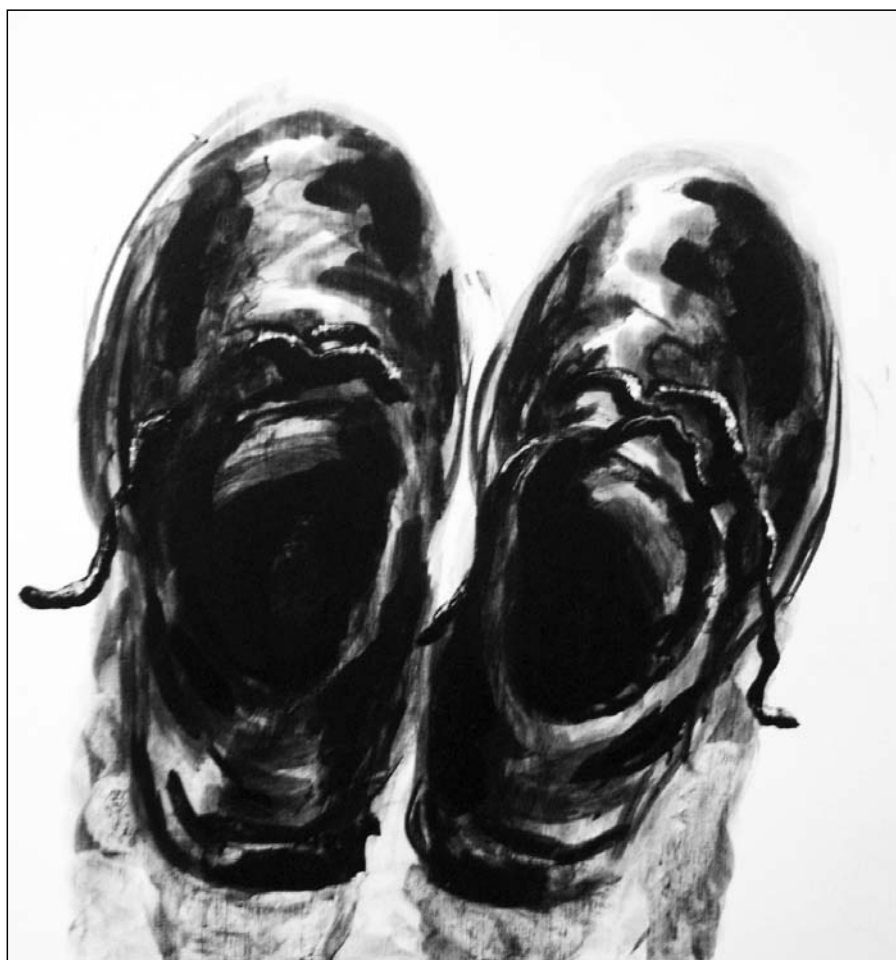
---

¹⁹Шејх Џунед (-1460) је након смрти свог оца Ибрахима преузео вођство над суфијским редом Сафавија.

нанесе у Коњу, сви они који поштују Мевланину мисао, писану реч и искрену људску поруку. Иако већ осам векова почива у миру, његово наслеђе живи, разливајући се преко све четири стране света, у бојама љубави, истине, лепоте и мудрости.

Литература:

Annemarie Schimmel, *The Triumphal Sun*, New York, 1993.
Arthur John Arberry: *Classical Persian Literature*, London, 1958
Eryk Hanut, *Rumi the Card Book Pack*, Vermont, 2000.
Fatemeh Keshavarz: *Reading Mystical Lyric- The Case of Jalāl al- Dīn Rumi*, South Carolina, 2004.
Katie Sahiar: The mystical master- Maulana Jalal-ud- Din Rumi, *Parsi Pukar* Vol. 6 № 2, October-November 2000, str. 2.
Reynold A. Nicholson, *Selected poems from the Divani Shamsi Tabriz*, 1999.

Марина КАНИЋ

*КРИТИЧКО - ИНТЕРПРЕТАТИВНО И
ПРЕВОДИЛАЧКО ИСКУСТВО МИЛИЦЕ НИКОЛИЋ*

Скоро сваки од објављених превода, препева и избора Милице Николић на неки себи својствен, посредан начин сведочи о њеним истраживањима, изгарањима и, наравно, резултатима.

Средином XX века Милица Николић, после завршених студија славистике, одлази у унутрашњост Србије да ради као наставница у школи. У Београд се враћа неколико година касније у потрази за неким другим послом. Међутим, случај је хтео да почне да ради слабо плаћен хонорарни посао секретара и лектора у књижевном часопису *Дело*. Како у свему постоји добра и лоша страна, овде је добра била несагледива. Рад у *Делу* донео јој је познанства са Васком Попом, Зораном Мишићем и Миланом Дединцем, и отворио јој врата наше књижевне сцене. *Шест ђ година рада у Делу биле су пресудне за све што ће се њом збивати у моме професионалном и личном животу, а за предмет о коме говорим у овоме тексту њонајвише.*¹ Васко Попа, истовремено уредник *Дела* и издавачке куће Нолит, песник модернистичких усмерења, заједно са Зораном Мишићем, који је тада био усред објављивања антологија модерне немачке и енглеске поезије, којима ће се благовремено прикључити и *Модерна руска поезија*, препознао је дар Милице Николић и помогао јој да заплива у приређивачким водама и упише се у историју.

Можемо рећи да је избор *Модерна руска поезија*, који је Милица Николић приредила у сарадњи са Наном Богдановић, био иницијална каписла за даље бављење руском модерном књижевношћу. За време рада на том избору, Николићева је схватила да пар Мајаковски – Јесењин неће моћи да се одржи као носећи стуб руске поезије XX века. Певали су и Цветајева, Хлебњиков, Мандељштам.

---

¹Милица Николић, *Руска археолошка прича*, Народна књига, Београд, 2002, стр.13.

Својеврсна допуна и теоријски додатак овом избору је збирка интерпертација и анализа *Руске њоејске ѡеме*, што Милица Николић напомиње у уводном делу збирке есеја: *Ова књиџа есеја на руске њоејске ѡеме њену антиологију и ујојѡујује и осветљава.*² Ауторка још додаје да су ови есеји *ѡрви системајичнији ѡокушај ревалоризације модерне руске ѡоезије код нас.*³ Тако добијамо један избор из руске авангардне поезије, једну збирку есеја која се на поменути избор ослања и *Руску археолошку ѡричу*, причу о томе како је избор настао, како је превођен и какве су га препреке пратиле у настајању. То је занимљива повест обојена субјективним тоном, са посебним личним печатом аутора, попут пуцкетања грамофонске плоче у позадини пријатне старинске мелодије.

Средину XX века карактерише процват бројних изама у књижевности. Књижевна сцена врви од новитета, а преводилачка грозница се шири. Бранко Миљковић препевава Осипа Мандељштама, Данило Киш Марину Цветајеву. Препеви Оскара Давича били су експериментални, али од изузетног значаја свакако. Годинама касније, Злата Коцић, за чије ће стваралаштво Милица Николић бити посебно везана, преводи Хлебњикова. У *Руској археолошкој ѡричи* ауторка хвали њен таленат: *Реализоване моџућностии нашеџ језика у њеном ѡрејеву збиља се рејѡко срећу у ѡреводилачкој књижевностии ујојѡије, у ѡреводима са рускоџ ѡоџојѡву.*⁴ Сећајући се како је то стајати на прагу открића, Милица Николић пише: *Ојѡварали су се њојознати ѡростѡри, и ѡостѡјало је све очигледније да је руска књижевност иујоредиво разноликија неџо ијѡо се код нас ѡредсѡављало (...)* Генерације које данас ѡоседују изврсна издања (...) вероватино не моџу ни ѡрејѡостѡавијѡи у каквом смо се мраку и оскудици ми бајѡрџали.⁵

Модернистичко опредељење Милице Николић усмерило ју је према писцима који су у матичној Русији били забрањени. У Србији се о њима ништа није знало, радови на превођењу и приређивању њихових дела кретали су од нуле. У *Руским ѡоејским ѡемама* она наводи: *Ако свим овим буде ѡређен само један корак на ѡујѡу ка вишој ѡѡачки са које се одувек боље види – већ је и ѡо довољно да ојѡравда чиѡѡав најѡр.*⁶ Препеви поезије Марине Цветајеве били су посебно компликовани: *Немоџуће је сѡјално усјѡеино савладавати ѡрелаз с једноџ језика на друџи, (...)* Може се имати само једно ојѡије осећање које је више чиѡѡалачко неџо сѡјручно, оно може бити корисно ујѡраво збоџ дисѡѡанце коју лекѡѡор ѡоседује (...) Познатио је да се ауѡѡори честѡ жале како су им лекѡѡори „ујѡројасѡили“ рукојѡис.

²Милица Николић, *Руске ѡоејске ѡеме*, Нолит, Београд, 1972, стр. 5.

³Исто.

⁴*Руска археолошка ѡрича*, стр. 36.

⁵*Руска археолошка ѡрича*, стр. 58- 59.

⁶*Руске ѡоејске ѡеме*, стр. 10.

Најчешће се то догађа лекторима којима су нормe светиa cтвaр и који нису cтремни да прихвaтe ауторску вољу и креативне разлоге.⁷ Милица Николић није била такав лектор. Научила је да балансира између нормe и идеје и то је њене препреве чинило изузетним.

Петроград Андреја Белог превела је сасвим самостално, мада је остала у уверењу да том подухвату није била дорасла. У питању је била едиција *Страни писци* и предлог за тај превод потекао је управо од Васка Попе. Према његовим инструкцијама требало је очувати архаични тон. Суштински проблем преводиоца јесте у томе хоће ли се приклонити тачности и прецизности, па добити превод доследан нормама, или ће остати веран свом осећају и тражити различите путеве који често знају бити на ивици „тачности“ или „нетачности“ – махом изнад резултата прецизних превода, оних који се не могу оштријити за одступања, али који су лишени унутрашњег значења.⁸

Поред слуха за квалитет, Милица Николић поседује и слух за ново и револуционарно. Тако је предосетила Бродског, тако је писала о Бели Ахмадулиној и њеној чулној ђами са којом се појавила у Београду, решена да ту објави оно што у завичају није могла. Често се чини да наша ауторка више није са нама, са ове стране, већ са оне, где су они о којима пише: *Нисам била cтремна да ђоезју Бродског тумачим концептуално, што уосталом и иначе нисам чинила, то јест да је сведем на религијску основу. Занимала су ме нека група значења и групи слојеви ђовора који су је чинили јединственом у руском јесништву. Предговор сам завршила већ ђоменутиm речима Цветајеве, која је у Паризу тридесетих писала да ће се „у великој руској ђошaји“ родити ђлас великог јесника, и cтврдила сам да је ђај јесник рођен, и да је ђај ђлас управо ђлас Бродског.⁹*

У тим послератним годинама, уско везани за политички статус, књижевно-уметничком сценом владали су авангардисти. Милица Николић се кретала у њиховим круговима, посебно је била блиска са београдским надреалистима, што је несумњиво условило њену љубав према надреалистичком стваралаштву и бављење њиме. Она је тај покрет доживела у правом смислу и он је дефинитивно дао допринос сензибилитету њених интерпретација. У *Руским ђоемским темама* она авангардисте описује у раскошном колориту, баш како заслужују:

Читав футуристички ђокрет био је велико сценско извођење, све је било иђра: ђоезија, живош, уметност. Из мемоара Бенедикта Ливинца „Једношoоки cтрелац“ управо ђај ђредcтaвљачки карактер футуристичке аваншуре ђошaје веома јасан (...) Поезија је писана у иђри, а ђођошoву је ђако објављивана и јавно читана. Издања на

⁷Руска археолошка прича, стр. 53.

⁸Исто, стр. 29.

⁹Исто, стр. 65.

штајетима, основачком руком исписани стихови уз цртеже – антипостмодернизације, цртеж – реч, песма – ребус (...) јавни наступи који су личили на пародично антипозориште, праву гада – сцену (...) – све то, заједно са понашањем и спољним изгледом фудуриста (увек обучених и наминканих као за сцену), говорило је да се ова жртва даровитих младих људи залажала за десакрализацију уметности, да ју је чујала из корена традиције, али и стварала нове вредности ван уских већ рационалних садржаја на емотивном плану.¹⁰

У складу са тим, издавачка кућа Вук Караџић у Београду 1978. године објављује ауторско дело Милице Николић - *Десет ђесема: Вучо, Матић, Дединац, Ристић, Давичо*. Утицаји формалистичке школе Романа Јакобсона видљиви су већ у уводној напомени, мада не изостају у целој књизи, као ни у многим каснијим интерпретацијама. На самом почетку, ауторка се залаже за *ауторархичност ђесме, за могућност њеног извођеног живота*¹¹ ван књижевног дела једног песника. Овде се песма посматра као самостална јединица. У књизи *Природа критике* Светозар Петровић је поводом дела, као самосталног феномена, недвосмислен: *Једном створено, оно има властитиу вриједност, властитио значење и властитиу судбину*.¹²

Милица Николић истиче да њен избор да пише о надреалистима није случајан:

Привлачно је било уйраво то: чињеница да су сви они пошли од надреализма или проишли кроз њега, али да су, иако су му остали дужни (...) развили потпуно различите и самосвојне поетске формуле.¹³

Интерпертација *Хумора Засйала*, Александра Вуча, уводи читаоца у причу о посебном књижевном поступку, вучовском хумору и револуционарним резултатима ове поезије.

Карактеристично је за интерпретације Милице Николић да се већ на првој страни прелази на ствар, без околишања и беспотребних дугих увода, што ће се потврдити и у каснијој анализи песме *Море* Ивана В. Лалића, издатој засебно, о којој ће тек бити речи. Тако нам ауторка већ на једној од првих страна представља Вуча као *творца поетског говора и мишљења заснованог на ајсурду као јединици говора*.¹⁴

У овом огледу Милица Николић не трага за узорима и не изводи паралеле. Она посматра *йоейски резултайи Хумора Засйала као ауџиономну йојаву нашеџа језика, као један айсолуџино нови џовор*.¹⁵ Вучо одустаје од логике и разума, он ужива у слободи коју

¹⁰*Руске ђоејске шеме*, стр. 30- 31.

¹¹Милица Николић, *Десет ђ ђесама: Вучо, Мађић, Дегинац, Ристић, Давичо*, Вук Карађић, Београд, 1978, стр. 7.

¹²Светозар Петровић, *Природа кријстике*, Либер, Издања Института за зна-
ност о књижевности, Загреб, 1972, стр. 59.

¹³Десей̄ йесама, стр. 8.

¹⁴Исто, стр. 9.

¹⁵Исто, стр. 9.

поједнако наџони на ѡевање и мишљење. Читав исказни ѡок ѡесме одређен је овим ѡлазним сћавом.²⁰

У овом тумачењу Матића много је Милице Николић. Њене интерпретације надреалистичке поезије доводе у равнотежу узбуркане токове књижевне уметности, а њен јасан и прецизан стил писања обећао се лапидарном и алогичном језику надреалиста.

У *Јавној ѡици* Милана Дединца, она види *израз ѡесникове еџзистѡнцијалне драме*²¹. Попут сваког апсолутног слухисте, ауторка препознаје Дединчево ћутање, његов избор да му поезија не буде говор, већ *крик* или *вајај*²². Варијације теме ноћи јесу опсесивни мотив *Јавне ѡице*, а трава је код овог песника *на лесћвици лирских значења (...)* *на самом врху*.²³ Вероватно ниједан тумач поезије Милана Дединца није продро толико дубоко као Милица Николић. Она иде до тога да не пише о сликама или о стањима која би требало да ова поезија изазове, већ о *врсти фанћаскности*. Очигледно је да није реч о тумачу који има широк спектар интересовања. Напротив, Милицу Николић интересују поједини песници из српских и руских кругова, али ту она иде у дубину, разматра сваки детаљ, сваки појам, димензије надреалних слика.

Поглавље *Меланхолија и сћрасћ* за *истѡном* посвећено је *Пеићчаном саћу* Марка Ристића. У њему Милица Николић види *коначни обрачун са собом, живоћом, истѡријом, крећање ивицом и ѓраницом сусрећа између ѡсћојања и нишћавила*.²⁴ Када пише о песнику до изражаја долази прецизност, али и истовремена поетичност њеног стила – *Пеићчани саћ* је песма у којој је *цео Марко Ристѡћ*, он је *израз свеукућне личностѡ* овог *акћивистѡ* духа, побуњеника. *Пеићчани саћ* је (...) *ѡобеда мудростѡ* која уме да сазна *сојстѡвене ѓранице*; *да оћкрије ѡорекло неусћеха и њеџове узрочнике*. Марко Ристић је *човек анѓажован у времену, неравнодушан и делаћан*.²⁵

Милица Николић примећује да ова песма има три основна тона: реторични, исповедни и метафорични, који су међусобно испреплетени. Она наслућује *неке далеке одјеке фанћаско–фолклорне идиоматѡике, веома дирекћне али ѡрејознатѡливе*.²⁶ Из приложеног се види епохалност доприноса који је Николићева дала проучавању надреалистичке поезије. Међутим, сматрамо да је врхунац достигнут у последња два поглавља где се ради о Оскару Давичу. Промишљајући везу мишљења и вербалног, ауторка је продрла у дубине Давичовог херметичног израза представила их прецизно и

²⁰Десет ѡесама, стр. 66-67.

²¹Исто, стр. 80.

²²Исто, стр. 82.

²³Исто, стр. 84.

²⁴Исто, стр. 129.

²⁵Исто, стр. 129-130-131.

²⁶Исто, стр. 142.

поетично:

*Код Давича као да мишљење проистиче из вербалног. Вербално, у својој разуђености, подстиче мишљење, обликује га и раз-
зрађује. Оно је почетни подстицај и ошлођујући чинилац. (...)*

*Вербално је код Давича веома уско повезано са сликовним. Давичово мишљење би се често могло назвати и мишљењем у слика-
ма (...) један вербални импулс = једна слика.²⁷*

Она је у стању да дешифрује оно што се чинило, у семантичком смислу, затворено и закопано у слојевима Давичовог језика: ... *Често се говорило о Давичовој неразумљивости или пак о „барокности“ његовог језика. Чини ми се да ни једно ни друго није тачно. Потребно је разумети Давичово разумевање и осећање језика и схватити да је тај језик саставни део једног осећања света...²⁸* Овде о језику можемо говорити као о медију, који песник жели да ослободи окова прошлости, улоге оруђа, дневне употребе.²⁹

Посебне одлике тумачења Милице Николић су флексибил-
ност, остављање простора за нова тумачења и скромност. Овако
она завршава анализу *Јавне пјенице*: *Тиме и тако смо разумели Јавну
пјеницу. Други су је схватили и схватиће је другачије. У томе и лежи
њена нересушина поетичности.³⁰* Када буде привела крају поглавље о
песми *Трава у сну и на јави* написаће:

*Биће то завршница ове лирске организације коју смо настоја-
ли да пратимо у њеном току, прудећи се да тако откривамо
уобличавања и преобличавања тога прајања. Желели смо да лирске
исказе следимо управо у духу тих исказа а да њихов ток одређујемо
само непосредно. Из уверења да Дединчева поезија то захтева.³¹*

Док открива свесне и несвесне побуде Марка Ристића,
Милица Николић као да се извињава: ... *Отворили смо оно што смо
могли. Други ће то моћи на другачији и вероватно бољи начин.³²*

Оправдања због могућих, како сама каже, одређења
прожимају многа поглавља и у мемоарском делу *Руска археолошка
прича*. Она зна да не може бити само једна интерпретација тачна, да
песма значи оно што су сви њени тумачи, и не само они, већ сви,
како Светозар Петровић каже, *сензибилни читаоци*, видели у њој.

Апсолутни корак напред Милица Николић прави са текстом
*Смемо ли Бахтина приближити поезији?*³³ Збирка песама *Недело*,
Ивана Растегорца, пробудила је у њеном критичком генију мисао о

²⁷Исто, стр. 166.

²⁸Исто, стр. 176.

²⁹*Природа критике*, стр. 111.

³⁰*Десет песама*, стр. 88.

³¹Исто, стр. 98.

³²Исто, стр. 127.

³³Милица Николић, *Смемо ли Бахтина приближити поезији?*, часопис
Књижевност, Београд, 2000.

слободи књижевне уметности, како поезије, тако и прозе. Ослањајући се на Бахтинов поглед на роман као на структуру у којој су сучељене све саме супротности, Николићева примећује ту амбивалентност песничког света у Растегорчевом делу. Она се усуђује да Бахтина приближи поезији и у томе успева.

Још један „бисер“ у низу њених критичких достигнућа без сумње је већ поменута анализа песме *Море* Ивана В. Лалића, издата под насловом *Mare Mediterraneum Ивана В. Лалића*. Већ из самог садржаја можемо предвидети у ком ће се правцу кретати анализа. Поглавља носе наслове: *Семантика Мора*, *Море и ѓраматики*, *Море и звук*, *Семантизам версификације Мора*. Међутим, ова анализа нема ништа од оне формалистичке сувопарности, ретка су места где ауторка потоне у пребројавање одређених фонема или морфема. Она читаоца на самом почетку упознаје са делом, не скривајући изненађење Лалићевим парадоксом да „прародитеља“ преименује у *ѡрвоџа ѡкреѡча* коме је *исцурело (је) уље из машине*.³⁴ Милица Николић истиче Лалићев висок лирски израз, из његовог *Мора* ишчитава дуализам, двополност свега што постоји, то море је препрека, *ѡреѡећа сѡиѡија*, *наџовешѡај ѡкоре*, *наџовешѡај казне*, *ѡнорна ѡмина*. Море овде није само обичан мотив са каквим смо се до сада сретали. Николићева га назива *лирским колоѡлеѡом*, то је читав скуп конотација окупљених око мотива, какав је *антиџонистички ѡринѡиј ваѡре и воде*³⁵ који ауторка учитава у песму. У поглављу *Семантика Мора* мотив мора тумачи на свој оригиналан начин, јер, иако се држи принципа да избегава паралеле у књижевности, чита је богата књижевна баштина којим наша ауторка располаже и на коју се ослања:

Море јестѡ човекова храна, физичка и духовна, човек би моџао ѡѡѡати убирући њеџове ѡлодове и духовно се развијаѡи обасјан њеџовом светѡлошћу која би му ѡѡѡорила власѡиѡи светѡлѡѡи ѡѡѡанка за мноџих ѡмина. Извор најблиѡавијеџ озарења, радосноџ и ѡдсѡиѡајноџ, ѡно је и извор ферѡилносѡи која човека мамѡи и ѡмаџе му, свесѡасавајући лек. Море будѡи у човеку биѡларносѡи која џа укрѡѡајем суѡроѡносѡи чѡни ѡлодним у њеџовој сѡваралачкој дѡхѡѡѡији и сѡалној ѡѡѡреби за активносћу.³⁶

Интерпретација служи управо зато да би се осетило и истакло ѡно чега у тексту дела експлицитно нема, и да би то послужило да употпуни и објасни слику коју дело одаѡиље. А то дело није механички збир елемената, већ структура, систем, где сваки елемент има своје место, где су сви ти елементи једни од других зависни, па њихово прегруписавање није могуће. Семантика је ту у тесној вези

³⁴Милица Николић, *Маре Медѡѡерранеум Ивана В. Лалића*, независна издања Слободан Маѡић, едиѡија Santa Maria della Salute, Београд, 1996, стр. 13.

³⁵Исто, стр. 16.

³⁶Исто, стр. 19-20.

са синтаксом. Садржај дела је неодвојив од форме. Милица Николић посматра дело имајући све то у виду.

Када даљом анализом текста ове песме буде дошла до слоја звучања, сва открића биће ту да поткрепе закључке до којих се већ дошло. Реч море нема ниједан безвучни глас, то је *реч айсолућине, бездрешине звучностии и нескривене јачине*.³⁷ Између честих алитерација и емоција у песми Милица Николић види зависан однос. Спој звучног и визуелног уочљив је у стиху: *Куља врв ларви видљивоџа свейта* – она примећује да се то *в* и само претворило у ларву која врви.

Ова интерпретација захтева читаоца поткованог у свим областима граматике (фонетика, морфологија, синтакса). Само на моменте ауторка одлази предалеко у рашчлањавању синтагми и речи, али и ти тренуци упаковани су њеним изванредним стилем, оружјем бритке мисли и обимног знања. Предраг Палавестра, у *Историји српске књижевне критике*, пише да се њени аналитички радови о надреалистима и Лалићу могу (се) *сматрајћи чистим и мерима доброџ читања јесничкоџ језика и ошменџ „женскоџ писма“ у српској књижевној критики и есејистици*.³⁸

У последњем поглављу *Семантизам версификације Мора*, Милица Николић пише о песниковом опредељењу за облик октава рима, који га повезује са „медитеранским кругом“. Ауторка је свесна да ово море није само Медитеран, али не може да се отме утиску да веза постоји и подсећа читаоца на *Писмо*, где је Медитеран *locus tra-goediae*, индивидуална и општа трагедија.

Како би слика о доприносу Милице Николић српској књижевној критици била потпуна морамо се осврнути на још једну њену интерпретацију. У питању је текст под насловом *Сферни говор цикличних збирки Златије Коцић*. Реч је о збирци *Оро око гроила*. Звучни слој је врло упадљив и није необично што је управо ова збирка инспирисала Милицу Николић. Међутим, нећемо се враћати на аспекте анализе о којима је већ било речи. Овај текст осветљава критичко–интерпретативни рад ауторке са неких нових тачака и томе ћемо посветити пажњу.

Стил је и даље богат и инвентиван, па срећемо синтагме попут: *маџмајичностии ѿејскоџ говора Златије Коцић, бајковитии исјис песме, комешање кружних ѿовршина песама, ѿангенјини сјој слике, симбола и исказа, песма као рајско ѿојришће*, она почива на *јројсимањима и јрејјањањима* – смисла, слике и звука, складна *јовезаностии свеџа јосјојећеџ*, слика која се *јлодно нуди у својој разуђеностии*.

Више него икада раније Милица Николић се у интерпретацији бави симболима, симболичким мишљењем и спрегом симбола

³⁷Исто, стр. 78.

³⁸Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 689.

и слике. Није то никаква посебно и лично њена побуда. Приступ књижевном делу и анализа истог не мењају се битно, јер је од почетка реч о зрелом и стасалом критичару. Реч је о посебној, топлој, колико рефлексивној толико и емотивној, вишедимензионалној поезији Злате Коцић. Та поезија је Милицу Николић подстакла да још дубље потоне у текст, затим је опколила *ором* и задржала у свом *ѿроћлу*. Када пише о песмама *Тренућак* и *И* *клекнуће човек*, она као да проговара из њихових поетских предворја. У завршници пише: *У ѿој неогђонећљивосћи и лежи исћирајни смисао ѿоезије, али и смисао усћирајносћи шумача да буде ѿосредник ове неунисћиве ѿежње*.³⁹

Песнички дар Милице Николић је несумњив. Он се огледа у свакој реченици ове интерпертације. *Инћерћрећација је (...) креатћиван ѿосао*⁴⁰, пише Света Петровић. Свако дело носи са собом нова питања, а једно исто дело у различитим временима иницира нове аспекте са којих му можемо приступити. Њена креативност је и у томе што се она рађа од појединачних коментара и објашњења, а уздиже се до прецизних тумачења, која сваки пут доносе нешто свеже, нешто што може и што би требало да испровоцира књижевне кругове и да подстакне на нова размишљања.

Однос Милице Николић према ауторима увек је благонаклон, она никога не потцењује и врло ретко прецењује. Чак и када се деси да превише пажње посвети неком незапаженом аутору, она пушта себи на вољу да пише субјективно и да ужива у поезији као изврстан познавалац, а не као сувопарни проучавалац. Избегавала је историјске оцене и норме, а своју личну оцену сматрала неизбежном.⁴¹ У уводном делу *Руских ѿоећских ѿема*, Милица Николић помиње утилитарну руску књижевну критику, па се надовезује, откривајући нам један од својих важних принципа којим се руководила у скоро читавом свом радном веку: *Из оћћора ѿрема свему ѿомер ѿроисћекао је и каракћер ове књиђе: избор ѿесника, ѿрисћућ, коменћар оћћићих ѿокова – све је ѿо условљено основним насћојањем да се ѿредложи друђачија равнотћежа*.⁴²

³⁹Милица Николић, *Сферни ѿовор цикличних збирки Злате Коцић*, у: *Поезија Злате Коцић*, Зборник радова, Библиотека Змајева награда, Матица српска, Нови Сад, 2006, стр. 45.

⁴⁰*Природа критћике*, стр. 142.

⁴¹*Руске ѿоећске ѿеме*, стр. 41.

⁴²Исто, стр. 9.

Литература:

- Николић, Милица: *Руске џоејске џеме*, Нолит, Београд, 1972.
Петровић, Светозар: *Природа кријџике*, Либер, Издања Института за знаност о књижевности, Загреб, 1972.
Николић, Милица: *Десет џесама: Вучо, Маџић, Дединац, Ристџић, Давичо*, Вук Караџић, Београд, 1978.
Николић, Милица: *Маре Медџтерранеум Ивана В. Лалића*, независна издања Слободан Машић, едиџија Santa Maria della Salute, Београд, 1996.
Николић, Милица: *Руска археолошка џрича*, Народна књига, Београд, 2002.
Николић, Милица: *Сферни џовор цикличних збирки Злаџе Коџић*, у: *Поезија Злаџе Коџић*, Зборник радова, Библиотека Змајева награда, Матица српска, Нови Сад, 2006.
Палавестра, Предраг: *Исџорија срџске књижевне кријџике*, Матица српска, Нови Сад, 2008.

џраџ на џраџу - Марина КАНИЃ

Олександр ХАРВОШ

НЕКАКО, У ЦЕНТРУ

Коњ лежи у трави.

Коњ лежи у центру града, усред лета, у јутарњој трави.

И заводљиве госпође, и агресивни аутомобили, промичу у
вреви, а он лежи у трави.

Ја га зачуђено посматрам кроз прозорче кафића.

Ово је невероватно: коњ лежи у трави!

Схватате? Коњ! У трави! Управо овде, на травњаку!

Ево, одмах ћу допити своју кафу и набраћу му много
цвећа! Бога ми!

Коњ, покривен маслачком, лежи у трави.

А можда, то машта је моја, виђење, привиђење, сан,
делиријум, болесна фантазија?

Не, ипак је коњ светло-смеђе боје, привезан, нечим попут
гајтана од пегле.

Он ћути, он који тешко зарађује за хлеб насушни, као ја.

Зато му, с времена на време, дозвољавају да се разбашкари
међу маслацима.

Кад би он знао како је за мене важно да неко у моје
дланове дише травом и летом.

Као зов сретног детињства:

Мајко! Ено коњића!!!

РАЗГЛЕДНИЦА ИЗ BEREGSAZA¹

У петак ујутру у католичкој цркви Свих Светих моли се углас седам сивих жена.

„Sent onjank siz Marijo...”

Две госпође у шеширићима, једна – у марами, остале – са непокривеним главама.

„... imadkozzal irettink...”

У храму из 15 столећа, скромном и суровом, још се чују крици спаљених жртава. Још споља мирише димом и врата се с треском отварају од удара пољских овнова.²

„... binošokirt...”

Колико ли су те пута рушили хришћани за право бити најмилији Христу? Куд је нестала твоја раскош и твој понос?

„Mošt iš holallunk orojan...”

Из сурових готских прозора пада мало светла на статуу Спаситеља, окруњену електричним венцем и лукаво се осмехује велика риба, насликана на старом зиду под стропом.

Туристи из Њиређхазе, наоружани фотоапаратима, ходају по храму, жаморе поред бисте светог Иштвана, показују прстима на таблицу „Пастор Ференц. Жртвама режима.1949.”

„Beregsaz oz Onjoorsag...”

Бучна улица са процветалим каналом Верке, изгорелим кровом казина „Златна пауница“ и пазикућом, који великим маказама невешто шиша околни шимшир. Са тргом Ференца Ракоција II, похабаним колником, специфичним ресторанићима, Циганима и украјинским пивом.

---

¹Beregsaz - мађарски назив реонског центра Берегово, на Закарпатју.

²Сатовременска направа за рушење зидова - клада са металним челом.

„Kavihaz „Hobi-presó“ ez jó...”

Ми седамо око кестена широке крошње и посматрамо циганска кола, дотрајале аутомобиле стране производње и совјетске аутобусе. Све је ту нашло своје место. Сва времена и сви народи.

Јовжи говори о историји, величини и златним временима. Овде, где ми сада лењо пијуцкамо пиво, Esse Tomas – племић и војник, довео је Ракоцију прве устанике. Коњ трансилванског кнеза је поигравао међу куруцима³, а они су подизали заставу са написом „Cum Deo Pro Patria et Libertate“.

„С Богом за отаџбину и слободу“, - ја подижем чашу и Јовжи се осмехује својим непоновљивим осмехом.

„О, Bereg medje ez jó!“

Између мађарско-украјинских ћаскања, прашине и пива, насртљиве, попут муве, Циганке са дететом, ја молим свог друга да ми напише о чему се молило оних седам времешних жена у цркви.

„Пречиста Дево Марија, моли се за нас грешнике...“ – усредсређено записује он својим крупним рукописом у моме блоку.

„Igen, Управо тако“, - потврђујем ја, - „Ти си једноставно – супер!“

Ми завршавамо са пивом, да би лежерним ходом нестали у времену и простору. Растопити се у припечи, и као бели облачак погледати одгоре на кулу реформаторског храма. И тамо, на небу, помирити католике са калвинистима, православне са унијатима, Украјинце са Мађарима, комунисте са НАТО, сиромашне са богатима, добре са лошима, и најзад - саме са собом.

Јер, ако смо Јовжи и ја нашли пут ка себи, то значи – он ипак постоји...

---

³Мађарски назив за устанке.

* * *

Опроштајни доручак у хотелу градића, којег нећеш наћи на мапи.

Твој поглед је дискретан, јер ти си – у униформи девојака што послужују туристе за столом.

Равнодушно „Пријатно, господо!“ уз шуштање црвених сукњица.

И чај на столу, и неиспаване очи гостију, и подозрив смешак завидних колегиница твојих...

А два спрата вишље – у самотној соби – још дише сабласт ноћног познанства.

Диме се цигарете на балкону и обамире твоја мала дојка у моме длану.

И губи се провинцијска безизлазност од додира нежних.

Трају часови љубави и светле још чудесне звезде.

...Већ је чај на столу, и шминка по-француски тече по девојчином лицу...

* * *

Ружа је на сто бачена,
И шал, и лутка, и портрети.
Плакаће смутна сећања,
На раме налегла поети.

Сети се свега лепога:
Мирисне траве у сутону,
И птице крила златнога,
И свиле лаке на рамену.

И крик што негде потону,
И страсно дрхтање твог тела,
И прво шаптање: „Љубљу“,
И прва целивања смела.

У теби што је живело,
Стремило слободи с песмама,
У вечности се замело
И расејало међу нама.

* * *

За твога одсуства
ја
се спуштам
у гузву подземља,
у опојност цигарета
и шкрипу дрвених степеника.

И тоне сламка у пиву,
и тоне моја глава усред
змајева,
лакеја,
каубоја,
набоја,
и маски,
и шерпи,
и корпи.

Већ рже мустанг,
и чизме сребрним мамузама
ударају
у напете бокове.

И разлећу се на стране
девојака плешуће кости.

На лицима – дечија невиност,
у очима – очаравање,
у телу – похота за грехом.

Уз завијање усне хармонике
и оштар поглед девојке
мој коњић
креће
надоле.
И носи цео свет на себи.

„Хеј! Раздвојте се, где је двоје!“

И одзвања
све

грми:
 реклама „Текиле“,
 изазовна бедра Јулије,
 увучена у цинс,
 и момака затегнути каишеви,
 девојака огољена рамена,
 бармена увијени брк,
 и музичара патике.
 И све,
 што је било
 и тек ће бити.
 Све то
 слива се
 у хаосу
 звукова,
 хормона
 и пива.
 И блуз надире до грла.
 Туђа рука на мом колону.
 И ђађа,
 и ђаво,
 и малолетника
 пољубац
 много дуг.
 „Јулија, још пива!“
 И тоне
 мустанг
 у бокалу.
 И
 јахач
 његов
 такође
 полако
 пада
 на дно.
 Данас ја сам сам...

БІОБІБЛІОГРАФІЯ

Олександр ХАВРОШ

Журналиста и књижевник.

Рођен је 26. марта 1971. у Ужгороду. Журналистику дипломирао на Лавовском националном Универзитету. Припада плејади новог таласа у украјинској књижевности. Препознатљив како по тематици, тако и по стилу писања. Још увек жанровски нео-предељен.

Збирке поезије:

- “Фалусни знаци”, (2004.)
- “Тело стреличарке”, (2006.)
- “Постеља наде”, (2007.)
- “Коњак уз кишу”, (2009.)

Крайњи романи за децу:

- “Невероватне догодовштине Ивана Силе, најјачег човека света”, (2007.)
- “Догодовштине троструко славног разбојника Пинте”, (2008.)

Драме:

- “Ромео и Жасмин” (2007.),
- “У Паризу је дивно лето” (2008.).

Публицистичке књиже:

- “Моја р-р-револуција”, (2005.)
- “Закарпатско столеће: XX - интервјуи”, (2006.)

Награде:

- На конкурс једне од најпрестижнијих књижевних награда у Украјини “Крунисање речи (“Коронація слова”), добитник “Сребрног пера”, тј друге награде за драму “Ромео и Жасмин”, за 2007.год.,
- Диплома за драму „У Паризу је дивно лето...” на конкурс “Крунисање речи (“Коронація слова”), за 2008.год.,
- Лауреат на свеукрајинском конкурс “Књига године” у номинацији дечијег стваралаштва, за 2008.

Превођен на пољски, словачки и белоруски.

Превео: Јарослав КОМБИЉ

Јован ЗИВЛАК

ПАРАЛАКСЕ
Листићи из Скитије

***

Прича о детињству, о уметнику у младости је конструкција. Не сведочи детињство, већ зрела особа. То захтева *реконструкцију*, успостављање веза, генезу, културу, посредовање језика, жанра. Постоји неколико исхода, тек, између осталих, или ће се детињство разорити помоћу концепата, или ће лажно оживети у телу књижевности, у њеној заводничкој нарави. Постоје извесна реална места, географија, сродства, језик, друштвеност, фантазија. Али то је, у крајњем смислу, непрозирно – измешано са хиљаде двосмислених гестова, емоција, звукова, језичких трагова... и као да у томе нема ничег историчног – прозирност и логос долазе после, као накнадна свест која тлачи и прекраја.

***

Видим оскудни свет, свет суровости приватне и јавне, али у дечјој свести је доминирала радозналост, свет ствари, загонетност пејзажа, фантазија даљине – тиме сам био опседнут. Из утонулог сеоског поља у сумрак, у банатској равници, посматрао сам силуете оближњег града- масивни плавичасти млин. Као замак, тврђаву, обећање.

***

Они који су живели у социјализму често говоре о насиљу, при том пустоше приватност, свет људских бића која су имала своје одбране и светове, своје тамне и сложене лектире, своје приватне и формативне побуне и побуде. Они нису били одливци у безличној индустрији, то су били сложени и често екстремни људски избори.

***

У памћењу ми је остао невербални побуњеник који ни са ким није општио. Претпостављао сам да је његова ћутња била усмерена против пролазне славе света, разумевања људских ствари као тривијалних и безнадних. Држао сам да је његова својеволјна усамљеност акт храбрости, врхунско искушавање, знање које нећу моћи досегнути.

***

Отац, бивши краљев питамац, ратни војни заробљеник у немачком логору, био је час у средишту пажње час понижен. То ме је потресало. Требало је да буде целовит, јединствен и чврст. Али, он је имао све слабости бића које је носило жиг судбине која је била нечиста. Лебдео је на ивици кружнице једне заједнице која је стално захтевала доказе о лојалности.

Напустио је породицу кад сам ишао у средњу школу. Схватио сам га као Одисеја који је остао на Киркином острву. Телемахова потрага би била бесмислена и преостало је да се сам борим за своју улогу.

***

Шездест осму сам проводио на градском купалишту у малом провинцијском градићу Кикинди, ту сам спавао, завучен испод сувих стогова покошене траве, десетак дана под отвореним небом, чекајући нестрпљиво од старијих пријатеља - студената да нам донесу Билтен Црвеног универзитета.

Читао сам Маркузеа, Адорна, Вилхелма Рајха, авангардну поезију, Гинзберга, слушао рокен рол... Али су ме више фасцинирали Џојс, Кафка, Чехов, Георг Тракл, Готфрид Бен, Елиот и Езра Паунд, Брехт...

Платон, Пирон, стоици, Ниче...

***

Запамтио сам деду када је затварао дворишну капију, након кратког разговора са сеоским администратором који је пописивао стоку и имовину. Као да је тиме желео да каже, и то је завршено – ми имамо своја посла.

***

Почео сам да сумњам у поправљачке пројекције- разумео сам да без обзира на циљеве немам права да учествујем ни у једној врсти *све-штог насиља*, да то није мој избор, да је људска врста насилна и да су идеје често смртоносне и да сам ја само биће порађавано у сваком сусрету са људском природом и да су моја дејства и сведочанства непоуздана и да је патос такође злочин и да је самопроглашена

етичност привилегија која ми не припада. Нисам желео да будем жртва, ни побуњеник, ни поштовалац монарха.

***

Писање је контроверзно, оно се спушта у дубину, да се закачи за оно мање видљиво и да разбија љуштуре конформираног, да схвати да је језик забораван и насилан и да се труди да га савлада и да му се преда.

Идеологије у књижевности је оно спољно, као и етичност, али чистота је немогућа као ни чиста књижевност.

Захтеви авангарде и захтеви форме су сукоби бића и појма, с тим што је једно час на једној час на другој страни. Остаје мишљење, рефлексивност, опрезност.

Књижевност има своје границе, искуство које је настало у прошлом веку у маневрима према споља и унутра где можемо да видимо мноштво пропалих илузија и преостало нам је да из те славе покупио мрвице и да прихватимо исцрпљеност као стање ствари.

***

Као дечак налазим се у бањи у М. Седим на тераси пансиона, преко пута за столом седи милиционер, у униформи. Лечи се. Мени је нога повређена и ту сам већ седам-осам месеци. Не идем у школу. Нико ме не посећује. Милиционер ме посматра мрко, неколико тренутака, затим ми каже: имаш спојене обрве, ти си енергичан. Заустим да му кажем да не верујем у то а он пада са столице. Грчи се на каменом поду терасе. Нас неколико дечака не знамо шта да радимо, уплашени смо. Избија му пена на уста. Долази болничар. Притиска га својим телом, не да му да се покреће, отвара му уста. Овај се смирује. Ја отрчим уплахиран у пансион.

***

Долазим у Н, за викенд из лечилишта. Одсутан сам неколико месеци. Ходам несигурно. Нестрпљив сам да поново сретнем пријатеље, дечаке и девојчице које сам скоро заборавио у удаљеној и исцрпљујућој чистоћи бање. Узимам бицикл и возим се до центра насеља, до велике групе дечака и девојчица који чекају послеподневну биоскопску представу. Већину познајем, с неким сам био близак. Посматрам их. Нико не обраћа пажњу на мене.

***

Читам у горњој соби родитељске куће у Н, удаљеној од дела у којем се најдуже дневно борава, која се налази у дугачкој приземној сеоској грађевини са, исто тако, дугим наткривеним тремом који се протеже читавом њеном дужином. Лето је и врата према великом дворишту су отворена и до мене допире, тек кад се пренем, шуморе-

ње два стамено израсла ораха. Негде у доњем делу куће је мајка, не чујем је, али знам да је ту. Прозор према улици је затворен и застор је навучен.

Читам већ дуго. Осећам потребу да изађем и да поразговарам са неким. Свакако да могу о много чему, али не о ономе што читам. У Н то што читам не занима никог. Чекам да падне ноћ, да прође поноћ, онда излазим на улицу и ходајући понављам узбуђено неколико запамћених реченица.

***

У студентском листу И у НС, разговарам са мршавим, испијеним сабеседником МР - студентом књижевност, који уређује културу. Нудим му песме, у духу неосимболизма, засноване на екстази слике, на патосу призора, у њима има жеље да песма потоне у раскош језика.

Моје лектире су модерна поезија, мислиоци цинизма, једнако поетични у звучним каскадама сумње и негација, али сусрећем особу која тврди да је с поезијом завршено. Изјављује да га то не занима и да је у средишту његове пажње концептуална уметност, као и други облици дематеријализованих уметничких пракси. Не могу да верујем. Дошао сам у овај град са вером да ћу афирмисати своју културу, страст и фантазије и сада срећем једва чујног, злокобног и одлучног заступника смрти поезије.

***

Односим песме у часопис П. Дочекује ме уредник БИ, опскурна личност, пише регионалну прозу са дугим дескриптивним реченицама, за које мисли да изражавају дубоку рефлексiju натопљену земљом, флором и фауном поднебља и тако га спајају са самим бићем. Покушава да скандира ту земаљску природу, да је сапне у споре и шкипаве реченице које нешто мљацкаво роморе, а земља се распршује, лети неухватљиво, скрива се као кртица у таму.

Има у комуникацији неку врсту сеоске лукавости и злурадости, то уочавам одмах и јасно ми је да са оваким типом књижевника никада нећу моћи да се разумем.

***

Добио сам награду МС за младе песнике на међународном фестивалу у М. у С. Након напорног пута стижем у НС и затичем интервју у регионалном листу, који нисам дао. Наводно сам изјавио како сам захвалан омладинској организацији и како је управо њен избор био одлучујући. Зачуђен сам. Како то да схватим. Размишљај да интервју демантујем, али се осећам толико лоше да одустајем. Свестан сам расцепа између улоге песника коју сам одабрао и света, његове перцепције, моћи, политике. Помислио сам, ваљда ће једног дана неко тај интервју развезати од мене и приписати га оном ко га је стварно

дао.

Сазнао сам да је уместо мене говорио прозни писац ЛБ, члан комисије за културу регионалне омладинске организације. Недовршен, како се испоставило, провинцијски збуњен, ташт, умро је а да није ни ушао у зрелост. Ваљда му је био потребан доказ да је и он нечему допринео, па је аранжирао разговор у коме је то обелоданио. Разумео сам да му је моја жртва била неопходна.

***

У најстаријем српском часопису ЛМС разговарам са уредником АА, тада већ познатим прозним писцем. Он је прочитао моје песме, нисам очекивао да се приповедач бави поезијом, иако знам да ју је и он, некада давно, писао. Сматрао сам да су приповедачи индиферентни према поезији због презира песника према нарави, да је њихова имагинација другог типа и да сматрају да је губљење времена да се баве текстовима који по природи ствари опстају на граници језичког инцидента. Моје су песме тамне, редуковане, језичке, екстремне и клаустрофобичне.

Распричао се и покушава да се представи као ерудитна особа. Али његов разговорни, спори стил ме обесхрабрује. Нема рефлексије, бар нема напора да у њој заснује дијалог.

Пропитује ме чим се бавим, да ли сам читао Јосифа Флавија. Читао сам, али размишљама какав је ово неумесни тест. Зар нема паметнијег посла и зар не осећа да сам дошао у часопис да бих разговарао са њим као писац са писцем, а не као преступник са педагогом.

***

На Филозофском факултету слушама песника ПП. Позван је као гост да одржи циклус предавања о модерној поезији. На предавању је велики број студената, сала је испуњена и влада грозница какву нисмо имали с другим предавачима.

ПП је смирен, систематичан, говори о односу поезије, сликарства и музике. Описује општи дух модерности и његов универзални језик. После предавања му прилазим и настављамо разговор. Подсећа ме на старе добре песнике који су са уважавањем слушали радознале ученике.

***

Упознао сам песника ММ из Б чије је презиме у прошлости имао и утицајни књижевни бирократа што је овоме, наводно, давало право да се осећа као да су све ствари, бар што се тиче његове књижевне судбине, унапред решене. Иако нисам млађи од њега, обраћа ми се заштитнички и укочено. Кога је желео да опонаша. Тада још нисам зазирао од лукавства књижевног ега, јер сам не тако давно приспео из провинције, па сам трпељиво подносио ту раздрљену стармалу охолост и због саговорника песника ПП до чијег сам мишљења

тада врло држао. Тај сусрет је трајао кратко и након тога поменућу особу сам изгубио из вида, јер, како се чинило, није било разлога да је држим на оку. Након деценија, тај некад фаворизовани кандидат за песника, огласио се у некој анкети, са мишљењем да сам прецењен. Имао сам утисак, како год стајале ствари са мном, да се није, на његову жалост, променио. Желео је да каже да ме познаје, и да његово презиме и даље носи оно обећање са којим је на почетку рачунао, али то је сасвим било спорно, ваљда подривено већ тада, у оних давних неколико минута.

***

Након предавања о модерној књижевности, на Факултету у НС, где предавач ЕЕ излаже и имплицитно оспорава извесне увиде ТСЕ о односу традиције и индивидуалног талента, прилазим му и предлажем да напишем текст о томе са мог становишта. Наглашавам да ћу полемисати са доцентом ММ који је у часопису П написао потпуно оспораватељски текст о томе, нападајући ТСЕ као малограђанског чувара традиције. Тврдим да ММ не разуме динамички концепт традиција код песника ТСЕ. Каже ми, у реду је, напишите текст, али не смете да нападате ММ.

***

Песнику ВТ објављујем рубрику у студенском листу И, уређујем културу, упркос притисака политичких локалних моћника који га незванично стављају на листу забрањених. Поред оштрих захтева главног уредника, коме је дискретно наложено да укине рубрику, одржавам је још неколико недеља. Коначно, када не могу да ме уразуме улазе у штампарију и растурају слог. Кажем то ВТ, објашњавајући му да не могу више ништа да учиним. Он ми љутито заповеда да у знак солидарности с њим поднесем оставку. Затечен сам, знам да му то не би помогло и да бих се и ја стрмоглавио ни у шта. Он инсистира. Нисам сигуран, кажем му, да би тиме твој крст постао лакши.

***

Путујем у иностранство у П, са студентима, музичарима, писцима, глумцима. На граници већ осећамо шта је П, контрола на уласку је дуготрајна и заморна. Гримаса државе која хоће да каже, од свег права моје је најпрече. Осећем да је држава нешто тамно и мукло. Одлазимо на север, на море у град В.

П важи као земља комуниста и католика. В је мрачан, ресторани оскудни. Имам утисак као да смо у немачком граду, само опустелом и делимично руинираном од некакве непознате силе. Свих недељу дана пада киша. Саобраћај је проређен.

Одлазимо на заједничке програме, концерте, разговоре, књижевна читања. Успут обилазимо цркве, слушамо цез – изненађујуће коли-

ко су Пољаци особени у цезу. Срећем љубазне људе, али повремено се појављују извесне особе задужене за морал званичних домаћина и све тоне у озбиљност, скрушеност, дистанцу. Оно што нарушава још ведрије схему је изненадни долазак мењача новца који ужурбано обавља операцију у некој од скрајнутих соба скромног пансиона и нестаје.

Распитујем се за познатог пољског песника који живи у В, а кога ми је препоручио наш песник ПП из Б, упутивши ме на часопис О, где је овај главни уредник. Са једним пољским колегом, студентом одлазим до часописа, долазимо до сиве зграде, пењемо се уским стазима степеницама на други спрат. Врата су отворена, угледамо секретарицу. Она нам каже да је КК отпутовао преко Океана и да ће се вратити тек за неколико месеци.

Иако ми је ово путовање донело магију другачијег, страног, то ме је највише окупирало, чини ми се као да сам нешто значајно пропустио. До одласка шетам улицама, свраћам у ресторане, слушах цез и чекам да се вратим.

***

Уметник РТ, из Б има изложбу у Ликовном салону ТМ, који уређујем, излаже урамљене спискове оних који експлоатишу уметника: од продавца платна и боја, урамљивача, стаклорезаца до порезника. То је духовито и провокативно означавање друштвеног и економског механизма у који је овај неповратно уплетен.

Реч експлоатација, упућена друштву које се, наводно, бори против ње, узбуђује и вређа званичнике. Другог дана од отварања, налазим да је салон закључан и саопштавају ми да је то урадио директор, правник по струци ДС. Одлазим на спрат и затичем га наднесеног над писаћом машином. Кажем му љутито да откључа салон. Он одбија и каже да је та изложба непријатељска. Тако је, кажем, отимајући му кључ, али је то изложба.

***

Долазим у село код мајке. Враћам се на трен тамо где сам сигуран да нећу више живети. Осећам како се везе кидају и како бледе слике које сам донедавно са присношћу носио. Гробље, баре, фудбалско игралиште, степениште у центру села, биоскопска сала, прашњаве улице по којима сам небројено пута утискивао стопала, звучно завијање пренапрегнутих колских точкова, крекетање жаба, потмуло одјекивање голубијег гугутања, изненадно започето кокодакање у дну дворишта, шуштање лишћа у јесењим вечерима, шкрипање снега и удвајање гласова на тамној табли хоризонта, дечји плач, грактање врана, швапско гробље и напрегнуто тумачење немачких натписа над луковима великих капија или забатима помоћних зграда...

Разговарам са негдашњим пријатељем у парку у центру села. Седимо под наднетим гранама бора који нас штити од јаког рано-

поподневног сунца. Причамо о било чему, ни сам не знам. Иза нас у жбуну погнута прилика, као да прислушкује, надгледа шта чинимо. Спазимо га, шеф месне канцеларије.

На почетку мојих студија био је нервозно уплетен у моје пријављивање полицији, да сам наводно цртао по зидовима непријатељске амблеме. Из тога сам се некако извукао.

Подиге се, отреса прашину са своје одеће и журно напушта парк. Још има оних, помислих, који држе да је моје место овде, који не желе да ме забораве.

***

МС има књижевно вече на ТМ. Поздрављам га, њега и филозофа НМ. МС се управо преселио се из града С у Б и то изазива политичку узбурканост између Б и С и узбуђење код читалаца. Представља нови роман који је по времену и по тематици на супротној страни од романа који су му донели славу, и који су се бавили великим етичким темама. Сала ТМ је препуна. Сви га слушају пажљиво и фасцинирано. Он је смирен и једноставан. О роману говори НМ, надахнуто и прегледно. Са мером драматизације, и рефлексције о времену у коме живимо, о човеку као острву, са реторичким питањем којим продубљује један значењски аспект романа: да ли да умре стари мандарин. На завршетку МС се захваљује и публика га бурно поздравља.

Након вечери идемо у ресторан. МС хоће по сваку цену да плати и тражи допуштење од своје супруге Д, каже да се осеће пријатно и да је врло задовољан. Она га посматра, као да хоће да каже, не предај се илузијама, све је то пролазно.

***

Са пријатељем СЈ, на ТМ оснивам експериментални позоришни фестивал. Консултујем многе како бисмо направили програм. Путујем у све значајније позоришне центре. Селектирам експерименталне представе. Оно што ме посебно импресионира је ромско позориште Пралипе из Скопља и Кугла глумиште из Загреба.

Фестивал почиње у касним вечерњим сатима, представе се играју након завршетка представа на СП. Сале, холови, ходници, улице... испуњене су и препуне и наш фестивал доживљава изванредну подршку. Он се не доживљава ни као комплементаран, ни као субверзиван наспрам званичног фестивала, али ствара нову енергију и представља другачију позоришну филозофију.

Грозничаво радим и још успут пишем за билтен главног фестивала. То би требало да буду полемички текстови, које бих потписивао псеудонимом. Не треба да се плашим, уверава ме уредник ВУ на почетку посла, када смо се договарали.

Након првог текста, где сам исмејао конзервативну партизанску представу ФХ из З, састаје се главни одбор СП, а стари идеолог, Словенац ЈВ, проглашава текст делом јапанских црвених бригадис-

та. Једна обавеза мање, али се питам како је толико далековид, што се мене тиче.

***

Књижевно вече на ТМ има познати песник ОД. Долази помпезно, иако није непријатан. Разговарамо о општим стварима књижевно-сти. У сали на ТМ има доста посетилаца. Вече је узбудљиво и необично. ДО је убеђени левичар, али има нечег екстцентричног што долази из његове песничке културе. Прелази из поља у поље. Говори неуобичајеним језиком, мешавином књижевног, идеолошког, пресног уличног и у трену избацује хрпу необичних метафора. Та ослобођеност која код многих покреће осмех, дивљење, ипак има у дубини озбиљан призив моћи којом ОД располаже. По завршетку вечери каже ми да би требало да му обезбедимо кола ујутро како би отишао до В, до Скупштине општине. То није далеко, једва педесетак километара. Требало би да му за сутра ујутро припреме пушку и обезбеде водича за лов.

***

Извесни ЂЂ, касније афирмисани локални поп уметник, издао је књижицу својих шлагерских песмица. Он је и син месног социјалистичког менаџера, наступа са дозом мангупске урођеничке агресивности којом као да поручује: ја сам код куће, ја сам одавде. Такво осећање никада нисам успео да створим, увек сам имао утисак да сам сувишан, да не могу да рашчарам непрозирност места, порекла, припадности... то је чинило да сам био опхрван нелагодношћу, између мене и света као да се испречила непремостива пукотина. То ме је нагонило да мислим, да се питам, да одбацам било коју врсту непромишљене блискости, увредљиве интимизације... Видим овога као сина који без питања прихвата наследства и изражава их у варирању значења другог као туђег, непожељног, у крајњем смислу инфериорног, са алузијама на дођоше, како их урођеничка памет именује. Он се успоставља као домородац, са зрикавим косим погледом посматра уљезе.

Књижевно необразован и ташт, преко ноћи је постао фаворит локалних политичких елита за угледну награду за младе песнике. Неколицина апартчика и писаца са извесним реномеом га јавно подржава и та подршка је све агресивнија. Проглашавају га за аутентичног наследника белкантовске лирске линије у српској поезији и читава ствар, како је то иначе могуће у сиротињству провинције, добија снагу императива, иза чега се крије комедиографски очај духовне тираније.

Како сам у жирију награде, одлучујем се да реагујем и зауставим агресивне претензије на острвце модерне књижевности у НС. После мог текста у КР у Б, напади се усмеравају на мене и користе се различита средства да ме омаловаже, од оптужби да бесцарински увозим идеје са Запада, до тога да сам песник чије књиге нико не

чита.

Знам да ћу овај рат добити у очима часних људи, који прозиру ову комедију у којој је с једне стране ситни писац шлагера и њему наклоњени политички инструисани заступници, али се плашим да је то један од симптома опште дуготрајне климе у НС где политичка моћ види књижевност и културу као поља у којима може да инсталира какву год хоће појаву или идеолошку ругобу.

***

Улазим у продавницу обуће. Имам осећај да су трговци таштији од глумаца. Њихови разлози су, како сам уочио, сасвим другачији. Радња је неугледна и сива. Када то видим, јасно ми је да овде нећу наћи доличне ципеле. Старији продавац ми прилази и пита ме да ли може да ми помогне. Имам утисак као да жели да ме стави у шаке. Шта да вам кажем, одговорам му, мој проблем је толико велик да сам запрепашћен што ми се уопште обраћате.

***

У холу позоришта у НС, после фестивалске представе, срећем драмског писца ЉЉ из Б, песника, којег иначе познајем и виђамо се повремено. Покушавам да му се јавим, сматрао бих да сам непристојан уколико бих то избегао. Овај ме погледа, пре него што било шта изустих, рече уплахиено да никако не сме да пропусти ниједну реч која ће за неколико тренутака бити изговорена за округлим столом о његовој представи. Изгледао је као неко ко је очекивао поновно рођење, ко нема чула за друге, осим за оне који ће га пљеснути по стражњици.

***

На седници покрајинске комисије омладинске организације разговара се о часопису П, то је уобичајен начин на који они као оснивачи обзнањују своје ауторитарно присуство. П су врло модеран, озбиљан часопис, са мноштвом радова из филозофије, теорије књижевности, уметности, књижевности, са домаћим и страним ауторима. Часопис ужива подршку међу модерним духовима у тадашњој држави. Разговору присуствују и важни локални комунистички функционери. Ово читавој ствари даје неку врсту кобне озбиљности. Сви су крути и услужни и смешкају се са неком врстом залеђеног грча. Ово је већ ко зна која седница на којој се демонстрира, наводно, трпељивост и уверавање да немају никако лоше намере према мени као главном уреднику али морају да скрену пажњу да се ствари морају довести у ред. Говоре језиком који нисам у довољној мери савладао и зато га не разумем у потпуности. То је јединствена граматика и поредак. Имам утисак да се, будући да су већина, врло добро разумеју.

Замерају часопису безидејност, незамераштво, конформизам, накло-

ност према грађанским идеологијама, опортунизам, присуство елемената национализма, окренутост према граду Б... Коначно, назирем о чему се ради. То би све могло бити тачно, али сам све више уверен, иако говоре у име целине, у име историјских законитости... да то није ствар која их се тиче и да не разумеју о чему говоре. Кажем им у једном тренутку да је овде реч о књижевности и уметности и да историја како је они разумеју не може бити основа за процењивање онога што часопис заступа. Уосталом, кажем, имам утисак да говорите о нечему другом, јер сам сигуран да се нисте довољно удубили. Настаје мук. Уводничар, омладинац, ситни партијски полуинтелигент, бивши трговац, данас га посматрам као горљивог регионалног демократу ЂС, потрудио се да напише тридесетак оптужујућих страница, каже да је пажљиво читао часопис. Одговарам му да се то никако не може закључити на основу његове анализе.

***

Објављујем тематску свеску часописа П посвећену смрти. Знаменити песник, функционер ПП, веома ме забринуто пита да ли сам могао да одаберем неку животнију тему. Наводно, каже ми, није згодно да од свих проблема које има наше друштво изаберемо смрт. Пита се, шта то значи.

Кажем му да нисам имао могућност да бирам, смрт се напосто наметнула.

***

Одлазимо у О на северни део морске обале бивше државе, на саветовање, где је поред омладинских функционера из читаве земље позван и један број уредника часописа за књижевност и за културу. Доминира професионални омладински прагматички слој, који с једним бројем старијих политичара – почасних гостију, намеће тон. Тек понеко наруши притискајућу једнообразност о историјској улози коју имају култура и књижевност, те о обавези да се мора водити рачуна о васпитању младих.

Излази за говорницу старија госпођа, учесник рата, која покровитељски и брижно са чуђењем говори о младој генерацији. Каже да су они патили и дали велике жртве и да је разочарана што се ми уопште бавимо великим и отуђујућим мислима, она очекује да се опустимо, да се дружимо и да будемо више у природи. Она је једноставно превела жаргонски језик политичара и послала нам поруку: није ваше да мислити, ми смо се борили за то да нико не би смео уместо нас да мисли.

Из новина из З ме зову да дам интервју о резултатима саветовања, наводно, потребан им је и песник. Инхибиран сам после вербалне агресивности политичара. Отказујем разговор.

***

Писање је двосмислено, језик је његов талац и његово рођење, уплетено у његове знакове и процедуре, у несвесно културе и њене трагове и разлике, међутекстуалне чворове и преплете. Аутор нес-таје испод површине океана на коме се мрешкају и набирају трагови једног деловања без онога који је то деловање произвео. То што могу да опишем као разлику јесу својства преузета од језика, раз-менски одбир речи за којима посежем, и које на сцену доспевају и против моје воље... Текст не остаје тек као запис, али ни као ауто-номни и самопроизводећи монструм. Он се уписује у мреже културе, у системе, структуре, вредности. Ја као аутор сам тек део завере, поседник фрагмента тапије помоћу које не могу да освојим право на наследство. Тај текст сведочи о језику, о дубокој зависности од његових потенција, од искривљења, мистификација, од потмулих одјека и разговора са смислом, знањем, са гласовима и звуковима бића и ничега, од фрагмената и гнома, басми и мишљења, од пара-фраза и преиначења, од муклости и страве, читања и огледања у зденцима прича и предања, и графија прототекстова књижевности једног језика у настајању и самопорицању...

***

Зову ме телефоном из СБ, предлажу ми да се видимо и поразговара-мо. Мој претходник, бивши уредник часописа П ме није обавестио о овој насилној врсти комуникације. Осећам се нелагодно, не знам од какве помоћи им могу бити и шта уопште траже од мене. Град НС је мали, без снажне културне јавности, и политика и силе репре-сије ходају улицом руку под руку. Истина, покушавају да то зама-скирају некаквом фамилијарношћу, извесном забринутости коју би наводно да поделе са нама.

Одлазим на заказани састанак. Пре но што разговор почне са оним који ме је позвао и чији сам предмет, улази из друге канцеларије млађи службеник и намештено срдачно ми пружа руку и као из рукава издекламује моју биографију и различите епизоде из мог књижевног живота. Требало је да се следим, јер ако он који се не бави са мном зна толико о мени, шта тек може да зна овај који се спрема да започне разговор. Укочим се, мада сам сигуран да је то припремљена увертира са интенцијом да ме обезоружају, застраше а онда ставе у функцију. Питају ме обазриво шта мислим о сарадни-цима око П и уопште о ситуацији у култури. Говорим искључиво о општим књижевним стварима, одбијам да коментаришем политичке околности. Кажем да сам неспреман да мислим на тај начин. Инсистирају, и даље су љубазни. Одговарам да и кад бих хтео не бих знао да проценим, јер ја искључиво видим књижевност и да је моја перцепција за њих небитна. Један ми онда каже одрешито и вичући, немој да се правиш луд.

***

Седим у редакцији П са писцем ДК који је због својих смелих и модерних романа у средишту пажње. Човек необичне културе, изван епске и херојске нарави, изван историјских прича у којима је патња основа за посебан тип мудрости, утехе. Историја као сцена бесловесног насиља. Писање као говор културе, хладно, извештајно, али динамично и изван општих идеолошких схема о агенсима који утичу на историју и судбину.

Разговара страствено о књижевности, у то уноси осећање да од саговорника очекује разговор, мишљење. Седимо у редакцији до касно увече, потом идемо на књижевно вече у оближњи клуб.

Нисам га дуго видео, у међувремену су га жестоко оспоравали. Одједном је постао странац, не само због књижевности коју је заступао, њене наративне стратегије која је одударала од општег тоне, тематског комплекса, него и због порекла које се наслућивало у редовима његове прозе, што се доживљавало као издаја. Писац је, иначе, издајник и то је дуго прикривано. Званична догма то није признавала, писац је требало да буде неко од наших, органски интелектуалац са посебним задатком. Њему је припала та поново пронађена улога издајника и ја сам му, и поред невоља које је проживљавао, завидео. Да би унизили херојство нове улоге, тврдили су да је плагијатор. Његова одбрана је луцидна, позива се на становишта универзалне културе која чини све приче нашим и цитирање делом модерне стратегије приповедања. Полемика производи напетост, неуротичку неравнотежу, збуњеност. Она, уколико постаје предмет пажње великог броја људи, доводи вас у стање екстремне жртвености. Ваша улога је у питању и то вас може скупо коштати. Срећем ДК у малом градићу у П у БХ. Добио је престижну награду СК. Јавља ми се љубазно и почиње конвенционалан разговор. Каже ми да жели да са мном настави разговор и да ће се трудити да нађе неколико тренутака. Касније за ручком подиже чашу, поздравља ме с посебном пажњом. Непријатно ми је што ме издваја међу многим присутним писцима. Ваљда је у часопису П и у ономе што сам радио видео острво, малу територију на коју је могао да мисли као пријатељску у општој помами ћутања, оспоравања.

***

Локални песник КВ, знатно млађи од мене, доноси у редакцију П. песму, и како видим намерио је да буде објављена на насловној страни. Полуокренут у односу на мене, не гледајући ме, гура ми парче хартије у лице и заповедним тоном ми вели: објави то на насловној страни. Нисам размишљао о тој могућности и затечен сам агресивношћу овог бића које сматра да ће тим чином променити свој живот и мене самог учинити жртвом у надирању према слави. Касније је та особа на волшебан начин, иако нисам разумевао шта је ту посебно и вредно пажње, постао добитник многих, наводно, угледних награда. Помислим, можда неправедно, није ли, у складу

са агресивношћу коју сам упознао, узнемиравао и чланове жирија и заповедао да неизоставно све учине како би дошао на насловне стране.

***

ВВ, знаменити песник из Б, пореклом из В, често свраћа у НС јер је нагло, у зрелом добу, пробудио симпатије за идеје регионалне власти и за њихов специфични приступ социјалним функцијама књижевности. ВВ, иначе последњих неколико година, пише саосећајну и симболистички дирљиву поезију о произвођачкој класи, наспрам раније, која му је донела славу, која се заснивала на амблематском језику културних и историјских знакова као и психолошких транскрипција, које су, наводно, продирале до саме суштине људског и културног космоса човека.

Он ми се покровитељски обраћа и саветује ме да би часопис П требало да посвети више пажње локалној средини, те да се ближе ангажује у стварима актуалне стварности, уместо да се бави светским и монденским појавама које једва ко разуме.

Погледам га неповерљиво и са чуђењем, важио је за еманципованог и радозналост писца који се управо афирмисао тако што је прихватио модерност и одбио тада владајући социјални и идеолошки оквир књижевности. Одговорам му да не бих подржао оне који су се мешали у његове послове, био бих против разувераватеља који су тврдили да је изабрао погрешан пут у књижевности, зато не прихватим да чини оно што не би желео да се чини њему самом.

***

Члан сам савета КР. Позивају ме на састанак у Б, како бих присуствовао седници на којој би нам чланови комисије за културу СС скренули пажњу на неке пропусте. Расправља се о појединим идејама које заступа КР и њеном односу према нашем књижевном и културном животу. Узнемирује их што се КР нескривено конфронтира са неким ставовима званичне политике. У прилог потребе да КР није изабрала прави начин, наводе Хомера и кажу да је он био пристрасан у Илијади и заступао становиште Грка. На то им заредом одговарају ЈА и СИ са тезом да је Хомер био онај који разумева и излаже догађаје и да писац не може заступати ничију страну. Наводе још неколико упечатљивих примера, између осталих Достојевског. ВК дугогодишњи уредник познатог етаблираног часописа К и песник, ставља се на страну политичара и тврди да писац мора да буде ангажован и да је ангажман мера његове пристрасности. Гледа ме сугестивно и позива ме да се изјасним. Кажем да је све јасно и да нема шта да се дода ономе што су рекли ЈА и СИ. ВК ме погледа као да се у нечему преварио.

***

Вишетомна волуминозна збирки есеја о српској поезији КК, конкурише за К награду, тада врло угледну, у, наводно, помирителском средишњем граду С, бивше земље. Жири је сачињен, по слици тадашње политичке представе о функцији књижевности, велик и ауторитативан, два до три писца и већина, наводно, просвећених политичара. Сви су наклоњени КК, сматрају да је то монументално дело и да је у питању епохалан обачун са српском конзервативном културом, са њеним националним и малограђанским идеолозима у књижевности. Противим се, дајем једну врсту негативног, али, релативно, бенигног образложења, међу тврдим теолозима прагматичне и немилосрдне званичне левице. Гледају ме одозго.

Ствар је врло јасна, та помирителска памет сачињена од оспораватеља српске културе једино је јединствена у тим намерама и врло им је важно да дела КК њиховом подухвату дају искрицу спекулативног сјаја, тако бар мисле.

Нема спора да је реч о заиста несвакидашњој и досад најобимној анализи српске поезије, у било ком виду, о интерпретацији српске модерне поезије у периоду од скоро сто година. У осам књига КК је тумачио преко сто песника. У много чему задивљујуће. Подухват је сачињен од исцрпних есеја, али је КК, с друге стране, екстензивно тумачио велики број аутора о којима није, са становишта културне економичности, опортуно писати, будући да су небитни. Наклоњен је писцима надреалистичког покрета у Србији, као и песницима леве оријентације, али то не мора бити спорно и то је, коначно, ствар његове перцепције.

Карактеристично је што их је ставио у азбучни поредак, формално стварајући аисторичну слику поезије, мада се често позива на генезу, наследства и утицаје. Оно што одликује КК је доминација филозофско-есејистичког дискурса који је у много чему жаргонски, саморепродуктиван и самозагледан у своју моћ именовања, варирања, спекулирања, пропитивања, рашчлањавања... а да не дотиче, могло би се слободно рећи, оно битно. Поезија измиче под једном врстом вербалне опчињености, екстазе која је не евоцира, него преплављује спекулативном вртоглавицом. Осим тога, не сећам се да сам у блиском времену срео тако наглашена права критике, ту, наводно, саморазумљиву моћ да без остатка исцрпи све интенције песничког дела. Оно што збуњује, поред жаргонске аналитичности је то што се не уочава поколебаност, критичка сумња, респект пред сложености, вишезначности, дубином. Доминира став надмоћног знања и увида о свим гестовима дела које анализира. Очигледно је да КК себе види као софистицирану верзију апсолутног критичара.

Иако му морамо признати скрупулозност у коришћењу многих извора, чињеница, доказа, он често понавља извесне грешке, па и материјалне, нпр. поводом Лазе Костића (игнорисање порекла иконе Богородице, или тумачења снобизма и боемије итд.).

Бизарност његових портрета малих, минорних песника, упркос

свему, приближава се својом приповедачком екстензивношћу једној врсти друштвеног романа и утолико овај његов подухват може имати особено значење.

Међутим, мора се рећи да овај пројекат стоји у једној врсти неспоразума с песнички језиком, тачније језицима и жаргонима, он њихову мноштеност и сложеност своди на друштвени случај или на микро психолошку историју, на доказе који не погађају или још горе промашују оно што можемо назвати могућом евокацијом карактера једног песничког подухвата у контексту његове реалне језичке културе и реалног друштвеног времена.

***

Имам промоцију у библиотеци у НС. Чека ме управник и водитељка програма. Ту су и критичари. Сала још није попуњена, дошао сам нешто раније. У сали за клавиром видим девојчицу. Питам водитељку шта то дете ради тамо. Она ми одговара да је предвиђено да ме прати док читам поезију.

Кажем јој да ми не треба никава пратња.

Она је збуњена и каже, али ми смо замолили дете и то јој много значи. Рекох јој, музика ме у оваквим приликама уопште не занима, поезија, уосталом, има своју дисонацу и не треба јој никакав клавир, а камоли дечији.

Дете чује наш разговор и почиње да плаче.

***

Упознајем ЉЈ из Б. Песник који је био на маргини надреалистичког покрета. Видим и зашто, он не трпи диктат групе. Отац му је био пре лекар, на извештај начин bourgeoisie. Погинуо је у Првом светском рату.

Он је у овом другом послератном животу изабрао да игра улогу дендија. То је необично и то претпоставља да ће и даље остати на маргини. Али ЉЈ се на извештај начин сналази, демонстрира своју уметничку филозофију на филму и у малим уметничким групама које занима модерна култура, нови синкретички језици уметности, вербални, визуални...

Виталан је шездесетогодишњак, облачи се као мондени рокер, висококошљава црна јакна, бела ролка, шими ципеле. Наглашено је заинтересован за жене и као уметник и као личност фасцинирана загонеткама ероса, извесна опуштеност и равнодушност која својом двосмисленостју заводи.

Песник са културом, без фолклорних бркова и без класицистичке хладноће. Презире и једне и друге. Пише широким неемоционализованим стихом, ироничан и дистанциран према технологији, потрошњи, уметнички ексцесан, контролисано циничан. Он је једна од преосталих биљки надреализма, калемљен са побуњеничким модернизмом и местимичним револтом бит поезије. У сукобу је са живим надреалистима који су сви до једног у служби револуције.

Они су задржали извесну париску елеганцију на приватним вечерама и у опонашању салонске разговорљивости, али и потмулу политичку хладноћу – то подржавање моћи. Имају подршку и дивљење једног слоја наводних побуњеника против духа провинције. ЉЈ је, насупрот њима, тип са покретних степеница, управо силази и упућује се на улицу. Корача као фленер. Седа на терасу и посматра. Он је привидно слободан у сивом свету, другачији. Али и то је довољно. Он је једна врста изазова, пукотине у систему. Не обазире на то, не жели да буде херој, тај патос не прихвата јер би се уклопио у размере општег мишљења.

***

Враћам се са мора из Д, где сам провео десетак дана у стану пријатеља ММ. Позивају ме из СБ да дођем хитно. Одлазим осећајући дубоко понижење, и поред свег отпора који пружам очигледно не желе да ме оставе на миру, ваљда сматрају да ће ме сломити или да сам и као такав користан, јер им сопственим понашањем показујем шта је приближно мњење људи који припадају класи писаца.

Одмах ме обавештавају да знају шта сам причао у Д и како сам описао политичке прилике у В и у граду.

Кажем им да не бих био сигуран на њиховом месту у ваљаност описа којим располажу. Одговарају ми да се не варају и да желе само да ме обавесте да знају шта радим.

Разговарао сам у Д са старијим познатим критичарем ГЗ, некадашњим побуњеником, преводиоцем. Не могу да верујем да је он пренео садржај онога што сам у разговору с њим испричао о приликама у В и да је сарадник СБ. Можда и он има неког поверљивог коме се исповеда а овај то преноси даље. Нисам могао да решим загонетку, али сам прекинуо да разговарам с њим о сличним стварима.

***

Тешко је разговарати са људима књижевности који држе да знају више него што знају и који сматрају да имају право да вас испитају, јер сте, наводно, као припадник касте, дужни да им положите рачуне на који начин одлучујете о стварима књижевности. Пристајући, плаћате високу цену где вас неко, вама потпуно стран, докрајчује галамом у коју је сместио сву своју књижевну судбину коју ви, што је белодано, не подржавате или не разумете. Ако избегавате разговор, држе да се потврђује њихово мишљење да сте ташти и неправедни. Онда попуштате, јер вас оптужба корумпира и ви се упињете да промените представу коју су вам наменили. То је уцена на коју сам пристајао док нисам схватио да се ни на какав начин не могу спасити. Пишући и одлучујући, као уредник, критичар или ма какав судија, излажете се да вас чим се појавите у каквој јавној комедији, неко може неумесно ословити: еј ти!

Књижевност је јавна и још горе од тога, маргинална. Али ништа

зато, то вас неће спасити од галамџија који вас опседају као да држите светску судбину у рукама. И то је, нажалост, истина коју не можете порећи, бар што се њих тиче.

***

Упознајем се са ЦК, драматургом и прозним писцем из С. Чујемо се потом често телефоном. Он поводом позоришног фестивала долази у НС, а ја поводом књижевних послова путујем у С.

Иако се представља као Европејац, има нескривене карактеристике локалног човека. Исказује пријатељску блискост, неуобичајену, какву не познајем. Посесиван је и повремено свадљив, али то ме не брине, јер је добронамеран. С њим је тешко завршити дискусију.

Према женама се понаша вербално уљудно, али у реалном животу оријентално. Тешко да им даје могућност да седе опуштено у друштву мушкараца, без обзира на образовање.

Има предрасуда према С из Босне, посебно према људима из главног града заједничке државе, и то стално покушава да ми саопшти. С једне стране показује једну врсту социјалног и културног ниподаштавања, а с друге страх.

Свако од нас носи предрасуде које се стварају у породици и у микро заједници, оне у интимности ближњих изгледају безазлено, а у јавном животу поражавајуће. Нешто што ЦК носи су митови о привилегијама његове групе, изванредан оријентални аристократизам на који су изгубили право, а сада се са вајкањем гледа како су се нишчи изједначили с њима.

С друге стране, међу С постоји неповерење према М. Дражати се уљудно и толерантно, али се пазити јер су они спроводили дуготрајну тиранију над нашим народом. Та тврдокорна историја се негде зауставила и плашим се да њени ефекти неће ишчезнути.

Трудим се да избегнем сваку расправу са Ц К о општим стварима, о мњењима, општим местима, појединцима и њиховим изјавама, историјским околностима, карактерима...Сматрам да је то излишно и да ни он ни ја то не можемо поправити.

Држао сам да ће разумети моју наклоност у стварима уметности и да ће заборавити тај потмули културни и национални рат. Знао да он не би морао бити непријатељ, али сам сигуран да ће га то опште повући и он ће, попут многих, потонути у океан кобне истородности.

***

Мој мандат у часопису П, који сам уређивао осам година и који сам, како сам мислио, учинио врло присутним и поштованим међу писцима и филозофима, је завршен. На последњој седници ме разрешавају и очекујем да ми се неко од скитских достојанственика обрати са неколико прихватљивих фраза. Устаје партијски бирократа и наводни песник СС и просикта нетрпељиво како је то што сам радио интелектуална мастурбација.

У том добу је било тешких процена о мом раду од његових партијских колега, али оваквог ниподаштавања није. Помислим, кад они желе да вам саопште нешто крајње неповољно, онда посежу за телом, а најгоре је када помену излучевине. Одговарам да је то заиста била велика мастурбација.

***

ВА, преводилац, каже ми поводом успутне дискусије како неће да се опредељује између мене, ГГ и ББ итд.

Кажем му да у тој ствари нема ничег личног, те да заиста нема потреба да се срди и да се опредељује за било кога. Чак иако види да није у питању лични спор, него књижевни, не претендујем ни тад да знам да ли се опредељује.

Видим га да је узбуђен, јер је од поменутих ангажован и да је његову осетљивост повећао хонорар коју му је понуђен. Имам утисак да је заборавио, ако је то уопште имао на уму, да постоји елементарна разлика између уметности као догађаја заснованог на релативној аутономији, на доличном језику изведеном из њене самосвести која се тиче њене улоге у свету и у друштву и уметности која се препоручује као органска потпора политике и идеологије.

Чини ми се да јасно види шта се дешавало у прошлости, јер је о томе научен негде, а оно што се сад дешава не може да разуме, јер му нико о томе није дао лекцију.

***

Сестра ГГа, каже за свог брата да је велики песник. Кажем јој, лепо од вас што волите брата. Она ме на то погледа увређено.

***

Локални скитски песник БИ, који је доспео и да постане некакав чудесни академик, прима диплому, то беше некаква давна свечаност у СК, у, како је то већ било уобичајено, траљавој и провинцијалној инсценацији. Док му је уручују он намешта уста за пољубац. Извесна асинхронија обликује његова уста у неку врсту сисалке. Уплашим се да ће усисати оног који га дарује заједно са дипломом и тако конзумирати. С друге стране је нешто млађи локални лиричар, који је у улози повлашћеног судије, припрема усне за пољубац и видим одједном две сисалке. Нисам сигуран ко ће кога усисати. Пољубац као самртни загрљај две женке богомољке, где обе покушавају да прождеру партнера.

***

Извесни МИ појављује се у НС као локални дух са посебном улогом. Срећем га свуда. И у политици и у позоришту и у књижевности и у медијима. Он је рођен у НС и то га повлашћује. Његов отац је,

такође, владао, нешто ауторитарније него потомак. МИ има о свему мишљење, нађе времена да упуту наводно добронамерну примедбу сваком ко се бави озбиљним послом. Уобичајена техника да се скрене пажња да он зна оно што мислиш да се не може знати. Понаша се као завереник, састаје се касно са истомишљеницима и разматра ствари. Тежио је да се стекне недвосмислен утисак да је НС његов град, дух насилне граматика упућује на то да свако ко жели да буде у поменутом граду мора да се прилагоди. Као да у његовим темељима постоји налог који проповеда допуштене и недопуштене радње и коме је и на који начин дата милост да дише његов ваздух. Овде су уједињени паланачка саможивост и политичка тиранија. Све се сливало, што је претило да буде јавно у увреде његових претпостављених и у великој мери у његове. Имали сте утисак да сте доспели у племе у коме нема добродошлог новог члана уколико се не подреди посебном поступку иницијације и уколико све што је донео са собом не остави пред вратима. Морао је да прихвати и постојећу хијерархију и обичаје и да се одрекне вере која је проповедала да није важно одакле долазиш, него куда идеш. МИ је био амблем тога и у свакој промени, од комунистичке до демократске он је налазио своје место да буде чувар тог старог ксенофобичног езотеричног знања које ће стајати као брана сваком странцу који мисли другачије. Велики свет је уважавао и проповедао наводну отвореност, али ону немогућу, која нас се не тиче, за непоћудне људе из вароши, за дошљаке имао је оштар поглед у чијој је дубини светлила тама.

***

Зове ме телефоном 33. Стално се распитује о томе шта се дешава. Да му нешто не промакне. Био сам на књижевној вечери у једној варошици. Пита ме колико сам узео. Збуњен сам уопште правима која је присвојио кад се усмерава на другог, као и питањем. Не могу да се одупрем. Зар је то најважније. Није, каже, али могао сам бити с тобом па бих и ја нешто узео. Кажем му да није био предвиђен и да, коначно, узимање није сми-сао оног што сам урадио тамо. Јесте, каже, потом нешто опсује и спушта слушалицу.

***

33 ми ујтро телефонира и одмах се позива на заслуге. О чему је реч, питам га. Писао сам о теби толико пута. Кажем му, у реду. Али, да ли ти је пало на памет да си заправо писао о себи, да је то твоје обраћање другом и да ти се не могу одузети заслуге које на тај начин стичеш. Не, понавља, писао сам о теби. Онда, одговарам му, није ништа од тога требало да објављујеш, било би најбоље да је то остало међу нама.

***

Истина не припада поезији. Она чак ни не претендује да запоседне тај простор. Она је једна врста лажи. Та оптужба полази од Платона па до модерне. Нешто што је привид, текст, игра, друга или особена језичка стварност, хермофродитска сабласт... не може се исцрпсти у истини. Опрезност са стварима истине - оне истине која се намеће као истост, као оквир, као обавезујућа и утемељујућа сила која тлачи несавитљиву и непрегледну ствар живота. Један је писац записао како поезија треба да захвата немогуће. Не, поезија је увек у регији могућег - у могућем језика. Реторички екстремизам је ствар идеологије, моћи. И ствар истине је екстремистичка - као реална недоклатна, несазнатљива, она у амбијенту друштвености и историје постаје идол који ждере легије верника. Она је добра служитељка моћи. С друге стране, поезија изневерава оне који јој служе и опире се онима који се хране њоме. Истина је се тиче онолико колико да се спасе од ње и да оне којима је до ње стало, бар мало, опомене.

***

ГГ, песник, прилази ми на улици у центру града. Дуго га избегавам, нарцисоидан је и хотимично примитиван. То је маска, али онаква која се претвара у лице. Не може је више скинути. И кад покушава да буде одмерен, не успева, када покушава да мисли из њега избија сирова подругљивост која га изобличује. Хоће да разговара. Знам да то не уме. Каже ми да ме цени. Разумем то као изјаву варалице, осећам се нелагодно и најрадије бих кренуо у супротном правцу. Али ме не пушта. Позива ме да сиђемо у један подрум, говорећи чудним жаргоном који је симбиоза квазимудрости народног говора, емоционалних фигура романтичарског језика и општих места и тропа симболистичке поезије. Из њега избија једна врста говора мачистичког народног човека, што је, наводно, образац за ритуално изражавање мушкости. Међутим, ГГ је у суштини неискрен, јер је плашљив, социјално неинтегрисан, он те механизме не разуме и стално је опрезан и нескривено лукав као да је у прашуми. Чим понешто схвати од схема и идеологије групе којој се прикључио, постаје арогантан.

Кад седнемо почиње да пева. Не знам шта да кажем, што год бих рекао он то не би чуо од сопственог гласног завијања. Ја сам му заправо потребан да би певао. Имам утисак да не би могао да почне ако не би било кога у близини. Тако заправо обнавља ритуал само-заштите, враћа се у утерусну топлину изгубљене руралне заједнице. Устајем, хоће нешто да ми каже, али не може од певања које га је потпуно обузело.

***

Улазим у кабинет АА, који је у регионалној згради СА у Новом

Саду. Кабинет је испуњен књигама, велики радни сто, удобне фотеле, лампе. АА се раскомотио. Има гримасу незадовољника. Имам утисак да би понекад био немилосрдан према људима, иако у његовим романим видимо како бдије над њиховом патњом. Не пада ми на памет да га као јавну личност конфронтирам са његовим књижевним хуманизмом. Свака личност носи извесну пукотину, она је негде мање а негде више видљива. АА је посебна личност и нешто га гони да не прикрива тај расцеп.

Сада је опуштен, али као да је збуњен. Затекао сам га у недоличној ситуацији. Плаши се да сам открио нешто контроверзно и оптужујуће у његовом карактеру. Није сигуран када се предаје нечем што потајно жели да ли је то издаја и онда се, ваљда, скрива у одоре јеткости, чангризавости.

Очигледно је да воли пажњу. Да буде у средишту. Невешто се скањује када са похвалама говоре о њему. Постоји извесна инхибиција да то што му је на дохват руке потпуно узме и онда га видим као да стоји испред врата која воде у славу, није сигуран да ли су баш изговорили његово име.

***

Место поезије у савременој култури је спорно. Она нема више продуктивно значење слободе, ни побуне, ни деконструкције, ни продора у ново. У таквој позицији она не може да « спасе » свет, нити је то њена улога. Рекао бих да је она подређена, асимилована и ућуткана.

Шта је то у самој поезији што екстремизује, ипак, наш интерес да јој се обраћамо. Не као историји, нити као науци, нити као знању о човеку и његовој култури, а истовремено она све те регије знања обједињује на особен начин. Она се обнавља у различитим ликовима - не поништавајући се као особеност, као нешто ново, а при том задржава нешто непроменљиво, она афирмише историјско, посредно или непосредно (или као предмет или преко форме), али га и истовремено пориче, трансцендира, отварајући се према оном неизрецивом, приправљеном већ у језику и његовим потенцијама, као и у култури и њеним структурама и порецима. Између осталог, као особена врста сведочанства, знања, памћења и разумевања људских ствари учествује у стварању и одржавању архитектуре људског опстанка, његовог очајања, бездане резигнације, отеловљујући се у парадоксалном патосу облика пред несталим химерама материјалне културе и људских живота. Међутим, она не може да нам да истинску утеху.

***

У НС људи из читаве В руше локалну комунистичку власт, држећи да је у критичној мери изневерила интересе грађана и Србије, и да се несхватљиво десолидарисала са њиховим осећањима. Власт не схвата, како разумем ствари, да је удаљавање од Србије за њу кобно и да

је то мера која ће сваку власт у регији изложити одбацивању. Приближио сам се се великој маси која протествује испред седишта власти, у центру града. Нема неконтролисаних покрета, нема нерво-зе, насиља, осим упорности и једноличних и одлучних узвика да власт да оставку.

У читавој земљи, колико ми је познато, није било веће тираније него у В. Могло би се рећи, софистицирани стаљинизам. Перманентна пресија над интелектуалцима, стална контрола медија, контрола и шикана Универзитета, онемогућавање стварања било које врсте јавности, надгледање судства, повлашћивање комуниста и локалне митолошке бесловесности која је разгоропађено утеривала сваком страх у кости. Оно што би било особено за власт у В је то што се усавршила у техници превенције. Помоћу оданих људи и страха у свим културним институцијама спречавала је сваку врсту јавних контроверзи и спорова. Служили су се у тежим случајевима и застрашивањем, тако што су инструментализовали СБ у функцији пацификације. Иако су провоцирали њене интервенције, правили су се невешти, као да их се то не тиче и као да с тим немају никакве везе.

Стварали су представу савршеног света, али у суштини то је био свет понижених који су приказивани као примери друштвене утопије, среће у специфичним условима. Слушао сам њихово первертирано опевање специфичности, где су писци ритуално привођени или ма која друга група да би били приказивани као у циркусу као представници домицилних врста. Нико није могао из препариране коже.

Иако од пробуђених сабласти слушамо подсмешљиве извештаје о том догађају као о најави катастрофе, као о обрачуну са правим демократама, доживео сам тај тренутак као пад охоле лажи која је као мора подривала свачији достојни живот.

***

Књижевност подразумева поетичку и теоријску самосвест, која се појављује као фигура знања у пољу књижевности да би се бавила њеном морфологијом или разматрала њену улогу у култури и историји. Међутим, не верујем, и поред динамичног века теорије који је разгоревао интерес за књижевност у продуктивност тих знања, као ни у изгледност самотумачења, нити у моћ знања у стварима поезије. Оно што је видљиво, може бити и доказиво, мада појавно може да заведе. Иза, у духу једне тамне физике, почиње разговор са књижевношћу. Тамо где владају тзв. поетичка начела нема поезије. Техничка сводивост поетског текста на могући поетички или критички опис немоћ је саме поезије. Припадати доминантним токовима често је двосмислено и непродуктивно. Теорија рационализује, редукује, њени доприноси су полемични, не и небитни, али за саму књижевност могу бити ограничавајући. Чак и кад се накнадно из књижевнокритичке логике утврди наводна истородност и препознатљивост одређених поступака, то може да буде само једна

врста рационализације за текућу критичку или књижевноисторијску употребу.

***

СС је необична врста људског бића, ни политичар ни песник. И једно и друго схватам као неку врсту маске. Шта је у питању, тешко је проникнути. Можда, најједноставнији инстинкт за преживљавањем, али зашто је изабрао баш та два лица, зашто не нека друга два или само једно. И једно и друго доносе неспорну нестабилност, стално проблематизовање улоге, превирања, а он, како се видело, у томе не показује нарочиту интелигенцију.

За локалног комунистичког идеолога ЖЖ, надајући се сопственој добробити, изјавио је да је темељ културе. Недуго затим, овај је пао. После дужег опоравка, за ММ, доминантну оснивачицу ултралевичарске партије, изјавио је у штампи да њену књигу држи под узглављем. Онда је и она пала. Потом се приближио Цркви и постао наводно религиозни песник.

У свакој ситуацији СС је, за њега у изненађујућим променама, журио да направи острво на коме ће створити своје вазалске поседе, држећи да његова вера зависи од спољних околности, и да као таква може бити одбрањена само тако што ће је у тренуцима нестабилности брже боље напустити. Он ће се предати надирућим победничким идолима и тако започети нови живот, потискујући претходни као да није ни постојао. Његово разумевање околности у највећој мери подсећа на знана учења о реинкарнацији, која наглашено зависи од заслуга у претходном животу. Претходни живот се заборавља, као у трагедији, јер уколико би трагични јунак знао своју судбину, сама трагичка радња и судбина би се распале и њихови разлози би нестали. Што се тиче његовог унутрашњег разумевања судбине, овакав тип личности је увек невин, јер уверења до којих држи надилазе морал који би га упућивао на кајање. Међутим, за спољни свет оваква одбрана постаје неодржива, јер они који су жртве његовог деловања и једноставни сведоци, из извесних разлога не желе да подрже заборав као облик друштвеног живота. Свет памћења постаје његов непријатељ и он га наглашено игнорише, његове заступнике настоји да понизи новим уверењима и одбацивањем фетишизма актуалне прошлости и отуда подржава веру у којој постоји само узбуђујућа повест непроменљивих подвига. Зато су његова злочинства небитна, он се искупио погледом на наводну вечност.

У памћењу он, ипак, остаје као земаљски доказ човека који се само једном родио и хиљаду пута умирао.

Владимир ДУЊИЋ

ГРУПНИ ПОРТРЕТ С КАФКОМ

(Разговор са сликаром Владимиром Дуњићем)

Усред летњег поднева ушла сам у галерију »Дар-Мар« да погледам изложбу Владимира Дуњића. »Доста тих тужних лица« помислих и пођох на море. Све време су ме тамо пратили меланхолични погледи са Дуњићевих слика. Кад се вратих, прошавши кроз лавиринт бројева новобеоградског Блока 45, закуцах на сликарева врата:

Зашићо вас називају шамним вићезом?- уйићях.

- Човек није свестан ни свог одрастања ни свог духовног развоја док му се не пружи једно духовно огледало. Стваралаштво је један од начина преко кога човек духовно узраста. Сликараство је материјални одраз тог развоја. Уметник узраста и долази до извесних сазнања. Негде релативно скоро, у четрдесет петој години, сањао сам свог оца који ми је рекао: »Владимире, докле ћеш да сликаш тај мрачни и ружни свет? Зашто не пробаш да направиш нешто светло?» Питао сам се како бих могао да протумачим тај сан? Моје раније стваралаштво заснивало се на једној рефлексiji, критици света. У последње време моје сликарство се прилично преокренуло. Ова лица која радим у последње време нису револт против света већ иду ка некој смирености. После тог сна почео сам да сликам лепе жене из серије »Огледала«.

Шта је лејошта за вас? Једном приликом сће рекли да шрага-ше за нечим шћо је истїина?

Постїоји Божија и Пилаћова истїина?!

- То је нешто што не можемо да одгонетнемо. Сликари се баве светом. Ја имам потребу заправо да створим емпатију између мене и света. За мене је то већ сасвим довољна истина и лепота. Ако сликамо свет као Божије дело и ако се заљубимо у њега, ми онда имамо потребу само да га слаavimo.

Сва метафизика се састјоји у томе што сће рекли. И Јеванђеље каже: »Век наш у светлости лица твога«.

- Не може у једној реченици да се каже дефиниција лепоте. Моје неко темељно доживљавање света око нас и у нама је чуђење. То може сада да се повеже са сфингом и са тајном. Нема потребе да га одгонетамо. Толико је чудесан, различит и непоновљив. Заправо један празник.

Ако вам је свети празник оtkуда код вас толико меланхолије, туђих лица?

- Тај свет је истовремено и чудовишан и застрашујући, поготову за онога ко није успео да дође до сопственог смирења. То би можда могао да буде и неки крајњи смисао нашег живота. Помирење са светом и самим собом.

Желим да се задржим на портрету као изразу тајне лица, мада су на вашим портретима стилзована. Зашто један Карамазов каже: »То лице утробом осећам«. Зашто бирамо једно међу хиљадама лица?

- Ја у ствари не радим класичан портрет него симболичку маску. Не крећем од неких конкретних физиономија него од мог унутрашњег виђења тог лица. Потрага за правим се понекад завршава безуспешно. То је као кад је Микеланђело направио Мојсија, ударио га и рекао: »Проговори«! Док лице не проговори није уметност. Сви моји ликови су из главе. Свет је тајна. Свет је загонетка. Често не знамо о чему се ту ради. Можемо само да осећамо. Неко рече: »Бити запањем пред Грифоном и Кентауром је потпуно очекивано. Бити, међутим, запањен пред птицом, слоном или мачком представља посебну врсту просветљења«.

А где ја та просветљеност Божанским? Све до ренесансе свако ко је нешто сликао или писао био је тако просветљен а онда се перспектива мења и теоцентрични свети почиње да постаје антропоцентрични?

- Ја као сликар свет препознајем као Божије дело.

Ко су за вас у том смислу највећи мајстори класичне слике?

- То је пре свега Пјетро де ла Франческа, »Крштење Христово«, са поклоњењем мудраца, хором и анђелима, рана ренесанса. Леонардо ме не импресионира толико као сликар колико као личност, Микеланђело, опет на неки други начин, не толико у ликовном смислу. Све што касније иде према бароку и рококоу мислим да је удаљавање од саме суштине. И Фра Анђелико је велики сликар. Њото је близак византијском. Усред тог барока је Вермер

који је потпуно другачији од свих. Ја сам видео у Бечу његовог »Сликара у атељеу«. Та слика је мало издвојена, осветљена природним светлом тако да је више у полумраку. А до ње се долази поред слика сликарског изобиља - пејзажа, тела и мртвих природа и поред свега тога сам прошао равнодушно као поред тапета да бих дошао до те мале Вермерове слике. Био сам запањен. Изгледа као апстрактна. Назрео је модерни приступ.

Ваше слике имају нешто од атмосфере стирејње и стирха што се кожом осећа?

- Не могу то да објасним, то је једноставно тако. Неке ствари и не треба дорећи до краја. Можда је то чежња бића која живе свој мали живот а никако не схватају због тешкоћа спознаје да је све око нас лепота.

Има наговештаја у Европи, рекла бих, повратка класичној слици?

- Мислим да повратка нема. Да то само прижељкујемо. Класично сликарство је већ пред колапсом. Дигитализација узима свој данак, а за рад на класичној слици утрошити двадесет тридесет година то је као са старим занатима. Увек ће их, међутим, неки људи неговати и чувати. Један од сликара који је на модеран начин третирао форму и лепоту као Пјетро де ла Франческа је Балтус. Он је сликао због лепоте плавих бића.

Ваш идеал је слика са значењем, а што значи да улазимо у свети симбола?

- Да, то управо значи то. Моја слика није слика са »причом«. Просто је жалосно колико савремени човек не схвата суштину симбола. А зато сам се и определио за фигуративно сликарство јер је једино оно може бити симболично. Апстрактно сликарство нема симбол, јер је симбол жив, а има различита значења у различитим културама.

И Јеванђеље ја и ви можемо различито прихватити! Неко је и пре вас сликао мачке?

-Али ја покушавам да направим нову мачку!

А шта је то ново код ове ваше мачке?

- Ова коју гледамо па и није баш нешто симболична. Нисам баш задовољан. Али ова друга је много боља. Мој идеал: жена која има предивно и загонетно лице као и мачка, која је загонетно биће. Мачка је за мене симбол из Блејкове песме: »Тигре, тигре ватро жива / која те је страшна сила / у склад страшни затворила«, мали

тигар. Неко ко је личност. Има народа и има жена који су такви.

На комју »класична« Африканка?! Лейо лице!

- И Африка је једна врста мачке, тајанствености у европском доживљавању ствари.

Евројско доживљавање светла је чиста светлост у односу на мистичку Африке!

- Могуће.

Необична вам је »Пандорина кутија«?

- Много лица поређаних једно до другог која могу да се спакују у кутију, ја сам то тако сликао. Пандорина кутија је парафраза претходне слике која се зове »Служба«. Има дванаест ликова. Тринаести је Кафка. Кафка је увек на челу свих службеника.

Ја волим Дostoјевског: а шта то на овој слици чиновника у сивом један нешто бело држи у руци?

- Неку фасциклу у којој је написано шта ће им се десити.

Ако прилику!

- Види се да су нека поља празна. Нема људи. Само црвена боја. Не знамо шта се њима десило. Можда су добили отказ.

Или убијени и прожнани са својих огњишта?

- Све се коцкице могу заменити. И кад заменимо места хијерархија постоји, служба ради као и у стварности. Све их контролише »Велики брат«. »Велики брат« са очима без милости.

Његово лице на слици доживљавам као убицу! Наследника Деизиса. Без њунке милосрђа!!

- Баш тако. Свет је отишао до ђавола. Зато сам ја желео да Милан Комненић напише необичан ликовни приказ већ песнички текст о "служби" о "појму службе" или анти- текст.

Одело »Великог брата« поред дивне слике девојке са хаљином носућом мртвим лейтенирима. Чаробно!

- Тематски су изложба у УЛУС-у и »Дар-Мару« биле различите. И одело (маскирна униформа) је мотив слике. А хаљина од лептира на мојој ћерки има једну метафизичку димензију. Пошто ја не волим да илуструјем, сликам слику Густава Мораа, занимала

ме је та блага језа која се осећала код његових еротичних слика. На тему »Орфеј и Еуридика« ја сам се сликарски определио за Еуридику. Човек помисли кад погледа све ове лептире да ће и нас инсекти прекрити. Ја толико волим лептире да ми је апсурдно да их убијам, а ловио сам их у детињству. Сад их добијам од пријатеља.

Мени се изузетно допада ваша слика »Црвени жрад«, али је нејасно да ли је реч о жени или мушкарцу који жрли бело ж йса?! Као да су сами на свету!

- Баш тако. То је неко тамно, усамљено биће.

Велика чекаоница ми је крајње необична! Људи жазе йо шаховској йабли! Поједини ваши йшумачи су је доживели као »Нову објаву«, метаморфозу?

- Сасвим је могуће! Слика мора да се и интуитивно доживи. "Велика чекаоница" је настала директно као омаж Кафки 1998. године, кад смо сви живели у једној великој чекаоници, када нисам био свестан какве нас трауме чекају. Сликајући, ја увек препознам тренутак да ли се нешто десило на слици или није. Потпуно сам свестан различитих тумачења симбола мојих слика. Кад се крене од конкретног значења, обично суштина ишчили.

Разговор водила Јелица РОЂЕНОВИЋ

Александар ДЕВЕТАК

БУНКЕР КИНЕМАТОГРАФИЈА

Службена цензура у послератној Југославији уведена је одмах након учвршћивања комунистичке власти, године 1945, када Службени лист тадашње Демократске Федеративне Југославије објављује одлуку о цензурисању кинематографских филмова. Током година та је цензура препуштена републикама, постепено изгубила име, а на крају је и замрла као засебно тело. Развојем кардељевског модела, класичну цензуру замениле су друге методе надзирања, развој самоуправљања био је разлог што су надлежности одобравања припадале “филмским саветима” у предузећима, где су главну реч водиле партијски поуздане особе уз пасивно ћутање већине. Други облик утицаја биле су тзв. колаудације, односно својеврсна предцензура. Комисија Фонда прегледавала би монтирани филм као услов да се одобри последња рата финансијских средстава, без које филм обично не би могао бити довршен. Ипак, најчешћи облик репресије према филму није била формална забрана, него оно што се звало „стављање у bunker”. Најгоре је што се за такав поступак није давало никакво образложење. Евентуално, оно добронмерно: „стрпи се, сад није прави тренутак...”

Идеолошка репресија била је суптилна и вешта - забране су се изрицале без писаног трага или јавног документа. Систем је сачињавала мрежа комитета, уметничких већа и савета, која је одлуке доносила наизглед независно, демократски, самоуправљачки, а хладна статистика недвосмислено иде у прилог овој тврдњи. Према истраживачу Милану Никодијевићу, аутору књиге и документарног филма „Забрањени без забране”, у Југославији је до 1973. био снимљен 431 филм, од чега је судски забрањен само један - сарајевски филм „Град”, Марка Бабца, са образложењем да филм приказује „бесперспективност, песимизам и блаћење НОБ-а”. Ипак, ако филмови нису формално забрањивани, то није значило да цензуре није ни било.

До почетка седамдесетих цензорске интервенције ипак су биле ретке, кудикамо ређе него у земљама совјетског блока. Но ствари су се нагло промениле почетком седамдесетих, кад је

државни врх заузео оштрији правац након обрачуна са српским либералима и учесницима хрватског пролећа, али и након што је проценила да су филмски ствараоци претеривали. Тзв. црни талас - практично инаугуриран на филмском фестивалу у Пули 1967, где су филмове приказивали Макавејев, Павловић, Петровић и Бабаја - до почетка седамдесетих постао је озбиљно цењен у иностранству, поготово након што Александар Петровић двапут бива номинован за Оскара са филмовима „Три” и „Скупљачи перја”, Крсто Папић „Лисицама” улази у конкуренцију Кана, а Желимир Жилник сатиром на шездесетосмаше „Рани радови” осваја 1969. берлинског Златног медведа. Правац је постао сувише утицајан, а социјал-дарвинистичка слика Југославије коју црноталасари шире иритирала је службену критику и политику.

Цензури филма „ВР или мистерије орга(ни)зма” Душана Макавејева 1971. претходила је забрана илустрованог магазина „Флеш” због „тешке повреде политичког морала” објављивањем фотографија из тог филма. Макавејева „приватна колекција сексуалних и политичких траума” названа је по чувеном психологу Вилхелму Рајху, чија се парола „Драги другови, због свог здравља редовито се јебите”, појављује и у самом филму. Још 13 година раније његов кратки филм „Споменицима не треба веровати”, упркос награди у Кану, стављен је у бункер. Након те забране, Макавејев је избачен из Комунистичке партије, а потом је одселио у Француску и САД, где је са релативним успехом наставио да снима филмове, а једно кратко време чак је био у игри за режисера култног филма „Апокалипса данас”. Након 35 година проведених у бункеру, филм Јована Јовановића „Млад и здрав као ружа”, за који се деценијама мислило да је неповратно изгубљен, почетком године приказан је на београдском Фесту. Филм за који је Јовановић 1971. на Фестивалу у Пули добио награду за најбољег дебитанта и од тада му се губи сваки траг, иако званично никад није забрањен, говори о младом преступнику (Драган Николић) који излази из војног затвора. Пошто му друштво не пружа шансу, принуђен је да се врати криминалу и од типичног аутсајдера постаје мафијашки бос у Београду. У невероватном предвиђању свега што ће се простору у коме делује касније десити, Јовановићев главни јунак каже: „Ја сам ваша будућност”. Критика је филм естетски оценила као кемп-треш филм на трагу Скорсезеовог класика „Таксиста” и Кјубрикове „Паклене поморанце”. Јовановић је ускоро одселио у Словенију, где и данас живи.

Према Небојши Пајкићу, биографу Живојина Павловића, филм „Заседа” је Павловићу најдражи филм који је направио, а истовремено то је његово дело које је (пored „Обруча”) изазвало највише идеолошких реакција. Кроз лик младића који се током послератне обнове укључује у редове ОЗНЕ мислећи да користи вишим циљевима али се убрзо гадно разочара због каријеризма појединаца и потом чак гине, Павловић говори о промашеним идеалима комунистичке револуције. Филм је најпре приказан 1969. на Фестивалу у Пули, али на полузатвореној пројекцији. Недуго затим

група полуанонимних политичара у Београду – иако је филм на њих, по Павловићевом сведочењу, оставио изузетан утисак – наредила је да „Заседа“ не сме ићи у биоскопе, иако није дошло до судске интервенције. Живојин Павловић је након сламања црног таласа прешао у Словенију, где према роману Витомила Зупана снима „Насвидење в наследни војни / До виђења у следећем рату“ (1980), филм који је свугде имао нормалну дистрибуцију осим у Београду, где је имао само једну пројекцију.

„Рани радови“, играни деби познатог новосадског режисера Желимира Жилника, добитник престижног Златног медведа у Берлину, назван је по истоименој Марксовој књизи и бави се студентским демонстрацијама из 1968. Филм је наредне године забрањила државна цензура са аргументима да негативно утиче на васпитање омладине и вређа јавни морал. Упркос томе, филм „Рани радови“ приказан је у Берлину и освојио је поменућу награду. Након што му је 1972. забрањено снимање филма „Слобода или стрип“, Жилник је морао емигрирати у Немачку.

У новој атмосфери након ‘71./’72. почео је оштар обрачун којем је центар био у Београду. Повод је био студентски филм Лазара Стојановића „Пластични Исус“, у коме власт препознаје исмевање Јосипа Броза Тита. Тај Стојановићев дипломски рад забрањен је 1972. и пре званичног приказивања. Окружни суд је аутора осудио на годину и по дана затвора, али је после жалбе тужиоца казна повећана на још три године, које је Стојановић одлежао у Забели. „Пластични Исус“ у анархистичком маниру говори о милитантним идеологијама: кроз игране скичеве и документарне инсерте пореде се усташе, нацисти, четници и партизани. Сматра се да је улогу иницијатора у прогону Стојановића одиграо његов тадашњи претпостављени у ЈНА, капетан за морално-политичко васпитање Вук Обрадовић, који ће много година касније постати чак и потпредседник владе Србије.

Бенигна комедија „Цигули мигули“ Бранка Марјановића је спремљена у бункер на 25 година јер се сценариста филма, комунистички активиста и писац Јожа Хорват нашалио са послератном ригидном бирократијом. У овом случају, забрана овог филма имала је елементе унутарпартијског обрачуна. У неким другим случајевима филм би завршио у подруму због промењених политичких прилика. Тако је спектакл правоверног режисера Николе Поповића „Мајка Катина“ о грчким партизанима завршио у бункеру јер је било неприлично подсећати да су Маркосови устаници у међувремену капитулирали и расељени по СССР-у. У неким другим случајевима, за повлачење (документарног) филма било је довољно да се у позадини кадра упадљиво појави Стаљинова слика.

Осим што је била често усмена и неухватљива, југословенска цензура имала је још једну специфичност. Била је неретко локална, са неједнаким критеријима у разним земљама и раздобљима, при чему су неке средине, попут Сарајева, предњачиле по ригорозности. Тако је филм „Три Ане“ Бранка Бауера (1959) уредно играо у другим деловима земље, али је у Сарајеву био забрањен,

што је у тадашњој загребачкој штампи забележено са чуђењем. Надлежни су понекад процењивали да је, уместо директног трпања у бункер, боља опција била минимизирање штете. Такав је био случај са филмом Рајка Грлића „Само једном се љуби”, који је већ био неформално забрањен кад је добио позив на Филмски фестивал у Кану. Тада је млади политичар у успону Ивица Рачан током шетње Загребом склопио са аутором компромис: филм неће бити забрањен, али неће добити награду у Пули и неће играти у бољим биоскопима. Како то обично бива, и ту су помогле „везе”, тачније интервенција славне глумице Семке Соколовић-Берток, која је била кућни пријатељ Рачанових.

У неким случајевима цензура је била резултат догађања у другим уметностима, као што је случај био са „Хамлетом у Мрдуши Доњој” Крсте Папића, који је повучен зато што је на удар критике доспео позоришни извор. У другим случајевима, цензура је била сасвим неразумљива, као у случају серије „Просјаци и синови” Антуна Врдољака, којој је приказивање одгођено за неколико година иако је била политички безбедна, искључиво због лошег политичког рејтинга писца дела Ивана Раоса, по коме је ТВ серија и снимљена. Понекад су филмови шиканирани зато што су сматрани „неозбиљним”. Такав је био случај филма „Црвени удар” (1974) београдског режисера Предрага Голубовића, оца данас истакнутог режисера Срђана. Овај петпарачки пиротехнички спектакл о партизанским акцијама на Косову напала су удружења бораца јер је био сувише тривијалан и пренатрпан акцијом и еротиком. Филму се већ смешила хитовска гледаност кад је нагло повучен из биоскопа.

Благоје БАКОВИЋ

ОДЛАЗАК НА ВЕЛИКО ПУТОВАЊЕ

(На весті о смрти Драгомира Брајковића)

Када сам, пре више од тридесет година, ушао у лицеј звани Гимназија „Милоје Добрашиновић“ у Бијелом Пољу, по ходницима и учионицама, око школске зграде, подножјем Бабића Бријега, расадником и поред Лима, ваздух је мирисао на онај ваздух који је пре нас дисао Драгомир Брајковић. У озонским изведрицама тог ваздуха дрхтала је треперавост гласова Риста Ратковића, Тамила Сијарића и Миодрага Булатовића. Ту, надомак светлости слова Мирослављевог Јеванђеља и белине крила Белог Анђела, кроз језике мириса траве, шуме, горе и воде Коврена, Писане Јеле, Вранеша, Папа и Бојишта, па тамо некуд иза Кичаве пут Београда, осетио сам књижевни дух и дах песника Драгомира Брајковића. Па, иако је све почело са „Великим путовањем“, ништа нас није зањихало и, у читалачком смислу, авантуристички узбудило, ништа нас се није такло, ништа нас није лепше понело, а неке богме и наговорило, да постанемо и нешто више него читаоци и заљубљеници поезије, као „Крвава свадба у Брзави“. Од када знам за себе осећао сам и осећам да је овај свет песма и књига Јединог и недохватног Песника, и да идући кроз шуме и ливаде, кроз жита и траве, преко планина и долина, идемо кроз Његове живе стихове, као какви покретни зарези и тачке, као какви знаци питања и чуђења, као какви узвици у тишинама. И када сам почео да читам прве књиге и доживљавам прве слике описа природе, ја сам стицао детињу представу о томе да ја више не ходам оном Јабучком Гором, по мом завичају, него оним шумама описаним у тим књигама. И стицао сам утисак да је цео свет и све што живимо изашло из речи и књига. „Крвава свадба у Брзави“ је дошла, однекуд, да ме увери да све оно што живимо и дишемо, куда ходимо и како постојимо, може да се узнесе у стихове и да нас, отуд, као из новог постојања, осветли радошћу због достојности да и наш мали и траљави живот може да се вине у песму. До сусрета са овом чаробном књигом, веровао сам да неће ништа моћи, ни филмови ни фотографије, ни музика ни сликарство, да упије пламичак даха слике Љубана Радовића, виђеног крај ракијског казана, ноћу, без мјесеца. Тај страх такозваног песничког субјекта

да ће у ножеве му олистати руке, и одвести га поново на крваву свадбу у Брзави, ако га љубав не пробуди у поноћ, те самоће и патње које собом носе ђаци ковренци затечени између њива и Имануела Канта, те њихове сенке повијене, како би Црњански рекао, по свету што се вуку, ти најкрупнији ученици у свим разреди-ма гимназије од којих смо учили прва, велика, горка и крупна слова, пре свих основних и других школа, тај страх од шумара Селимовића, та радост због кукурузе из Баната, та Јабучила и Дорати и њихов Амир Франц, та хармоника око које дрма коло код војног осигека, тај први мај у Томашеву, па свилобрк Радушин виђен на туђем коњу, последњи пут... Тај осећај да се нешто, затурено у буцацима завичаја, далеко од наше, не и од божанске логике и пред-ставе о важном и неважном, може винути у високе и врхунске поре-тке песникове бића, постати такозвана мотивска раван песме, доз-вао је у наше читалачко и стваралачко искуство и другу визију завичаја и нов однос према божанском говору и значењу предела и догађаја у песниковом и нашем завичају.

И као да је, оком правог тумача, умео да гледа у песничке инструменте свога бића и у трошне струне тела, у оне магловите и нејасне пределе где се одваја реч од меса, вештом читаоцу неће промаћи тај филигрански осећај за време припрема на пут. Том осећају нисмо веровали. Пре је све личило на дивотност безазлених метафора, далеко од дословности од које нас поезија штити. О тој интуитивној тестаментарности, ово кратко и у дубини негде загрц-нуто слово, иако то заслужује на другом месту и другим поводом, неће се овде бавити. Ту су Брајкове књиге. Оне нас верно чекају.

Путовању краја нема. Отишао је на велико путовање, пут-ник који је своју стваралачку и животну авантуру и започео „Великим путовањем”. Мој пријатељ и школски другар из оне твоје и наше, бјелопоњске гимназије, Ранко Дамјановић, по договору, послао ти је, драги наш Шверо, грумен земље, из Писане Јеле, не оне из Папа, него оне очевине и ђедовине, оне твоје, родне земље, коју си оросио и знојем и сузом. Нека ти се тај грумен нађе на великоме путовању, нека те чува и сећа на комадић твоје Итаке са које си јед-ном кренуо и коју си за сва времена подигао у најсмелије пределе језика српскога. Ево ти и овај пламичак језика, нека дрхтури у овој песми, опроштајној.

ОТИШО ЈЕ РЕЧИ ПЕСМОМ ДА ПРИЧЕСТИ

Сад кад си пошао боравити санак
Низ твој кажипрст гледам у пристанак

Где брда гробљем предака у папрати веле
Да су с Брајковаче до Писане Јеле

За века земаљскога, за ноћи, за дана
Легли у алеје славних великана

Под врх од планине докле и ти стихом
Разведраваш небо свечано и тихо

Са планине мрке њихов слази хум
Ка Црњанском Драгомир осветљава друм

Где се претапају у јаве и сне
Ноћи са Авале и Јеле Писане

Загледан ко у детаље мурала
У тихе снежне врхове Урала

Где песму о ветар родна шума тре
С пролећа у Техерану у јесен Суматре

Где ржу копите кроз ветар рзави
А реч мири свате свадбом у брзави

И понад Камијевог и каменог странца
Лете коњи крилати од Амира Франца

Где ћаци ковренци повијени, сами
Траже своје сенке по Кумовој слами

Отишо је Драгомир пчеле да нашика
Из небног путира са златних кашика

Отишо је речи песмом да причести
И неће се враћати са ове причести

У шум Љубовиђе већ умаче перо
И у зрак сунчев вазнео се Шверо

Момчило БАКРАЧ

СВЕТ ЖУДИ ЗА СТРАШНОМ ВЕШЋУ
(Тренинг ишчезавања Вујице Решина Туцића)

Игривошћу голицавог апсурда запало ме је да срочим слово-по-смрти за Венедикта Зверева. Обавезан сам да га мало искосим, наиме што више, али не превише, засмејуцкам га, не само најежим и тронем. Да удовољим Венедиктовој мери и укусу, јер премда је уприличио свој коњец, смерно се повукао у ванвременску позадину, неумесно је, наиме, упркос сурим и сувопарним датостима, спекулисати с његовом коначном и апсолутном одсутношћу. Обавезан сам најпре пред трајекторијама поетичких метака што их је испалио и уцртао у мапу певног памћења архивираног за општи увиђај, он, Вујица Решин Туцић, истински Венедикт З., Деспотовљев фамозни јунак за ког сам, док читам „Јесен сваког дрвета“, претпостављао да не може постојати сред јаве, да је изван фикционалног поретка немогућ. После сам био обавештен да сам се у томе преварио.

То се десило током вечери отварања кафеа „Пушкин“ на врбаској главној шетачкој траси. Песнички бирџуз поринули су у временски водоток - ко други него два песника што су својим дугим борављењем намочили проходане улице, градско таворење, нарочито простор испод кестена под којим се наједном обрела Пушкинова башта, а ту се вековало и песмило кроз декаде на палуби терасе тада суседног рибљег ресторана. Биће то, рекоше ми власници-позивари, гала частионица (и била је), пријехаће знаменити гости (одиста дођоше), фешта ће трајати до изнемогнућа (ех, да). Догегуљао сам на штакама, вукући слоновско водено колено, веома свечан, сасвим оран. Одмах ме упознаше са човеком кога не познавах изван књига. Песници никад не изгледају како их замишља поезија. Вујица, рецимо, није имао видљиве космичке антене, чегрталку за напујавање смеха, ни ципеле са по пар олимписких крила — Хермесов модел, није стигао уз ограду паркираним цепелином, немаше ни учетворен трубни глас, боксерско степовање опако и непредвидљиво, ни специјалну пропусницу за ништавило, ни палацав, сиорановски оштар језик којим се лиже слаткиш пламене лизалице, онако како би, с правом, приредило моје очекивање. Ништа

од тога. Осмотрио ме је тихи господин грађански уредних бркова, одмерених покрета, крхког стаса. Очи су му сјајиле непатвореном упитношћу, проницањем кроз појаве и значења. Неколико пута потом сударали смо се у ноћном баханалијском мимогреду, причали успут о којечему, о лирском водвиљу данашњице, о запретеном истинском позвању. „Не треба прихватити довршеност, свет почиње у сваком трену испонова.“ – рекао ми је, отприлике, чини ми се. Рекао да се свака задатост треба неуморно преиспитивати. Да се песник у теснацу путовања неминовно укршта сам са собом, премерава се у обрачуну који ваља једино ако је немилосрдан, те да се он, песник наиме, не сме растати са својом дивљачношћу, с пореклом свога гласа, који је, ако заиста постоји, увек крик или рика, рекао да је у небрушеном импулсу језика корен сваког антрополиког здања. Било је то у свечарском и алкохолном магновењу, па нек ми не замери на неизбежној непрецизности присећања. Свакако, трудио се да буде друид, пренесе нејаснима у којима је можда слутио врење. Или је, да не ласкам себи, частио наслепо, дајући обол претпоставци и наде. Једном, током вечери, у ширем кругу, поменуо сам Деспотова, недуго пре тога у вечност пресељеног, описивао властиту опсељеност његовим прозним чаркама које сам у то време откривао, излиставао. Не сећам се Вујициног коментара, тек сетног смешка. Моју необавештеност у се’ загњуреног маргиналца просветлио је касније неко од присутних реченој дијалошкој епизоди, обзнанио ми ко је Војиславов волшебни Венедикт Зверев, ко уистину својим ту-бити-сањем спакован иза његовог звезданог зверства. Наједном, фикције као да налегаше на стварност необично помирљиво и кротко.

Уосталом, повратном спрегом осмотрено из супротног правца, од натраг ка неповратном, јасно је да би, да је некако могла да се уобличи, помисао да ћу једног дана нико други до ја за Вујицу срицати овај сказ била у тим часовима најнебулознији фантазам, фикција над фикцијама, а ево се ипак дешава, потврђује двосмерно прожимање и преклапање књижевног са такозваним стварним животом. Да смо то некако могли знати, да нам је, рецимо, дојавио заумни телал из оностранства, да је такво шта икако могуће, спекулишем, питам се како бисмо примили тај куриозум. Произашла из поверења у јединственост и доследност његовог књижевног битка намеће ми се слутња да би Венедикт саопштење дочекао смехом и усхићењем, а ја тешко да бих узрастао до умећа да се осмехнем тој чудовишној вести изронилој из понора алтернатива.

Вујица је те ноћи из Пушкиновог круга искочио тихо, без гласних објава и поздрава. Само се у једном трену осетило да га ту више није. Можда то беше један од припремних му тренинга ишчезавања. Све се уосталом брзо изглачало, с чела маршалове улице ишчирио је Пушкин, у пословном и сентименталном бедекеру стари кестен постао тек пуко још непосечено дебло, у текућем узгредноме мимоходу станује импрегнирана бившост. ЛЕП, МОЋАН, И СУДБОНОСАН – СВЕТ ЖУДИ ЗА СТРАШНОМ

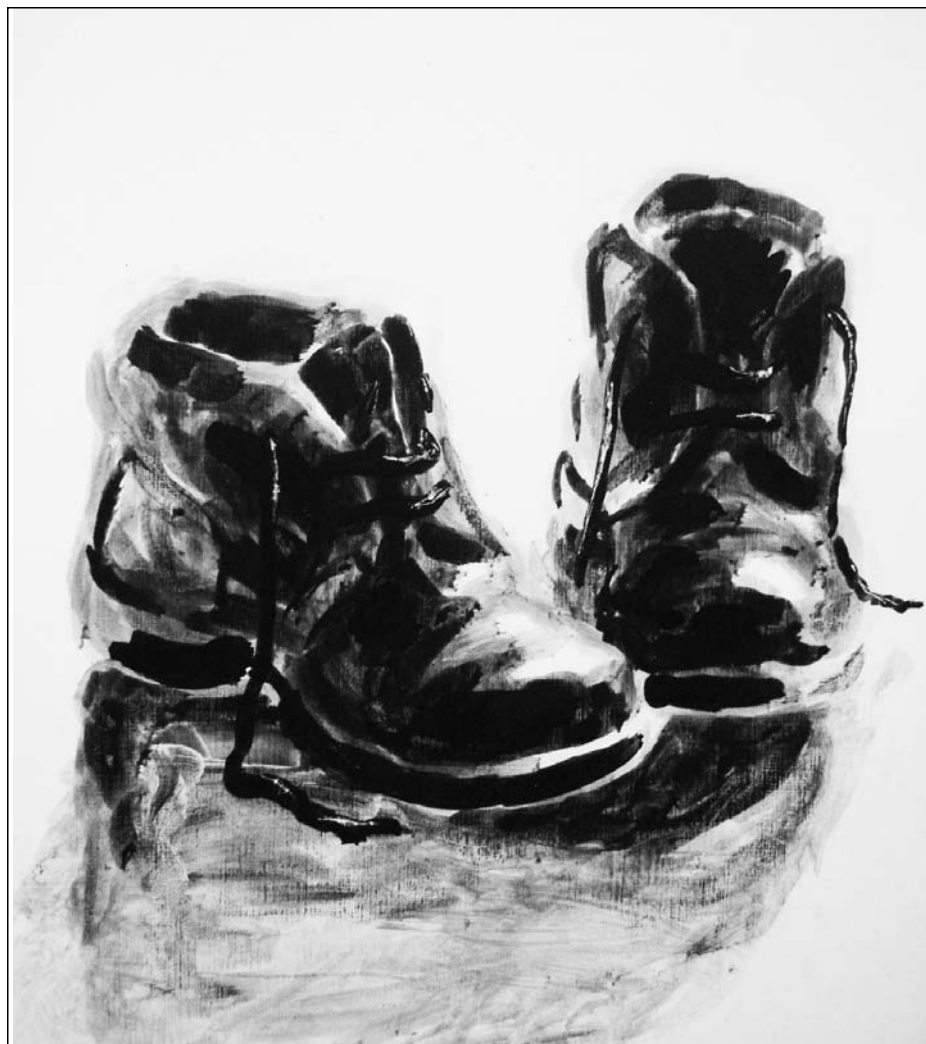
ВЕШЋУ. - како рече песник о ком је реч. Његов потоњи гест печатног (али не потпуног) напуштања овог живућег жрвња у коме практикујемо залудне грчевите ескападе, узгред пабирчећи властита зрнца разасута међу наносима тричавости, његова изненадно одиграна финта повлачења даје нам ових дана маестралну повишену ноту свеопште фуге привремености. Доноси ћух језе и сплин сете. Тја, уобичајен рефлекс живућих привременика, кажем себи, али то не чини да будем мање нујан. Пребирајући по мислима адекватним нареченом стању, помишљах узгред да: СВЕ ЈЕ ТАЧНО И ПОТПУНО НЕВАЖНО. Та прописана Вујицина таблета делује умирујуће.

Лепушкаста апсурдност овог мог иступа у чињеници је да сам Вујицу Решина Туџића срео само једном у трајању, горе је скициран наш једини сусрет. Нема у томе, дочим, ништа лоше. Не само да је довољно, могуће да је то права мера. Препоручена, рецимо, мудрошћу Будиног Зена, или славним парадоксима Зенона из Елеје. Неким Туџићевим стиховима, такође. **ЧОВЕК САМ И ПОД ЗВЕЗДАМА ЈОШ НЕМАМ УСПОМЕНЕ... ГЛЕДАМ СВОЈЕ ДЕТИЊСТВО И ВЕЋ МИ ЈЕ МИЛИОН ГОДИНА....** Од сваког путовања и сусрета свакако остаје само сенка истог. Описаним овлашним пролетом обрис нашег сусрета оставио је у мени отисак који се прелио и помешао с читањем речи што их је записивао, а у писању смо, свакако, сви стварнији него у проношењу својих телесних појавности. Сенке текстова још увек су ту и наставиће да лебде. Негде у њима Вујица и дружина прате Деспотова на прекоморски прелет до Америке, чувају му панику и разумско убеђење које им предочава, наиме, да опскурна гвожђурија бескрајнотонажне такозване летелице никада и никако не може да се у ваздух вине, ерго, не може ни да падне, што је посве утешно и умирујуће, па могу на миру тако да седе и чекају до бескраја. Вујица се, дакако, слаже, али препоручује чекање на немогуће. У том комотном раскораку, где све јесте, али неизвесно је да одиста постоји, одвијала се напетост Вујициног присутовања и певања. **ОДГУРНУО САМ ТАЊИР, СВИМ ВРЕМЕНИМА, АЛИ ГЛАС МИ ДРХТИ.** Истоветан дрхат ослушкујем у властитом гласу, у гласовима свих стиховних стихија које хује сред разуђене, реткасте атмосфере временског клобука, а Вујица је ољуштио са себе копрене и љуске поимања и перцепције толико да је ствар узмогао тако јасно да каже. С тим што је он, међу реткима, одиста одгурнуо тањир, крајње резолутно, бескомпромисно. Нама остаје да се том гесту чудимо, и одгонетамо га колико можемо, ако смемо.

Мени ће, слутим, искрено признајем, увек остати осенчен енигмом траг који је оставио тај горки веселјак, насмевач језика, шутер прецизних волеја у трбух и позадину светске и егзистенцијске опсцености, делаоц бурлеске, иронијски и аутоиронијски адепт... **УДАРИ МЕ! САДА МЕ УДАРИ ШТО ЈАЧЕ МОЖЕШ! ДА НИКАД НЕ ДОЂЕМ НА ВЛАСТ. У КОСМОСУ, У ПУСТИЊИ.**

Колико нас је данас, у непрегледним усовима човековања, спремно на такво спознање своје ћуди и коби, способно за предочену огољеност самопорицања и одрицања, на сличан позив и признање? Не усуђујем се да претпоставим. Узгред, има ли иједног истинског песника који не би пожелео да су ово његове речи? Сумњам. А то је довољно да овај скромни опроштајни поздрав из прикрајка добије у мом осећању смисао и оправдање, стекне обресе универзалног, поздрав који баш ја, благодарећи непредвидљивом дриблингу случаја, изговарам уиме песника и поезије, у част свести и храбрости зурења у неразрешивост бивствовања, за рачун смеха упућеног урнебесном парадоксу игре трајања и изрицања.

У Врбасу, недеља 6. децембра 2009.године

ОЛУЈА У 33 СЛИКЕ

Роман мозаичке структуре, од непатворених и драматски интонираних исповести (приповедних сведочења) самих *проштажониста-олујаша* масовног егзодуса далматинских (у ширем смислу крајинских) Срба августа 1995. године, а под својеврсним библијски “наткриљеним” насловом “*Од Ожњене до Благе Марије*” Јована Радуловића – истовремено исходи, и судбински и лигерарно, из житејске (рођајне) и књижевне биографије овог писца. Исходи као једна снажна, синкретична (продужена) целина (дело), и као да потврђује (оваплоћује) ону Шопенхауерову филозофему по којој је “*свако биће своје сојствено дело*”. Већ само пишчево завичајно порекло (Полача код Книна), али још више и пресудније његове раније прозе (*Илинићак, Голубњача, Даље од олтара, Прошао живој, Идеалан ђлац, Браћа по мајтери...*) као да су неизбежно предодредили и изабрали овог писца (његов егзистенцијални и књижевни хабитус) да створи ово потресно дело које се поистоветило и стопило са самим ауторовим бићем, тако да се може рећи да је писац сам свој отац, али и да је његово књижевно дело, такође, његов *основни* родитељ који, природно и очекивано, заслужује веће и трајније поштовање и уважавање.

Готово као и сви претходни Радуловићеви јунаци и ликови, или би боље било рећи приповедачи (они који се писцу “приповијесно исповиједају”), представници су готово свих друштвених слојева и група, менталитета, погледа на свет и идеологија далматинско-српског топоса и у овоме кратком роману. Оно што је највредније у овом идентитетском корпусу свакако је (као и увек до сада код овог писца) завичајни језик његових јунака. То је оно што је (остало) свето, неоскрнављено, непромењено, *нейокрејно у својој вечној (обновитељској) покрејности*, недирнуто, нешто што не стари и не пролази. Нешто унутрашње, дубинско, нешто што је испод и изнад саме егзистенције као њен суштински израз, коме смрт, “*као свакодневно залажење и излажење сунца*”, како би рекао један философ –

не може ништа!

Маркан (Милокус) је бивши министар, предавач историје кога је маја 1991. године цели осми разред бојкотовао: “нећемо Србина за наставника,” гракнула су деца углас. Рат као људски, цивилизацијски, метафизички и историјски феномен Маркан види (доживљава, упоређује) као својеврсну *партију балотирања*, древне далматинске игре у којој су “*двадесет и један ђунат недостигли*”. “*Балота се увијек игра изјод руке, никад отворене шаке, с прстију*”, прича Маркан, баш као и сама партија рата. Увек иза леђа, скривећке, заверенички, на препад, из бусије. Никад и никако отворених карата, “отворене шаке”. “У освајачким *походима и империјом Август* је у часовима одмора са својом војском *играо балоту*”, казује Маркан, и подсећа да се балотало и у римским царству, те да је католичка црква забрањивала ову игру, поготово кад су, саблажњени, сазнали да се балотају и сами редовници, па чак и часне сестре! Чак је и сам враголасти Рабле “своје *Гарганјуу* у руке *ћуинуо балоте*”! Кроз ову Марканову приповест о балотању као ратовању (ратовању као балотању), Радуловић ће више и дубље проговорити о заумној тајни рата као “памтивечној човековој (и) друштвеној игри” него многи они који су се научно бавили овим феноменом.

Кузман, заперак кукавни из народа, плебејац, пучанин, олујаш са “дна каце”, чувен по узречици “*миша ти у чорбу убацим*”, отац синова Даке и Николице, од којих је један на првој линији, а други у Команди војног штаба, усвојитељ малог Типана “мулета са виоле”, одбаченика, находа, иновечног сиротана кога ће посинити и повести собом у Србију, док ће, на поласку у бежанију, за сопствене синове рећи: “*снаћи ће се, као и остали војници*”, а оставиће, на морално крајње упитан начин, и Диду, “старца од стотину љета”, властитог оца – испрешће читав трактат о тракторској приколици “*која је превезла избјежлице од Книна, преко Босне у Србију*”. Трактат (о тој) копненој арци која ће, ето, постати и део историје српског народа, и биће виђена и чувена, са своје симболичке, спасилачке стране, и два миленија након Христа! “*Тракторска приколица је чинила један животи*”, рећи ће Кузман. У њу ће морати стати *немогуће*: све оно што је, наводно, “потребно” и dostatно за пут у неизвесност, можда пут без повратка. И у тој приколичној попутбини *све ће бити у свему* – филозофски казано. Осврћући се на колону, Кузман ће, пола (само)иронично, пола скептично, рећи: “...Замисли, колико народа *ћуиује* а нико *карти* у *кући* није? Је ли *могуће* да нас је *оволико* у *оном* *кришу* било? *Оклен* *то* *извире*...”?

Кузманово милосрђе, љубав и доброта спрема малог Типана, засениће, макар на тренутак, ратно сљепило и глувило, његове бесове и неповратни *разур*, а самог Кузмана и његове саплеменике у библијском расулу – барем на часак превести на обалу живота. На обалу вечности, јер тамо где љубав, по својој божанској промисли и устројству, једина, и безпремачно, надвисује низију људске егзистенције – тамо је оно призивано и жуђено (небеско) царство вечности. Можда није непримерено и претерано поредити

Кузманову простодушну, *бесребрену* и *безмилу* доброту са оним Мојсијевим штапом-есхатоном којим је пресечено оно море е да би се – у романсираном случају - душа једног патничког народа домогла, макар и у *персонифицираном* облику, *неовдашње*, *неземаљско* спаса!

Пуковник *Лесли*, Канађанин, представник међународног тамног вилајета (унпрофорски мировњак), у дискурсу помало идеолошки оперваженом, говориће “о слабо брањеном Книну”, о граду од једне-једине улице који прави толики проблем Уједињеним нацијама; о војно-стратешким рупама и пропустима крајинских Срба, гледано из ракурса легендарне Динаре; о Србима као народу “*који више мрзи бајину нежо руку која је држи и жлаву која руку и бајину покреће*”. Пуковник *Лесли* представљаће у Радуловићевом роману и онај макар тањушни, неповратно закашњели етички и морални слој посрнулог, разљуђеног, *поцезарено* човечанства, који ће – бивајући сведоком петоавгустовског, ранојутарњег напада на Книн – казати, између осталог, и ово: “*Није тишко знаћи шта ће се десити кад Хрвати уђу у град – прегазиће тела њенима... Биће њачке, силовања, сурових убистава оних које пронађу по подрумима и шаванима, њачења, живојинског локања и ждерања, урликања. Поновиће се она чувена евројска реченица: сјаси нас, Госјоде, жлади, куђе и Хрвати*”. А рећи ће и ово: “*Хрвати су до најмање дејала све испланирали, није им само циљ да град покорје, већ да буде силован слободом.*”

Калуђер *Никодим* посведочиће о напуштању манастира (засигурно је реч о манастиру Крки), о бежању на маги Сандокану, о својевременој правој народној пошести давања имена новорођеној деци по главном јунаку филмске серије “Сандокан”... Никодимова прича је дирљива, а његово прогнаничко путовање из манастирског здања на магарцу Сандокану, пут Србије, у мешовитој избегличкој колони (трактори, камиони, аутомобили...) асоцира помало на библијска времена у инверзном смислу, или пак алудира на јеванђељске посланице које се, ево, живо и опитно оваплоћују и у наше време. Калуђер на своме маги канда греде у неки свој Јерусалим, и канда је посреди спасоносни излазак из преисторијског Египта за који се све до јуче није знало да (опет!) постоји! *Да је то, заправо, наша (твоја) завичајно-завојеничка земља!* Био би смешан да није жалостан и опомињући калуђеров “разговор” са својим магарцем о расутом народу у колони, о невидљивим ранама предака, о лихварима, профитерима и “узгредним”, новопеченим дерикожама који властитом народу продају воду и хлеб по високим ценама. Овај монах очински опомиње себе и свој народ, али и читаоце, оне познате Матејине посланице у којој се каже “да се не бринемо за сутрашњи дан, јер ће се он сам за себе побринути”. Калуђер *Никодим* је као некакаво “залутало” библијско чељаде, ходочасник из *оних* и *ових* времена који на својој мазги гази, али више *унашрашке* нежо *унапредак*, *Балканском њалесино*, као некад Назарећанин, ако је могуће овакво самеравање и поређење.

Маркана ће читавог *бежаначко* *уш* опседати поређење

балотања са ратовањем. “Данас се у балотирање уноси прљавиштина: шторкарије”, закључиће он, који ће, с ранцем на леђима, пешачити у колони. Нигде се наћи места, месташца, ни на једној (пренапученој) копненој арци, за овог бившег (народног!) министра и предавача исгорије, и једног од ретких људи из власти који је оштро и јавно критиковао прљаве работе и глупости неких својих колега. Још ће се, притом, олујашки спрдати на његов рачун, питајући га: *Министре, где ти је влада?* Тек ће га, негде наомак србијанске границе на Дрини, примити у свој цип човек који на живот, па и на сам рат и (његова) прикљученија гледа са неке чудне, логици и философији обрнуте, трагикомичне, назовирелаксирајуће стране. “Животи је велики шмрк! Зачеши једну ситрану носа, најнеш илућа, избаци шмрк, зачеши другу ситрану носа, ионовши ојерацију – био је шмрк, нос је чисти, али колико? До следеће шмрка.” Овај човек је, заправо, припадник неке специјалне полицијске јединице (ваљда из Србије), бивши припадник Легије странаца. Он изгон далматинских Срба види “као велики, слинави шмрк, који се прошеђао од Далмације до Србије”, а изгоњенике, олујаше “као шмркове који иузе, увијају се иоути црва....” Бившег министра кога је примио у своје возило види “...ио глупости и наивности – као највеће шмрка у Крајини... Једном сам га сјасио да не оде под земљу, у нишпа шмрк, да га не убију они што су шрговали с Пешићим корџусом у Бихаћу, а он то и не зна...”

“Можеда нас Крајина чека на неком другом мјесту”, резонује професор Милокус, док се у “великом, слинавом шмрку вуче, иузи према Србији”. “Крајина је Крајина, а ја сам ја”, вели он. У његов помало халуцинантан монолог уплешће се, на чудан и неочекиван начин за обичног (неприпремљеног) читаоца и Гогољева прича о Чичиковљевој тројци-брички коју ће он упоредити са Кузмановом тракторском приколицом. “У овој свеошитој несрећи, иоути Чичиковљеве тројке-бричке и Кузманова штракторска приколица нештаће иоути иривићења кад заврши своје најдуже иутовање”, казаће “највећи шмрк у Крајини”. Маркан ће, у својеврсном монологу, онеме легионару, своме милосрднику, казати и ово: “...Паћа ми рођен у аустроугарској царевини, па дошла Италија двије године, па Краљевина Срба, Хрватиа и Словенаца, па Краљевина Југославија, па Независна Држава Хрватиска, ојети Италија...ојети Независна Хрватиска, па једна, па друга и шрећа Југославија, па наша РСК, сад ојети Хрватиска...Боже, колико држава и имена на оном безводном кришу где се два зеца око једне суве шравке свађају...”

Неслагања и свађе, (само)оптужбе, обезглављеност, неодлучност и несналажење, погубљеност и расуло у команди крајинске војске у Книну биће деломце отелотворени у Дакановој (штабски кафе-кувар) исповести који ће, киван на све то, пожелети да на одласку из Книна “баца бомбу на те несјособњаковиће”, како их он види. Док у Книну траје ово лудило, дотле професор Бубоња јури парком и тражи свог одбеглог папагаја Фићу, у граду кога засипају усташке гранате! На овоме примеру Радуловић ће показати, доследно као и у својим другим прозама, да је он, као и сви његови

јунаци - увек, у свакој прилици – на страни живота. Чак његових (животних) наизглед чудних и безазлених манифестација, да се они, ти јунаци и ликови, не одвајају тако лако од живота који је све до малочас живован у свакодневном калупу, у пуној мери, на њима својствен начин.

Два су женска лика у Радуловићевом роману: *Анђица* и *Каја*. Ова прва је Кузманова супруга коју гризе савест што су на превару оставили свекра Диду (послали га на чесму, по воду за укућане који су се “спремили” у бежанију) на милост и немилост усташама. Она друга (медицинска сестра у книнској болници) већ по самој вокацији свог професионалног позива пати од вишка морала, и тешко се одваја од болесника и тешких рањеника. Каја приповеда жалосну причу о пометњи и расулу у болници, о томе како су из ње нетрагом, још раније, нестали антибиотици, вакцине, седативи, опрема...

Упечатљивим, кратким, *синђеровским*, језгровитим, реским реченицама, као резови-усеци филмске камере, Радуловић мајсторски описује хрватско мучилиште за српске цивиле на школском кошаркашком игралишту у Книну. Само од ове ниске тамних и тешких слика малтретирања, понижавања, бестијалних иживљавања, убијања и клања цивила, нејачи и старчади, као и заробљених војника, присиљавања да опонашају гласове животиња (пса, мачке, кокошке, певца, овна, козе...) могао би се направити језив филм. Документарни или играни филм грозоморе и ужаса.

А надомак границе са Србијом, близу Дрине, на корак од спаса, дакле, страшна слика жене која се обесила о грану стабла. “...Човјече, ако си човјек, не руђај се са мношвом...Никога свој немам...Пола љубијено, пола се изгубило у овој бјежанији...не руђај ми се, ако ми не можеш љомоћи да живим”, завапила је, пре тога, онеме крајишком специјалцу, легионару званом Шмрк – који је – док се несрећна сиротица самопреиспитивала и мучила око свог последњег животног чина – “мирно мокрио” и бодрио ону јадницу “*да учини шмрк*”!! *Животи је шмрк!...Ајде, ајде...Хој, хој, хој...! Охо, хо, какав шмрк!?*

Поред силних злопаћења, у колони се и умирало, али на крају је канда, *радулићевски*, тријумфовао живот, онај живот који је *прорекао* и на неки начин *завештао* српским писцима који се баве сеобничким и другим удесима властитог народа још *Црњански*, оном својом чувеном реченицом. Готово на самој граници са Србијом, на самом улазу у “земљу изабрану”, неочекивано “пада” и “клапа” венчања између Дакана и Каје! Шмрк је кум, а калуђер Никодим *оцрквењује* овај чин! Свету тајну брака!

Јован Радуловић написао је *својеврсни* сценариј или *синојсис* пада и расула Републике Српске Крајине, роман у реским, филмским сликама којих је 33. о голготи једног аутохтоног, старог европског народа, усред Европе, а на крају двадесетог века. Народа који је пре само 120 и кусур година чувао, својим телима и животињама, *хришћанску културну срчку* те исте Европе од отоманске куге! Симболичност овог броја 33, свакако, није случајна. Неизбежан је утисак, док се чита овај роман, да је он написан на темељу филмског

материјала (сценарија) кога је аутор, накнадним мањим или већим ретушеима, допунама и разрадама, претежно на плану индивидуализације појединих ликова, на успешан начин преобличио (*пресаз-гао*) у романескну форму.

Радуловић је у медијским круговима Србије овим романом стекао ексклузивност писца који је написао *први роман* о хрватском етничком чишћењу Срба из РСК, познатијем под именом “Олуја”. Можда неће сметати, (јер то овом аутору није ни у примисли), а нити нарушити евидентну (*књижевно-канонизовану*) славу овог романа и његовог писца (*која им, с љавом, и љриѡада*), ако се дода да “Олуја”, а нити хрватска војна операција “Бљесак” нису дошли изненада и ниоткуда, као гром из ведрога неба. Претходиле су им, читав један век уназад, ако не и два и више (што није непознато, дабоме) бројне војне и невојне, отворене, закулисне и перфидне, политичке, идеолошке, економске, културолошке и дипломатске, било *хрватске* или *иностране* (и здружене!) операције којима је циљ био одвајкада исти, а њихова круна бејаше – случајно или не - управо *Олуја* и *Бљесак*. То с једне стране, и с друге нешто још важније: има још српских писаца (живих, хвала Богу!) који су се *целином* свога *љрозноџ* (па и *љесничкоџ*) дела или барем фрагментарно (у роману и приповеткама) дотицали *Олује* (*али и оних ѡавних време-на који су јој љреѡходили!*) и успешно или мање успешно писали о том геноцидном егзодусу и тим временима. *Писали о њиховом џенеричком конѡинуиѡиѡу*. Треба само имати мало добре воље и мрвицу људског и књижевно-критичког поштења, па провирити изван србијанског литерарног атара, и макар крајичком ока погледати та дела и барем признати (и призвати!) њихова евидентна (голуждрава!) постојања!

Ти писци и *ѡа* њихова дела заслужиили су макар толико, да се не би догодило, у неко догледно време, по старом правилу – пословично, и као вршна тачка српског апсурда, цинизма и самозаборава, да их прва детектује (као што се већ на неким примерима и десило!) хрватска књижевна и културна јавност! Зна се како и са каквим конотацијама!

Биљана ЋУЛАФИЋ

У КЛИНЧУ СА ПАРТЕРОМ

(Игор Маројевић, Партер, Лагуна, Београд, 2009.)

„Пет-шест пута заредом је запевао речи: *О мој божје, не могу да верујем, никада нисам био овако далеко од куће*“

Највише узбуђења увек би ми доносиле прозе писане у документаристичком маниру, кад приповедач, готово потпуно дистанцирано, „објективизовано“ гради причу. Па, шта је то у документарности узбудљиво, ако она, по дефиницији, значи – веродостојно преношење стварности? – рећи ће неко, и додати: реалност је најчешће (временски гледано!) убитачно позната и клишеизирана, а тек понекад изузетна и непредвидљива (зато се, између осталог, и каже: „Срећа је тренутак“)? Слажем се! Ипак, за приповедача је довољно да има оштро око, те да из свакодневице изабере и представи оно што је изузетно, или да разложи банално и типично – на неуобичајен начин, *дружачије*. Игор Маројевић, романом „Партер“, успео је да постигне једно и друго.

Бавећи се типичним појавама транзиционог друштва у Београду (тачније, у Земуну): позерством, олажавањем, завишћу, помодарством, играма доминације, прагматичним материјализмом, лицемерством, младостицизмом, одсуством блискости, (ауто)деструкцијом, постпатријархалношћу... – приповедач их представља без етикетирања (ниједна реч од побројаних не налази се у роману), вредновања и моралисања. Сама радња, или ток дијалога међу ликовима, упечатљиво говори о некој од ових појава, те читалац сâм долази до закључка, идентификује девијацију о којој је реч. Радња, у таквом, реалистичком, партерском¹ приступу, уме да пробуди емоције (узбуди!) више од вештог субјективног описа приповедача – јер све делује тако застрашујуће *стварно* (стиче се утисак да се све дешава пред очима читаоца). А ако је Маројевић узео за обраду типично, с друге стране супротставио му је изузетно: главни лик

ишчичавања

---

¹Франц. *par terre* – при земљи

свог романа – Луку Ражића, чије биће се налази у партеру у односу на свакодневицу (у сваком могућем смислу!).

Лука, почетком грађанског рата у Југославији, као студент психологије, одлази из Београда у Шпанију. Осам година успева да о(п)стане у Каталонији, као дицеј једног клуба на барселонској плажи. Приповедач нам укратко, готово у виду филмског флешбека, преноси Лукино инострано искуство, које је обележено *неразумевањем* – будући да је комуникација с људима из околине отежана његовим недовољним познавањем језика, али и дубљим културолошким разликама: *Када би га ишћали ишћа се све дешавало на Балкану деведесетих, његово хронолошко низање збивања лишено усјушних најомена – згодних за разумевање контекста – итерало је саговорнике да га замоле да иресћане да ирича већ док је зоворио о хиљаду девешћих деведесет ирећој.* А кад не постоји разумевање – не може се остварити ни блискост с другим бићем, дакле – ни пријатељски ни љубавни однос. Да ли је то узрок Лукине наглашене интровертности?

Читалац убрзо увиђа да не само да је аутор дистанциран према својим ликовима (ни хладан ни топао), већ да је главни лик дистанциран и према – себи, тачније својим емоцијама, које не успева да појми. Лукина свест не може да докучи његова осећања, и болна соматизација која му, након смрти оца, опседа тело – постаће уобичајена појава. Он одлази у Београд, на очеву сахрану, и примећује промену на људима: *Гошово сви су му деловали као подстћалним зрићом и у ишћи мах недовољно свесни своје болестии.* Ипак, по повратку у Барселону, *амбивалентина ностћалђија*, поткрепљена мајчиним уверавањима у боље сутра – које се, наводно, остварује у Србији – нагнаће Луку да се одлучи на коначан повратак у завичај. Јер, у иностранству, он није завршио студије, није остварио неку дубљу везу, само је животарио, *зодинама... без йораза, йореза и значајнијих йобеда.* А знање стечено бављењем музиком по клубовима – можда ће успети да покаже у Србији, и тако заокружи свој идентитет, у месту из којег потиче, где не постоје језичке ни културолошке баријере?

С повратком у завичај, све очекивано – као у изокренутом огледалу – бива изневерено. Уместо запослења – јунак ове приче затиче оскудицу; уместо тоpline – влада општа незаинтересованост. Стање безперспективности у друштву преноси се и на Луку; он ће потиснути бес и партер (потиштеност) покушати да савлада колико-толико бенигно – бављењем једном виртуелном акционом игрицом. Ипак, након две године препродаје дискова алтернативне шпанске музике, Лука среће пријатеља из студентских дана – Михајла Бакића Миху, који отвара нови локал, сплав „Партер“ и нуди му место дицеја и *йривременоћ шанкера.* Чини се да је Лука, коначно, нашао своје скромно „место под сунцем“, и да је старо пријатељство, као најдубља веза коју човек може да створи – вечно.

Положај шанкера Луки омогућава да, као у позоришту, из партера (један на један!) посматра необично понашање посетилаца сплава. То су махом незапослени људи, локални момци, новинари,

ПР-ови, глумице (заправо, њему је њихово понашање необично, а читаоцу добро познато, штавише – типично).

Роман, тако, постаје особена студија гестова и манипулативних међуљудских односа, насталих, можда, као последица „сталног грипа“ нације, поткрепљеног ратним и транзиционим дешавањима у земљи, којих је Лука био поштеђен животом у иностранству. Да ли то Луку чини изузетним, или, просто – изузетим? Он је затворен, има манире (на „ви“ је са познаницима), несрачунат је, искрен и спонтан, поштује своју и туђу интиму и уме да, на асертиван начин, постави јасне границе око себе... дакле, он је суштински *дружачији* од људи који га окружују, отуда и стални неспоразуми с гостима локала који, јасно је, проистичу из њихових различитих вредносних оријентација. Читаоцу се, на више места у роману, намеће питање: ко је ту, заправо, нормалан? Требало би да је то Лукино окружење, јер – нормално је све оно што је масовно, зар не? Треба ли, онда, читалац, у тим неспоразумима – да стане на страну ситуационо адаптираних али девијантних особа или часног али неприлагођеног лика? За шта би човек требало да се определи? Ако су лицемерје, агресивност, егзибиционизам и крајњи прагматизам – парадигме по којим функционише данашње друштво, колико је смислено, за појединца, понашати се по вредностима који су њихови опозити, ма како етички то било оправдано? За шта се данас опредељујемо, да бисмо опстали у друштву?

Читалац (наивно!) помишља да ће главни лик бити тек неми сведок *афера* на сплаву: несрећних љубави, трачева, кокетирања (јер, у Србији је све јавно, све је спектакл и ништа није свето, а све је „Свет“: *Већ човек који ради у посећеном кафићу овде је јавна личност*)... и, заиста, обрађујући поглавље по поглавље, причу по причу (реч је, заправо, о анатомији карактера најредовнијих посетилаца сплава, или анатомији неке девијантне појаве) – које би, по својој живописности, могле бивствовати и као независне целине у односу на роман... приповедач нас уљуљукује у тој илузији да би нас горко изненадио: готово нико у овом роману неће бити поштеђен дубоких, трауматичних дешавања, а понајмање главни лик.

Маројевић има дара за детаљ, уме да, кроз опис једног геста или неке наизглед небитне спољашње карактеристике – открије скривене црте карактера својих ликова (... *ироницљив изглед прикриван најједноставнијом одећом коју је облачио*), те, на тај начин – рељефно, поступно портретише ликове (а, у крајњој равни, ниједног не своди на карикатуру позитивца или нагативца – као што ниједан човек, у бити, то – није). Један од таквих „сивих ликова“ је и Миха, Лукин друг са факултета, који се налази на стрмој граници позера и ауторитета. Приповедач га, у почетку, представља као досадног, али добронамерног саветодавца, „менаџера“. Он је од оних који воле да деле савете, и то нарочито онда кад их нико не пита за мишљење. С таквим особама човек никада није начисто: они можда и говоре из личног искуства, али њихова „мудрост“ – пре наликује неком популарном психолошком приручнику за „успешно управљање животом“, или на украдени цитат.

Лука и Миха, „стари пријатељи“ – у почетку се, без обзира на формални положај: радник – послодавац, налазе у равноправном односу, али само зато што се, суштински, не познају. Када му Лукина алтернативна музика не донесе профит ни „неке нове клинце“, Миха ће му спремно понудити, као музичку подлогу за „Партер“, пиратски „евеџрин“ ДВД са песмама „Од Нирване до Силване“, с насловом: *Четрдесет година љубави и слободе* (речи толико истрошене да кобно асоцирају на филм Милутина Петровића *Земља истине, љубави и слободе*; штавише, Маројевићеви ликови прилично подсећају на дијаболичне јунаке тог филма). За разлику од Луке, који има своје достојанство, јасне моралне кодексе и особени имиџ, којег се тешко одриче (чак и по цену губитка посла), Миха је филозоф без филозофије – тачније, своја уверења, која олако изриче, мења сходно приликама, оријентишући се, у понашању, искључиво према закону личне добити. Он ауторитет поистовећује са поседовањем капитала, тако да ће свакога ко, на било који начин, од њега зависи – покушати да искористи. (Свој садистички однос према „зависнима“ најбруталније испољава у односу према женама. С једне стране, супрузи „галантно“ омогућава да крсну славу прослави на сплаву, доказујући тако своју патријархалност („домаћин човек“!), да би, убрзо, обезбеђивање улоге у представи, једној младој глумици – наплатио силовањем пред „публиком“.) Несвестан сопствене окружности (мада му то не смета да у њој нескривено ужива), олако оправдава своју природу, олињалом формулом: ... *онај коџ највише мрзе, увек је најбољи човек...* Сукоб два антипода – Луке и Михе – неминован је, а његов исход – потпуно неизвестан. Како је дошло до таквог разилажења – Лукиног опредељења за алтернативно (у животном стилу) и Михиног, за најтипичнији српски мејнстрим (мали привредник, а велики газда)? Да ли су их, просто, обликовале – различите животне околности, немаштина? Или, можда, човек своју суштину крије, све до часа кад наступи оно: „на муци се познају...“... а кад до те муке дође, пријатељство нестаје, јер га *никада* није ни било?

Маројевићева дистанцираност од ликова, то јест његово „суво“ изношење гестова, мимике и исказа ликова, читаоцу оставља довољно (креативног!) простора да самостално донесе суд о њиховој (бес)карактерности, а омогућава му и слободу предвиђања њихових реакција (нарочито када је реч о опречности у говору и покретима). Ситуација таквог, интригантног „предвиђања“, међутим, додатно је отежана склоношћу већине ликова да, од других, прикрију своје намере... а најлукавији међу њима иду тако далеко да покушавају контролисати и своје гестове (нешто што би требало да пренесе оно скривено, несвесно и најспонтаније у човеку – другом човеку). Тако лаж у комуникацији постаје потпуна, а човеково понашање апсолутно патворено.

Један од критичара свеопште патворености овде је и контроверзни Томислав Капицић-Тома, најстарији гост сплава (што га и доводи у позицију *својеврсног* архетипа мудрости романа). Као окорели љубитељ алтернативне музике, који, дакле, гаји наклоност

према *дружачијем*, своја виђења социјалног етоса Србије, кроз опис атмосфере једног концерта, он спремно износи Луки: *С једне сџира-не свира америчка кул ѓрупа и сви су оџушџени, с друже свеоџишџа цика и ударање риком, као на домаћој свадби. Овде две џакве сџвари увек иду заједно, истџе особе се саме са собом џакмиче у несџојивим дисци-џлинама. Имаш девојке које џошџују џаџријархално усџројсџиво, а своје облине у истџи мах џорноѓрафски истџичу, или особе које су као искулиране али и верски заѓрижене – џакво синкреџичко срање је џри-родно за људе сџушане друшџвом које не доџушџа ни својим засебним џојавама ни жџиџељима никакав џојединачан развој јер не дозвољава никакву независносџ, џре свеѓа... менџалну... Тома има храбрости да, без увијања, изнесе своје мишљење о Луки, као и о било чему дру-гом, уосталом: *Ти си ми симџаџичан заџо шџо си очѓгледно диѓао руке од скоро свеѓа...* Заправо, није реч о храбрости, већ о – чистој препотенцији. Виспрене опсервације остају у сенци његове хроничне склоности ка исмевању свега и свакога. Тома, због тога, наликује циничној луди – коју нико, без обзира на њену блиставу аналитичност, не схвата озбиљно. Потпуно несвестан и својих годи-на и својих мана (*Лука је закључио да је он ексџремни човек моноло-ѓа, какав није сџреман на дијалоѓ чак ни кад му је џривидно џоџребан савеџ*), те дрско помишља да је његов интелект довољан мамац за освајање девојака. Удварање Млекцету (девојку из комшилука тако је назвао због њене младе, нежне пути – сводећи је тако – на пуки објекат својих хтења) добија гротескне призвуке, кад Тома, у улози заштиника – покушава да оствари љубавни контакт са особом која би му могла бити кћерка. То „очинско“ удварање толико је, у суштини, погрешно да у читаоцу изазива осећај мучнине (... *обојѓца ћемо биџи са клинкама... а џако шџа човека боље џодмлади неѓо џеџи џласџичних оџерација*).*

И други љубавни односи у роману ишчашени су и трагични. Чини се да је свака веза обележена посесивношћу, и завршава се неком врстом насиља (тучом, самоубиством, претњама). Љубавници (п)остају заточеници својих страсти и немају снаге да крену даље, не успевају да се изборе са нарцисоидним повредама.

Лука је, међутим, и у мушко-женским односима атипичан. Наизглед пасиван, на „ви“ – буди интересовање жена управо зато што не тактизира, и што своју рањивост не покушава да сакрије. Најтајновитија међу њима је Срна, маркантна гошћа сплава код које га је привукла *извесна неџомичносџ, џосџојаносџ... у различџиџим околносџима*. За разлику од већине гостију – она, попут Луке, није позерка (а „сличан се сличноме радује“). Лука јој, једне вечери, при-лази и отпочиње потпуно непосредну комуникацију, иза које, чини се, не стоји никакав други интерес, сем жеље за интимношћу. Лука је изненађен спонтаношћу тог сусрета. Можда ће се, тако, коначно испунити његова тежња – да буде са особом која га разуме, с којом, без замарајућих неспоразума, може да успостави здрав однос? Али, интимност некада пуца још на почетку, енергија се распе и, против-но жељама љубавника – ишчезне. Срнине грубе речи и њен нагли нестанак – развиће код Луке осећај јаке амбиваленције према њој.

Друга жена, која ће се наметнути Луки, јесте млада глумица Хајдана, која, по свом живом темпераменту, отворености, површности и склоности да флертује са било ким – привидно је супротна Луки. Она је та која иницира везу, не знајући ни сама шта од њега жели. Штавише, неизграђеног идентитета, она није сигурна ни у једну своју жељу, осим тренутне, а то је: доћи, пошто-пото, до славе (као једине могуће *joitvрге* свог бића). Иза њених игара, међутим, не стоје зле намере, и то Лука препознаје, као и невиност њене душе (а та невиност их, у ствари, и повезује). Међутим, познато је да неко ко не познаје себе, а ко и даље изграђује своје *ja* – не може да оствари блискост с другом особом. Ако су Срна и Хајдана супротне по мистериозности, односно отворености, обе их краси – очигледна спољашња лепота. Да ли је она довољна? Томиславу, Мими и другим мушким ликовима јесте, јер они, суштински егоцентрични, не теже потпуном односу.

А да ли човек, када коначно сретне продуховљену аниму (не постоји фаталнија лепота од духовне!), и оствари однос блискости – може добити вољу да се ухвати у клинч са сопственим партером? Да ли га може победити? Можда! Маројевић не даје коначан одговор. Штавише, поставиће и друго, још интригантније питање: да ли љубав човеку може дати снаге за преображај сопственог света, тако да се он прилагоди својој средини? И, ако у томе не успе – хоће ли га та љубав, и даље, безусловно, чекати?

Партер можемо упоредити са мајсторски осмишљеном алтернативном композицијом о односу типичног (социјалног) и изузетног (индивидуално). Њени делови толико су тематски разноврсни и снажни да сваки од њих нагиње ка аутономији и прети да преузме доминацију и поведе роман у непредвидљивом правцу. Такав ритам радње читаоцу не дозвољава предах, потпуно заокупљајући његову пажњу. Ипак, у тој композицији постоји лајтмотив који обједињује све приче: универзална потреба човека за – сигурношћу.

Изгледа да су *сви* ликови овог романа, услед ратних дешавања у земљи, а касније и транзиционих трансформација друштва – остали без чврстог тла под ногама, којег никако не могу поново да се домогну. Они који нису имали среће, или су, просто, били бахати – нашли су се под земљом; други своју несигурност покушавају да потисну уздижући своје биће далеко изнад земље – у несталне облаке нарцисоидности, или беже у виртуелну стварност интернета, алкохола и лаких дрога. Они не могу да уоче сопствена ограничења, непрестано тражећи кривца за све у *дружб*ом (отуда, толико бављење туђим животима – кад човек свој не може да стабилизује, а камоли појми!). Маројевић је, ипак, посматрајући људе око себе, успео да свој фокус приземљи и да уочене девијације, попут огледала – одрази.

Да ли читалац има снаге да, из улоге посматрача у партеру, искорачи, и да се, у одразу, препозна?

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ВИТРАЖИ ЈУТРА И ПРАСАК У ПОНОЋ

(Иван Лаловић: „Слово претка“, Бранково коло, Сремски Карловци, 2009. године.)

Најновија књига Ивана Лаловића „Слово претка“, једног од најбољих песника млађе генерације српског песништва стигла је из жиле куцавице-Сремских Карловаца и Бранковог кола, где поезија и стихови израстају из вишевековне традиције стваралаштва, културе и језика српског.

„Слово претка“ је осма књига Ивана Лаловића (1975. Београд), тачније седма ауторска уз хваљену антологију „Путеви после“ из 2006. године. Плодан стваралац који је своје стихове објавио у више од двадесет листова и часописа, заступљен у десетак антологија и добитник награда „Стражилово“ и „Српско перо“.

У свом најновијем песмотвору „Слово претка“ Лаловић сигурним кораком иде путем који је увек између традиционалног и урбаног, између смираја дана у дворишту манастира и београдског поднева, између воде и неба, између витража јутра и праска петарде. Лаловић одлично влада језиком и до најтананијих нити описује стања, осећања, ствари и ми себе у тој разбокорености познајемо. У томе је порука поезије. Њен симбол. У томе је и драж ове поезије коју нам Лаловић дарује између корица једне зреле књиге, богате по својим темама и по својим путевима и морима којима се креће. Књига погађа циљ и исправља криве Дрине. Малодушност, у нама вешто пробуђена се пита: треба ли гађати своје циљеве, треба ли Дрине криве исправљати? Песник нас овом књигом уверава да треба.

Далеко од тзв. „new spleena“ књига „Слово претка“ започиње свој живот у дискрецији и неодољивом шарму оптимизма и вере. Трагања и преиспитивања којима је песник склон још од своје прве књиге „Скровиште“ (1997.) овог песника чине јаким и искреним у чудним временима. Поезија Ивана Лаловића је присутна, радо читана или цитирана јер у њој проналазимо себе, примењујемо поезију, лечимо ове године у којима одмотавамо дане подсећани да смо један другом-вук. Не човек. Не пријатељ. Не вук у

правом смислу, више Хобсов „Левијатан“ један другом. Отуд песма „Радујем се“ звучи као циклус живота: „Радујем се свему надам-ном.../Радујем се малим витражима јутра.../Радујем се и понору чијем дну журим...“. Циклус је потпун: рађање-живот-смрт, зора-подне-ноћ. Логичан след догађаја, живот по мери сваког човека и ова песма није случајност. Она је позив. Поклич за нормалношћу.

Песма која се заправо зове „Прича“ појашњава нам поенту у поезији: „Она је мајмун на симсу општег прозора“. Овај стих ког ћемо тек слушати у масовним медијима, у овом случају је Лаловићева тачка, не својеврсна већ врло разноврсна тачка на тему писања поезије у „смислу бесмисла“ поенте као врхунца књижевног стварања. Стих је одјекнуо као гром. Мајмун је на симсу општег прозора: Роршахов тест постмодернизма. Кубизма? Импресионизма? Надреализма можда? Тај мајмун је ударна вест! Он је више од слике, вреди бар 1001 реч која почиње узречицом „значи“. У наставку бележимо стих да се „сујетни дух“ застиди: „имам песму чиста нула/ распоређену по угловима./ Иште динар за клин-чорбу“.

Революционарни дух, бунтован, храбар, својствен младом човеку присутан је врло јасно у песми „Шкрабало“: „пишеш, пишеш, пишеш/ свака ти песма има голем реп/ за који је завезана конзерва/ што тандрче по културним рубрикама/ дневних листова/ књижевној периодици, / и неуспелим поетским вечерима“. Лаловић на крају ове сјајне песме потпуно ненадано уводи и једног тумача шкрабалове поезије па ће обојица надаље лутати по лавиринту, све хвалећ један другог. Лавирината који лавирају има пуно у данашњој поетској продукцији и према њима не постоји нити критички, нити некритички однос. Ако је полазна основа то да се на основу песника – шкрабала може поставити граница између нас који смо као добри, и њих који су као трагични, онда треба мењати и полазну основу. Одвајање жита од кукоља и обрнуто је сада већ сложен процес. Кукољ добије награду. Кукољ говори са малог екрана. Кукољ износи своје мишљење, а жито све то гледа и очигледно се утапа у очају. Тешити се да кукоља има свуда и да је диљем свих области живота и рада кукољ дочекао својих пет минута доприноси развоју кукоља на рецимо плодним ораницама језика. И не само језика, дабоме. Али, то је ионако постојан проблем, осликан и код Владана Деснице у „Прољећа Ивана Галеба“.

Иван Лаловић је мајстор који нас из песме у песму води кроз целине, долине и пропланке, планинске врхове, руднике, мора и поморја наших емоција, наших страхова, наших надања. Језичка разбокореност и духовне вертикале налазе се на границама беоцуга садашњости и Терминуса прошлости. Ова књига себе кандидује код сваког љубитеља поезије. Теоријски изазовна и практично употребљива књига је постигла јединство ума и духа и зато тако лако налази пут до многих адресата.

Посебну драж има носталгија у песми „Отишли“: „Мајке, при поласку не заборавите/ тесто, / нек замиришу из рерне /дани“.

Радмила ПОПОВИЋ

ЛИРСКИ ЕХО ДЈЕТИЊСТВА

(Ненад Грујичић: Шајкашки сонети, Прометеј, Нови Сад, 2008)

Импресивна је стваралачка енергија и библиографија Ненада Грујичића. Њему се посрећило да посједује у творачком сагласју и пуној функционалности све битне елементе, који су неопходни књижевној умјетности: таленат, мисаоно-емоционалну ширину, снажну имагинацију, језичку раскош, стваралачку инвентивност, књижевнотеоријско знање, смисао за мјеру, континуиране стваралачке импулсе и радну енергију.

Велики је простор Грујичићевих књижевних интересовања, али, он је, превасходно пјесник, маг поетске ријечи, мајстор у умјетничкој изведби пјесме.

Објавио је шеснаест књига поезије (*Мајтерњи језик, Линије на длану, Врвез, Царска намигуша, Јадац, Пуста срећа, Мајтерњи језик и пјесме при руци, Лоџ, Цваст, Чистица, Сновиље, Жива душа, И отац и мајка, Млеч, Светлост и звуци, Шајкашки сонети*) и као мало ко, - за свој књижевно-умјетнички рад добио четрнаест награда.

Из пера Ненада Грујичића настао је особен поетски микрокосмос, зарођен у стварносну збиљу, зањихан имагинацијом, обасјан језиком, очуђен пјесниковом љубављу према стиху и осигуран његовим повјерењем у моћ ријечи.

Грујичићева поезија је својим живим крвотоком везана за живот као своје природно, некривотворено доживљајно извориште. Материјал за умјетничку обраду проналази и у извањском свијету и у самом себи, на оним котама, гдје се шири видик, згушњава мисао, пречишћава емоција и ријеч припрема за пламени прасак стиха.

И у књизи *Шајкашки сонети* као у претходним Грујичићевим пјесничким књигама, умјетничка збиља моделује се по принципу стварносне збиље. Стварносне чињенице преселиле су се у сјећање. Пјесник се спушта стрмим степеницама времена у своје рано дјетињство, у војвођамско насеље Шајкаш, гдје су расуте његове прве успомене. Оне сјајкају кроз густу маглу заборава као комадићи изломљених стаклених кликера.

Грујичић у поетизоване утобиографске записе окупља

сјећања на неколико првих година свог живота. Свијест о трошности и пролазности живота подстиче га да пјесмом отме од прождрљивог времена макар оно што још постоји у његовој меморијској картици као податак о идентитету и аутентични отисак дјетињства на мапи душе.

Ријеч је највјернији човјеков пријатељ, најсигурнији савезник и најпоузданији свједок. Њен кључ за вријеме не може да зарђа ако га умјетник вјешто провуче кроз своје срце и разум и намијени животу као поезију.

Оно што је повјерено поезији на чување, продужава свој живот у новом облику и рађа се с будућношћу.

Пјесник је тога свјестан. У сонете пакује драгоцености раног дјетињства. Пјесмом прича и причом пјева, без патетике, без прегрејаних осјећања, без пренаглашене лиричности, - тихо, као да враћа дуг дјетињој безбриги, играма, родитељима, комшијама и времену, - свему што је у његовој души посијало сјеме поезије.

Иако су предлошци пјескичких слика, како сам пјесник каже - фантазмогорична омаглица детињства - он је успио да пјесничку слику учини бистром и изоштреном до привида аутентичне фактографије.

Заведен магијом ријечи, читалац упознаје шест година живота Грујичићевих у Панчеву и Шајкашу, Сазнаје како се живјело у то вријеме, како се радило, градило, боловало, радовало, свадбовало - у шта се вјеровало, од чега се страховало. Упознаје народне обичаје, навике и различите људске карактере. Непрекидно је пред њим и један дјечак што зачуђено гледа како се испред њега врти шарен несазнајан свијет.

Грујичић је у сталном дослуху са својим лирским двојником. Он не дозвољава да истина измигољи из његове пјесме чак ни онда кад му пјесмотворни принцип захтијева игру ријечи, метафоричка пресвлачења, метарску прецизност сонета.

Опредјељујући се за сонет као изузетно захтјевну пјесничку форму, Грујичић улаже значајан креативни напор како би постигао оно свечано пулсирање сонета које у епицентар душе шаље исцјелитељску енергију.

Књига *Шајкашки сонети* компонована је од Уводне пјесме (Уводна), седам унутрашњим тематским сродством везаних, циклуса (*Долазак*, *Милошће*, *Приказе*, *Пурњаци*, *Свечарске*, *Шајкашки крајиници*, *Одлазак*) и завршне пјесме (*Завршина*). Иза поезије слиједе кратки записи и објашњења пјесама под насловом *Сећања* пре времена као и *Белешка о њисцу*.

Овим прозним додатком Грујичић омогућава својим читаоцима једноставнију и приснију комуникацију с поезијом.

Шајкашки сонети заслужују искрену читалачку пажњу.

Топлина и непосредност којом зраче, не требају посебног тумача.

Емилија ЦАМБАРСКИ

ПОЕЗИЈА КАО УТОЧИШТЕ

(Драгана Брдарић, Игре за децу града, Зајечар, 2009)

Преиспитивање судбине поезије, тачније говор о кризи поезије постао је константа самог појма поезије. Чувено Хелдерлиново питање – *Чему ђесници у оскудном времену* – актуелно је и провокативно. Међутим, чини се да континуирани ламент над маргинализацијом места поезије у савременом свету представља само симптом далеко општијег проблема губљења и транзиције досадашњих система вредности. Промена је инхерентна животу. Можда би, уместо забринутости и сталног понављања старих запитаности, требало да покушамо да схватимо улогу постојеће поезије у времену чији смо представници. Губећи трку са визуелним медијима, поезија данас у извесном смислу, губи статус чисте уметности. Она се неминовно сели из стриктно естетског контекста у интердисциплинарне сфере. У времену у којем је размишљање, а поготово критичко одмеравање стварности, перфидно проглашено за табу, поезија има нову улогу. Стихови већ одавно не извиру из безбрижне доколице, него из зебње; они су облик терапије и израз све драгоценије потребе за одржавањем духовне хигијене. Писање је, у доброј мери, могуће поистоветити са опстанком.

Бергсон је говорио да уметност *скидајући етикету са стварности* онеобичава појаве на које смо навикли и, приказујући их у новом светлу, открива скривени или заборављени смисао света и човековог места у њему. Како би критичка функција уметности опстала, песник данас не само да *скида етикету*, него хиперболише баналност стварности како би зјапећи бесмисао и метафизичка празнина савремене човекове егзистенције постале самоочигледне. Испоставља се да су иронија и аутоиронија једини ефектан и могући облик изражавања критичког става. Намеће се заправо питање – ко је песник? Одувек сумњив са својом делатношћу која је проглашавана за реметилачки фактор система, закона, хијерархије, песник је човек који опажа, преиспитује понуђене представе стварности и не наседа на глобалну тежњу ка унифицирању свести и животних навика.

Игре за децу града, прва збирка песама Драгане Брдарић представља истовремено и глас против општеприхваћеног и критичку дијагнозу савременог (постисторијског) стања стварности. Песме сабране у пет циклуса плене једноставношћу и растерећеношћу од занатских норми и страхова. Као песник по избору, а не по убеђењу, Драгана Брдарић доноси збирку интимистички обојених песама и афористичких записа. Лакоћа песме која настаје у тренутку као блесак тренутног расположења и запитаности или носталгичних присећања, зачињена је фином (ауто)иронијом и посезањем за пародијским преиспитивањем како сопствене егзистенције, тако и урбане стварности на чијој позадини стихови настају.

Већ је сам наслов нека врста програмског иступања. Као што претпостављате, песме нису *игре* и не описују невини детињи свет. Кроз метафоричко именовање живота, песникиња исписује сопствену спознају и притајено мирење са чињеницом да је свет *игре* остао у времену када смо били *пахуљастии и целовиџии (Пуџи)*. Игра се, такође, може тумачити као еуфемистичко и истовремено иронијско дефинисање живота из којег је нестало аутентичне слободе потребне за истински конструктивну, шилеровску игру са виталистичким предзнаком. Игре су у урбаној цунгли болне, опасне, глупе или напосто смешне у својој испразности.

Град је израз принципа рационалитета. Он утеловљује систем у којем се губи самосвојност и додир са исконским и елементарним вредностима постојања. Док њиве фигурирају тек као пејзаж пријатних боја, људи се хране пластиком. У оваквој спознаји нема трагова од русоовског инсистирања на разлици између неисквареног села и града у којем је култура искварила човека. У песми *Ауџобус*, песникиња је ближа идеји о томе да је захуктали рационализам претворио човека и природу у научне чињенице које се могу разлагати и анализирати, спознати и освојити. Можда нам је знање дало привид моћи, али нам се кроз прозор *ауџобуса* злослутно смеју резултати варљивог људског напретка, који су човека оголили на потрошачку животињу. Град је, такође, активизам, динамика, уморна сцена на којој се играју улоге и по потреби мењају маске; жива, примамљива али флуидна сценографија у чијим се сенкама тешко успостављају јасне и недвосмислене релације. Утолико је урбана средина у коју ауторка смешта своје песничке рефлексije испуњена осећањем неизвесности, неодређеношћу и латентним страхом. Овакво игралиште прилично је заморан простор, поготово ако на њему покушавамо да одгонетнемо сопствени емотивни, социјални и интелектуални идентитет.

Игре за децу града могу се посматрати и као импресионистички фрагменти који, одговарајући захтевима времена, симулирају брзину догађања и истовремено проблематизују празни активизам као императив савременог доба. Кретање можда јесте крунски доказ постојања/опстајања али *морање* активизма изазива стид од успорености (*Провинцијски блуз*). Модернистичко разлагање стварности на фрагменте, заправо филмске секвенце, сведочи о томе да савремени човек једино кроз брзе флешеве упија стварност. Навучени на брзи-

ну, нахрањени пластиком, чисти и неподерани (*Носталгија*) али изгубљени и уплашени, животу признајемо статус чињенице тек уколико подсећа на слике скинуте са чаробног малог екрана.

Песма *Саслушање града* у кратким тактовима дочарава агресију стварности. Звук урбаности помаља се из ових стихова као проклетство од којег се не може побећи. Повлачење у себе, у *укојине* *ишине*, поред тога што одсликава крајњи степен отуђености поједица, подвлачи сада већ хипертрофирани јаз између индивидуалности и колективних стремљења.

Поезија Драгане Брдарић носи нешто од неоромантичарског повратка интимном свету, али то није реакција на тенденције супротних поетолошких тенденција или певање о забрањеном јер данас је и приватност постала естрада. Реч је о бегу у себе и потрази за микроокружењем и микросмислом који пружају привид, не реда (као бандере), него припадања и толико потребне сигурности. Посмодернистичко у *Играма...* огледа се у фрагментарности, (ауто)иронији, урбаном амбијенту и свести о дисконтинуитету онога што се некада звало историсјки ток, а сада је тек крхотина некадашње сумњиве целине, симулакрума и неухватљиво измицање садашњости. Неоаванградно у Драганиној поезији звуче крће речи и понеки језички експеримент, као и идеал минимализма на плану форме. Данас, када постоји развијени елиптични стил ес-ем-ес комуникације, Драгана није морала песнички да другује са легендарним ВРТ-ом да би написала песму *Не, нећу ти прићи* или циклус *Љубав не*. Ипак, кроз песме последњег циклуса, а поготово кроз пародијски дијалог са песничком традицијом, песникиња *Игра...* приближава се неоавангардном и постмодернистичком проседеу.

Игре за децу града састоје се од пет циклуса. Прва три (*Игре за децу града*, *Одело чини човека обученим /аутобиографски демоде/, Бандере пружају привид реда*) могла би се окарактерисати као оцртавање анамнезе, личне и опште, дијагностиковање и праћење промена стања („оболелог”). Насловна песма преко кубистичког пејзажа пустиг урбаног амбијента уводи читаоца у атмосферу читаве збирке. Небо изломљено у *комадиће уоквирене антенама*, природа са травњацима и брдима недовршена и затечена у пози уљеза на слици, а *надреални приказ* евоцира Декирикове обезљуђене визије где још само слутња нечег застрашујућег лебди у ваздуху. Иако замагљен непотребним информацијама, мудростима за *поне-иш* и аудио-визуелном агресијом напретка, живот у Брдарићевим стиховима добија и хуморно-оптимистичко оправдање (*Кишобрани на расклапање*). У насловном циклусу, у песми *Радни наслов* песникиња иступа са поетичким начелом формалног минимализма који ће настојати да досегне у четвртном циклусу под насловом *Када би жваке имале памћење*. Реторичка питања постављена у песми *Радни наслов* наилазе на уздржан став песникиње која кроз низ недоумица метапоетички промишља сопствено стваралаштво и поетичке могућности. Не дајући дефинитивну превагу ниједној од могућности, песникиња утврђује своју поетику као отворену и условљену ванестетским факторима.

Циклус под називом *Одело чини човека обученим, ауџобиографски демодје* чини шест песама испеваних у знаку носталгије, како за безбрижним детињим светом, тако и за неким јунацима живота који су протерани из облакодера и асфалтне џунгле – мољци, бакина спонтана филозофија прихватања постојећег, па и Десанкина поезија. Подсећајући нас, песникиња подстиче на размишљање о томе да бисмо повратком неким навикама овог прохујалог света можда ухватили тајни, подземни, алтернативни корак који би се својим ритмом супротставио урбаној звучности претходног циклуса.

Циклус *Бандере љружају љривид реда* је трећи у низу и затвара имагинарни тематски круг који смо условно поставили на почетку. Наиме, прва два циклуса су дијагностикујући стање света сликали спољашњу стварност, а трећи доноси интроспективне медитације и окупља песме са доминирајућим интимистичким предзнаком. Интересантно је да су управо у овом циклусу највише заступљене песме аутопоетичког карактера – *Реч на, Луда или не, биће како кажем, Раскрсница* и *Руке*. Идеје о магијској моћи речи и поезији као паралелној егзистенцији, врсти опијата употпуњују отовореност и флексибилност Драганине поетике, сведочећи о томе да поезија настаје упркос бесмислу и чак ни данас не губи демијуршка обележја.

Стилски издвојен циклус *Када би жваке имале љамћење* почиње драмском минијатуром која продубљује размишљања о испразности пуког трајања. Замрзнуте у неом ритуалу испијања кафе, *две жене* су параболна скица проблема одсуства аутентичне комуникације и профанисања Речи. Песма *Куџија џуђих жеља*, као и остале у циклусу, представља огледање у формалном минимализму. Вишезначни афористички запис могао би се посматрати као закључак или сажетак дијагнозе – од дословног значења да је зевање сугестивна радња, што даје хуморни призив, до метафоричког нивоа на ком песма покрива глобалну кризу јединствености, оригиналности и критичке свести.

Збирку затвара циклус (анти)љубавних песама (*Љубав не*) кроз који ауторка промишља немогућност остваривања целовитог и аутентичног емотивног односа у свету чије аномалије, кроз успешне хуморне досетке и иронијске осврте, уочава у претходним циклусима. Не само да нам предстоји давање у пластичној хиперпродукцији, него нам је и љубав постала хладна и испосредована – обзирима, страховима, пластичним тастатурама и дисплејима.

Поезија данас представља вид терапије и еманципације од филозофске опустошености света. Прва песничка збирка Драгане Брдарих сигурно неће остати усамљена. Промишљајући песникињин однос према речи и откривајући слојевитост критичког приступа у песничком првенцу, можемо закључити да ће Драгана наставити да пише. Желимо јој да у томе ужива, као и до сада, а формална признања и аплаузи могу само да прате њену аутентичну потребу за критичким/песничким промишљањем света.

Момчило ГОЛИЈАНИН

ХОД КРОЗ „АЗБУЧНИК“

(Милица Бакрач, „Азбучник“, Књижевна задруга Српског народног вијећа, Подгорица / Интерпрес, Београд, 2007)

Поезија Милице Бакрач, младе поетесе из Никшића, враћа наду да се вриједна дјела нијесу утопила у поплави „модерних пјесника“ и квазипјесника који све чине да буду неразумљиви, који се отуђују и од обичног читаоца, и од његовог језика, и од његових моралних кодекса... Многи веома вјешто крију своје небулозе иза паравана „нових поетских струјања“ и нуде читаоцу „савремену поезију“, која, можда, није доступна овом читаоцу, али ће је прихватити и разумјети генерације које ће доћи за неких педесетак и кусур година. Јер, забога, зар су Бодлера, Рембоа, Верлена... разумјели одмах њихови савременици?! И тако, по ној народној-„Видјела жаба да поткивају коња па и она дигла ногу“, појави се тушта и тма поета „за далеко неко ђокољење“. А ове генерације нека се задовоље неколицином пјесника - Матијом, Рајком, Ђорђом, Миланом, Слободаном..., писцима средње и (сад већ!) старије генерације „старомодних“, који се (бар већина њих!) још држе везаног стиха, који нијесу заборавили шта је, нпр., сонет, шта су катрени, чије су пјесме дуже од два-три стиха (није то јапанска хаико пјесма, не дао Бог!), какве се јављају код квазимодерниста, итд. На срећу, овој „конзервативној“ групацији пјесника придружи се понеки млади пјесник, попут Милице Бакрач, да разгали душу бар овој старијој генерацији читалаца.

Поезија Милице Бакрач плијени. Плијени и тематиком, и стилем, и језиком, и емотивном доживљеношћу. Плијени високим моралом. Плијени историјским памћењем поетесе, њеним несребичним ударјем бесмртницима, какви су Карађорђе, Вук, Растко, Јефимија, Гојковица, Мајка Југовића... А сва та ударја пјесникиња приноси скрушено, богопоклоно и светосавски. Прилаже частан дар свом српском роду, е да би се одбранио од нових језикотвораца (читај-ј езикохулника!).

Пјесме *Азбучника* су писане у сонету, и углавном са акростихом. Од 33 пјесме, колико их садржи збирка, не рачунајући пјесму

„Сестра Батрићева“ која је узета из претходне пјесникињине збирке и која је штампана на вањској страници корица, само њих пет није писано у акростиху. (Да ли у броју „33“ има елемената симболике? Не асоцирају ли нас године страдања и трагања за правдом никшићких професора на године Христових страдања на земљи?!) Пјесмом „Аманет“, почетном у „Азбучнику“, пјесникиња поставља свој морални сгедо: „Нека твој запис о Вождовој речи / сабере браћу- а издају спречи!“ А издаје нам није фалило у историји. Отуда пјесма и јесте својеврсни молебан за слогу српског народа, толико нам потребну у овом времену. А тај молебан, тај вапај за опрост гријехова, наставља се и у пјесми „Богородице Дево“. Само мајчина молба може умилоствити Сина да опрости посрнулом људском роду сва она мучења и понижења која му приреди.

Топле и болне су ријечи које Христос упућује Мајци са крста, саживљена је пјесникињина љубав и саосјећајност у обостраном болу и Сина и Мајке, исказане у прекрасном сонету „Елои, елои, лама савахтани“. А мајка, ваљда свака, а посебно српска мајка, покушава да слиједи Богомајку. Да јој она буде узор. Васпитава дјecu у љубави према Христу, васпитава их појањем побожних пјесама, а све је то порука хришћанских светаца, порука анђела који праве друштво безазленој и анђеоској дјечици. Но, суровост времена је учинила да мајка Српкиња понекад и нешто другачије васпитава своје потомство. Српкиња спартански подиже свој пород. Не обећава му ушушканост у пернатој постели, него му ставља у руке копље којим ће дочекати аждају. Ставља му у аманет ријечи, оштросјекне, да се њима брани у овом поганом времену. А ријеч је нешто више од љубави. Она опија, она узноси у астрални свијет, она је оваплоћена љубав која читав живот сажима у један дан.

Сежу пјесникињина сјећања до невине и свете жртве младе Гојковице, до вјероломне преваре њених јетрва, до легенде о исцјелитељској моћи њеног млијека. Сежу и до српских светиња- Дечана, Грачанице, Жиче, Милешеве..., али се и враћају да нам укажу на сву неблагодарност оних који у светињи не виде светињу.

„Инојезичницима“ је, чини се, централна пјесма, „Азбучника“. Она и јесте та порука коју пјесникиња даје, одбрана језика од насилника над њиме. Ријечи Стевана Немање, доцнијег Св. Симеона, које оставља у аманет дјечи и потомству, да чувају језик као највећу светињу, више од градова и од земаља и да је то највећи гарант идентитетског опстанка, послужиле су пјесникињи као изврстан шлагворт да поручи савременим језиколомцима и квазијезикотворцима да је то што она брани, што бране њене колеге, неосвојиво и неуништиво. Частан је ово допринос младе пјесникиње у одбрани највеће светиње- језика. Мада је пјесма директно везана за савремени актуелни тренутак, она има свевременско значење, јер брани једну трајноважећу категорију.

Многе пјесме „Азбучника“ писане су у апострофи. Пјесникиња се обраћа оном о чему пише. Чини то топло, емотивно, надахнуто, какав је случај с пјесмом „Јефимијин везак“. Она саосјећа

у болу који кроз фреску проклијава, она проживљава горку судбину прве српске пјесникиње, њену захвалност кнезу Лазару, али и незахвалност потомства, макар били иновјерници, који покушаше да нагрде и обешчасте тај свети лик, али себе обешчастеше. За Милицу Бакрач, Јефимијину млађу сестру по перу, прва српска поетеса је светица којој се ваља поклонити и коју ваља замолити за помоћ у овим тешким временима. И она може и треба да стави своје дјело у улогу браника језика од бешчасника.

Вапије пјесникиња и призива. Призива све оне који су били ослонац нашег историјског памћења да сад поново притекну у помоћ, да се очува оно за шта су они гинули, да се очувају светиње Косова, да се сачува та света земља, али и језик. „Језик и веру Господ што је дао/ Која ће, Милоше, снага да заштити?” Није, нажалост, ријеткост да смо слијепи за љепоте које је Господ простро око нас и немамо времена да их уочимо. А ако их нисмо запазили, нећемо осјетити потребу ни да их бранимо. Љепота, као и љубав, нема граница. Зато боли заборав у коме нестајемо. Напуштамо родна огњишта и отуђујемо се од себе. Од свог исконског. Отуда ваљда и нијем вапаји дома, њиве, ријеке... да им се вратимо, да оплодњом њиве поново себе родимо.

Боле пјесникињу ископане очи Симонидине, а тај бол је исказан метафором-„Откуд на мом лицу усред ноћи капи?” Откуд?! Бар у сузама нијесмо оскудијевали.

Дакако, није то једини бол у души младе пјесникиње. Боле је пороци и нечасна дјела која се с времена на вријеме јаве. Како пребољети издају „кује Видосаве” и трагичан крај војводе Момчила?

Отуд позив новом нараштају који је запливао у „диобе брацке” да погледа своје лице у Српском огледалу које му остави велики Владика. А има српски народ, и у Црној Гори и ван ње, водича у Острошком Праведнику да га поведе на пут спасења. Потребно га је слиједити исто као што је потребно слиједити светосавски пут Растка Петровића. Два светитеља, које је дала Херцеговина, св. Саво и св. Василије, гарант су јединства њиховог народа, и то јединство не могу разбити никакви злонамјерни покушаји. Поготову не нови „језикотворци” који ударају на најсветије његове тековине, на језик.

Милица Бакрач посвећује пјесме свим вриједностима у српском народу. Посвећује је Видовдану, сјетну, болну, пуну туге за прошлим и због прошлог.

Но, као да се млада поетеса за тренутак поколеба: „Молим и да речи моје не покоси / Једно страшно време, ћутљиво и труло./ Ћутим, јер за Песму ко да није време”. За ПЈЕСМУ је, Милице, увијек вријеме. И кад се радујемо, и кад тугујемо, и кад протествујемо против неправди. Уосталом, пјесма се и рађа из рањене душе, из бола и обола. А кад би, а ко не сада, било вријеме за њу, сада кад је устала и „ала и врана” да јој истргну ријеч из уста, да јој затру сјећања и отму историју.

Призива зато пјесникиња и Великог Вожда, и Вука, и Јефимију, и Косовку Дјевојку, и Растка, и Симониду и Острошког

Чудотворца, призива и вјеру и невјеру, и оне који су часно живјели, и оне који су се издајом служили, али прије свих призива Спаситеља и Богомајку да њен народ сачува од пошаста. Јер, чудно је вријеме у коме живимо. То је кошмар у коме се није лако снаћи. Отуда не зачуђују ни метаморфозе код пјесникиње: она је час Спартанка која сину даје копље-ријеч да брани и одбрани, а има шта бранити и одбранити, час је повјесничар који не допушта да се наталожи пати-на на српске бесмртнике, час њежна мајка која пјева успаванку за уцвијељену дјецу распетог Косова. Провлачи њежне и благе материнске руке кроз њихову косицу, брише сузе са лица и росу са срца тих недужних и осиротјелих ждраловића и поје им пјесму наде:

„А песмом, буђење нек се роди ново,
Радости, певај низ равно Косово.”

И опет, из оне мајке, скрушене и њежне, која милује, која моли („Нек молитве моје буду услышене”), мајке која призива добре виле да тој дјечи спусте на лице осмејак..., проговара инатна и пркосна, несаломљива мајка која вјерује у снагу пјесме која ће пронијети Радост Косовом. А Пјесма и Истина, коју та пјесма проноси свијетом, те двије непобједиве херојине, нагнаће све новостворене лице-мјере и фарисеје да, у вријеме Господњег суда, суда правде, погну главу пред њима и замоле за опрост и признање да „Закон Господњи су показали већи”. Пјесма и ријеч су хљеб насушни, вјечна потреба човјекова. Отуд и молба пјесникиње:

„Оче наш пресветли, сачувај и спаси
Глад за речју живом да се не угаси!”

Не смију се угасити ни сјећања, макар колико била болна, на косовске погибелне дане, на српске херојине - Царицу Милицу, Мајку Југовића, Косовку Дјевојку, које се ево опет понављају, јер „Царице, док Теби певам ова слова-
Убоги нам Срби иду са Косова.”

Због свих тих дешавања никакво чудо што ће Милица Бакрач бити понекад и сатирична, што ће се, не без оправдане саркастичне ироније, запитати- какво је дошло ово вријеме и откуда се сада нађоше у првим редовима они којима је мјесто у зачељу, ако им је уопште ту мјесто! Откуда ордење и почасти онима којима би прије било мјесто на стубовима срама.

Епилошком пјесмом „Биографија” пјесникиња показује и поручује. Показује да на браник језика поставља најљепши вијенац који је могла исплести њежна, али и песничава рука материнска, да Ја српски дишем испод српског крова”, а поручује да „очи још нису слепе док песму пишем за сина”, поручује да првенац њен се дичи „кад чује од ког је рода”. Поручује и показује да „пева” и „пјева”, да је нико неће спутати у своје узе, да је неће расрбити и обешчастити.

Убијеђени смо у побједу свете ствари за коју се бори Милица Бакрач и њене колеге- професори српског језика из Никшића. Бог је на њиховој страни, Правда је са њима, а уза њих су сви честити Срби, сви људи који поштено мисле и раде. Човјек се у мукама кали и челичи, а они су у њима већ годинама. Очеличени и очовјечени.

Гордана ВЛАХОВИЋ

ДВА ПОТПУНО НОВА ОПОНЕНТНА ПОЈМА

(Недељко Терзић: Хук и мук, ИР „Свитак“, Пожега 2008)

Импресивном броју објављених књига, што за децу, што за одрасле, Недељко Терзић у 2008. години додаје и књигу песама „Хук и мук“, у издању Издавачке радионице „Свитак“ из Пожеге. Наслов књиге чине два наоко потпуно опонентна појма, која би могла назначити „љућу буру“ душе песникове и њено замирање. Хук је спољашња манифестација догађања на која индивидуа не може битно утицати, а која могу њу да помету и однесу нетрагом. Хук је и почетак рађања живота, тежња ка подухвату, нестрпљиви снови о улазима кроз небеске капије. Мук је обухватнији, дубљи, обележје му је коначност. Мук настаје кад живот спласне, кад се умуља у колотечину. И застајање пред смртовницама и њихово читање изазива мук. Муком је овијена равнодушност, празни ход кроз многе године, претварање у зрно мака, завршавање у црним рупама:

„...сив повратак давној сумаглици
два корака од коначног“.

Муком се ћ у т и хладноћа коначишта.

Између ова два антипода, који на бизаран начин зависе један од другог, постоји нешто између. Нешто што најчешће јесте живовање малог, обичног људског створа, који чини мрвицу у односу на време, и чија вечност, по песнику, а и фактички, не чини чак ни трен у васиони. Песник Недељко Терзић то зна, те приступа фрагментацији обичног догађања, тог нечега између хука и мука: нека неизбрисана имена остала распоређена у њему, сећања на нека давна дворишта, туга над недовршеним делањима, почињене грешке, по који неопрезни потез, задовољство бестидне ноћи и лудог Месеца. Песник је свестан давно изречене истине да су се све ствари већ некоме догађале и да су све речи изречене, и да је све ко зна колико пута већ виђено, али човек жели да свој доживљај света искаже, да постави питања (на која нема одговора) као да је први пут.

Терзић је заокупљен метафизичким темама. Узбуђује га и узнемирава дубина свемира, и човек - честица у њему (ако је и честица), могућност опстанка у том непознатом, немерљивом, вечитом;

тај космички бескрај. Муче га неуспели покушаји човекови да га проникне, та слепост света који не зна куда иде. З а т е ч е н је човековом недовршеношћу наспрам модре велике тајне Космоса. Но, и поред медитативних опсервација, песнику се не може приписати негаторство лепоте живљења, нити равнодушност према животу. Штавише! Заљубљеник у живот, песник гонета питања о непроспаваном времену, о ноћи којом зауставља оно што је незаустављиво. поздравља (као Грк Зорба у чувеном филму) нови дан:

„Славље је сваког јутра
кад се пробудим
и захвалим Господу за тај дар”.
Не жури му се у „Небеске пашњаке”:
„...хоћу и дању
и ноћу,
још ово мало вина
у чаши живота да гледам”.

Упркос заблудама и привиђењима, слутњама и варкама, непроницањем у суштину и поред покушаја, песник призива љубав, по пределима у којима обитава дух, лепота, стваралаштво, али и у којима врви живот у својој разноликости. Постоји код песника сентиментални отклон, чак и при „ортодоксним погледима”, при мешкољењу под платанима, при шетњама по местима где ласте ноћу праве гнезда. Опорошћу исказа успешно се брани од патетике, при томе не одричући да се само трагањем за љубављу, најчешће имажинативним, (дакле, бесконачним и узалудним) може сачувати добро у човеку.

За Недељка Терзића не би се могло рећи да примењује устален облик певања, но кроз слободан верс и (повремено) наративан ток, који не искључује лиричност, ствара поетско-есејистичке фрагменте о акробатици становника циркуса З е м љ а. При томе трага за новим језичким могућностима јер, како сам прослови на почетку трећег песничког круга у књизи, Господ му је данас опет подарио речи.

Душан М. АДСКИ

НАЧИН ПОСТОЈАЊА

(Васа Михайловић: *ШУМИ ШУМА*, ИП „Сигнатуре“, Београд 2008)

Васа Михаиловић познато је име у нашим књижевним круговима мада деценијама не живи у Србији, уселио се у САД 1951. године. Докторирао је на Универзитету Калифорније у Берклију а предавао је славистику на универзитету Северне Каролине. Обајвио је више књига, велики број превода, приказа, чланака из наше и руске књижевности. Превео *Горски вијенац* и Дућићеве *Плаве легенде* на енглески језик. Хаику песме пише годинама, а своја хаику остварења објављивао је у свим значајнијим хаику часописима. Ово је његова друга хаику збирка.

Хаику поезија Васе Михаиловића је увек доследна, а то значи, аутор поштује сва она правила која ову кратку форму чине тако препознатљивом. Сваку хаику песму краси једноставност, искреност, мала битност у свеколиком окружењу. Многи су склони ка експерименту када је хаику поезија у питању, убеђени да ће то обогатити ову врсту поезије. Хаику поезија Васе Михаиловића доказује супротно, Михаиловић поштује изворне принципе хаику поезије и своје одређење да хаику записује као истински догађај, да буде сведок свакодневних необичних обичности. *Ойкуцава саџи / у соби мрак све ђушћи / слике бледе Лишће ойало/на гранама само ѓнезда / йразна и хладна*

3. Хао, каже: У неку руку, хаику је начин живота, најшмељнији и најфундаменталнији начин постојања који, наравно, не може да се достигне само гајењем неких навика.

Сваки хайку запис у збирци *Шуми шума*, толико је веродостојан да га доживљавамо као слику. Михаиловићева хайку поезија свакако јесте сликовита, поруке су јасне чак и онда кад су у питању паузе између две речи, два стиха, то јест, понекад је и ћутање песника више него речито. То ову поезију одиста чини особеном и читаоцу пријемчивом:

Сїрема се киша /облак найїкрилио їоље / їїишина још їїиша
Облаци їлове/дар незнаноџ сликара /на їлавом небу

Свако онај, ко је у пољу доживео невреме, или је посматрао

облаке који *йолове*, било пре или после кише, лако ће разумети песника, осетиће и сам док чита ове стихове да је са мало речи, много тога реченог и дореченог, да су и паузе пуне порука - згушњава се тишина, или сва та промена облика пловећих облака. Хаиђин бележи стихове превенствено због своје потребе, али касније, ти стихови постају и читаочеви, посебно онда кад га слика одушеви, кад посмисли како је нешто слично и сам некад приметио, само што то није умео да запише.

Хаику збирка *Шуми шума* подељена је на четири циклуса, што не значи да су песме груписане по годишњим добима, напротив, оне су настале спонтано, такође су настајале у свим годишњим добима и у свим приликама које су нудиле изазов да се запише хаику. Аутора инспирише све на земљи, измђу неба и земље, јако приметно и скоро не приметно. Само човек који воли и цени природу, и свако живо биће, може да осети лепоту обичног:

*Из жбуна вири / глава црног вучјака / љојрскана снежом
Вече тихо пада / жорње жране дрвећа / благо се њишу*

Аутор је веома стрпљив и истрајан у одабиру оног што због себе и потоњег читаоца жели да пренесе из окружења, а са којим је увек у блиској вези. Михаиловић је такође веома обазрив, он ни једног тренутка не дозвољава да његова хаику песма пређе у општи исказ. То и јесте најтеже за хаику песника, али и обавеза, како би се ова кратка форма одвојила од баналних записа.

Михаиловићеви стихови у стању су да нам открију нешто ново у јединству микро и макрокосмоса, да нам понуде сажимање покрета и неопомака, ствари и бића, више и мање битног, детаља и целине, за њега, као хаиђина, небитно не псотоји.

Дечак жони лопћу / љогађа љразан жо/сам себи љајше Неком је овакав детаљ, небитан, за хаиђина, и сваког другог човека који није лишен емоција, ово је једна дивна слика свакодневља, један запис о надомештању осаме, а то је управо дечаков апалуз, и те како битан, јер он разоткрива колико дечак вапи за друштвом, за људима који ће га приметити, који ће се задивити његовинм умећем.

Свет у хаику збирци *Шуми шума*, пренет је онакав какав јесте, а опет ова хаику поезија није лишена поетичности, често и лиричности.

Много је појава забележено у збирци, неке су у супротности, неке у прожимању, неке нас подсети да је свет јединствена целина, и да у таквој компактности ситнице добијају на значају, то јест, да ситнице одиста живот чине лепшим.

Васа Михаиловић сведок је целодневних дешавања. Свака његова хаику песма је животна. Његови стихови су захвални за тумачења што и јесте одлика добрих хаику стихова. Свакодневље ни једног тренутка није лишено чудесног, то најбоље доказују хаиђини, озарујући и читаоце чудесним а стварним детаљима, који мину у природи али који остају пресликани у хаику песми.

Песничка скромност нам је понудила један скрајнут а узвишен свет свакодневља и разоткрила нам је хаиђина Михаиловића као скромног и једноставног човека који бележи своје

хаику песме јер не жели да прећути истину, то јест, да потрошачко друштво и вечита журба не могу бити изнад бајковите свагданице, а коју не чине најновија достигнућа цивилизације, већ ситни, сваком људском бићу, драги детаљи, који су лепо сами по себи.

Збирка, *Шуми шума*, препоручује хаику поезију као захвалну форму.

Ћираџ ивичић/авања - Душан М. АДСКИ

Мићо ЦВИЈЕТИЋ

ПЕЧАТИ КОСМЕТСКЕ ДАМЕ

(Милица Јефtimiјевић Лилић: Чарање, „Панорама“, Приштина 2007)

У белешци о ауторки, на крају нове песничке књиге Милице Јефtimiјевић Лилић, завршна реченица гласи: “Живи у Београду, сања Приштину“. Овај аутобиографски податак као и неки други факти из биографије, у доброј мери одређују и суштину овог песничког рукописа. У њему се исписује лична и колективна драма српског народа на Космету, не само ововремена већ и вековна, онамо и другде, коју песник носи у себи и на уметнички начин је пројектује у своје дели: као део властите и опште судбине.

Милица Јефtimiјевић Лилић је песник, прозни писац, књижевни критичар и новинар. Ово је њена четврта песничка књига, којој су претходиле *Мрак,избављење* (1995), *Хибернација* (1998) и *Путопис коже* (2003). У свим песничким рукописима, па и неким другим књигама и написима, утиснут је, мање или више, печат косметске драме. Посебно у збирци *Путопис Коже*, у највећем њеном делу, а нова књига *Чарање* потпуно је у томе знаку. У обадве књиге исказује се трагична осећајност пре и после изгона, драма обескућених и страдалника, како оних који су изгнани тако и оних који су тамо остали. Просторна дистанца од епицентра косметске драме, не ослобађа аутора од вишедеценијског бремена и терета који се носи ма где он био. Он сања Космет, сведоче песме, своју колевку и дом, свој духовни и сваки други завичај.

Књига *Чарање* компонована је од 37 певања прилично густог лирског и наративног текста. У овој поеми се инвентарише све оно насилно одузето: земља, дом, небо, духовни и световни белези вековног постојања; у песнички текст преносе све оне радости и туге, сећања и успомене. Поема је песничка одбрана Косова, али одбрана косова и у себи. Свако певање почиње глаголом *чарам*, у првом лицу једнине што је и најфреквентнија реч у овој књизи. Чарање није сам поетички и емотивно-магијски поступак, већ и знатно сложенија радња. У њему се исказује дубока драма у бићу песни-

ка и бићу његовог народа. У функцији је и да се одагна зло и одгоди несрећа, да се завара крвник (као код Андрића „Аска и вук“). На тој поетичко-емотивној подлози утемељен је и драмски набој певања, које је и исповест, и очај, јецај и клетва, завет и молитва. Али и *nađa*, која се експлиците исказује у завршном певању.

Чарањем се призивају силе невидљиве, шапућу речи упућене пре свега Богу „да стане злу на пут“. *Реч* се пише великим словом, чиме се апострофира она њена првотна функција, као мера постојања. Свесна личног и националног пораза на Косову, жели да га песмом релативизује, да га брани и сачува у песми. Да сачува и евидентира сву ону духовно-историјску топографију, све оне вековне националне ослонце, све оне *сѣубове сећања*. Спомиње српске светиње, печате вековног постојања и трајања, на Косову и другде: цркве и манастире, древне градове и опеване реке, препознатљиву флору и фауну. Чара а чарање је својеврсна аутотерапија, за песникињу и за читаоца, који сличан бол носи и са њом га дели. Чарање је творачки чин, поступак обликовања дела, не само појединих деоника, већ и поеме као целине.

Већ негде на самом почетку поеме, обраћа се Богу: “не удаљуј се од мене/јер невоља је близу,/ а нема помоћника!“. Призива и оног који путоваћа беше (мисли на Светог Саву), који је сабирао, мирио и на прави пут извофио; као и друге претке који су нам били узор. Говори о трагичним деобама и сеобама, раскоlima и странпутицама. Не таји ни наша непочинства и грехе, који смо чинили себи, а понекад и другима, па и онима који су нам зло наносили. Уводи и детаље обредног и паганског, призива до доле и моли небо за кишу, али да спере зло и силницимаогња згасне.

У своје певање Милица Јефтимјевић Лилић уноси и давне слике српског епског певача, као и мудре поетске секвенце великих претходника, Његоша, Попе и других. Откопава трагове давног и минулог, апострофира непролазне националне вертикале, маркира етичке поуке и кодексе, ослушкује шта кажу „књиге староставне“. Своје певање проткала је и оснажила не само симболима и ликовима из писаног и усменог песничства, већ и неким парадигматичним библијским сликама универзалног значења. Препознајемо и неке детаље из српске средњовековне ризнице мисли и духа: из записа, повеља, летописа и осталих древних тапија. Спомињу се ктитори и градитељи, њихова величанствена дела и завештања.

Поема Чарање носи печат драме песничког субјекта, његове основане стрепње и слутње, предосећање зла које долази. На једном месту, при крају књиге, исказана је и функција овог песничког чарања: “да зло отерам, заварам“. Оно поседује аутотерапијску функцију, могући штит је од неизбежног, једина одбрана од зла. После свега, свих болних исповести и опомена, молитви и клетви, једини излаз је у духовном опредељењу садржаном у древном косов-

ском завету, у чему је и метафизичка поента дела. Ту је онај кулминациони моменат поеме, чарањем и певањем до катарзе. На доста убедљив начин Милица Јефtimiјевић Лилић маркира суштинске косовске духовне и националне одреднице, њихова значења и значај: косовску драму коју носи у себи, а преко свога уметничког дела преноси је и на друге.

У своме познатом есеју „Шта је то косовско опредељење“ (1961), Зоран Мишић истиче да је то највиши етички принцип, односно рећи ће, „да је косовско опредељење онај последњи, безпризорни одговор којим се одговара на питање о смислу човековог постојања. “Он му потом даје универзалне и метафизичке димензије, али и творачко, песничко значење. “Косовско опредељење, то је, пре свега и изнад свега, духовно и песничко опредељење. То је љубав која остаје и када нема више љубавника, лепота која зрачи и кад су нестали њени неимари, сан који обасјава јаву и кад су у свом пламеном лету изгорели сањари. Та љубав, та лепота, тај сан, то су она вечна сазвежђа Лазаревог небеског царства“, пише Мишић.

Свега овог има и у књизи *Чарање* Милице Јефtimiјевић Лилић, у којој чарањем, као уметничким чином и поступком, настоји одгодити пораз и релативизовати губитак. Она је вредан прилог новијем српском песништву, посебно оној деоници у којој се испишу и сублимирају новија трагична збивања и национални удеси, изнова отвара косовско питање као мера части и питање судбине.

Жарко ДИМИЋ

*МЕСТО, ЗНАЧАЈ И УЛОГА ЕПИСКОПА ПАРТЕНИЈА
ПАВЛОВИЋА У СРПСКОЈ ЦРКВЕНО-НАРОДНОЈ
ПРОШЛОСТИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА
(Једна биографија)*

Након завршетка 16-годишњег рата (1683-1699), који се водио између хришћанске алијансе, коју су сачињавале тадашње европске силе: Аустрија, Пољска, Венеција и Русија са једне стране и Турска, тј. Отоманска империја са друге, који је завршен миром у Сремским Карловцима 26. јануара 1699. године, почиње након неколико векова чврсте турске владавине да се решава и тзв. Источно питање, тј. буђење националне свести поробљених хришћанских народа, истовремено и борба за турско територијално наслеђе у овом делу

Најбројнији хришћански народи у овом делу Отоманског царства били су Бугари, Срби и Грци. Свакако да је од изузетног или преломног значаја у овом времену и наступајућим догађајима имала Русија, која се полако, као из неког дубоког сна будила и подизала. Њена улога, као снажне војне и економске европске, али и светске силе, дала је наду и подстрек балканским хришћанским народима, наду за слободом и ова ће их нада обасјавати кроз цео осамнаести и добар део XIX века. Какве-такве слободе, пре свега верске, изборили суи осетили Срби и поред признаћемозначајне црквене аутономије које су хришћани уживали и под Турцима, Они Срби који су се населили под патријархом Арсенијем Чарнојевићем у Великој сеоби 1690. године, на ослобођеном простору преко, наишао је ту на своје сународнике Србе староседеоце на овом делу јужног дела некадашњег панонског басена у границама нове државе Хабзбуршког царства, бар за прво време уживали су статус слободног и на неки начин привилегованог народа, осигураног крвљу заслуженим царским привилегијама и дипломама аустријског цара Леополда I.

И поред сталног, упорног и жестоког притиска католичке цркве и аустријских власти да се православни српски живаљ преведе на унију, уз тек мање успеха огроман број православних остао је уз своје јерархе и сачувао своју веру као највећу и највреднију светињу својих предака.

Након успостављања испрва крушедолске, а затим измештене митрополије из Крушедола у Карловце, са званичним седиштем у истоименом месту, негде од 1713. године, врло брзо се консолидовала ериска нација и црквена организација на огромном простору карловачке митрополије која је, да нагласимо и то, постојала и пре сеобе и формирања карловачке митрополије што се најбоље види из визитације патријарха Арсенија Чарнојевића на овим просторима и пре Великог бечког рата (1683-1699), дакле док се овај простор иалазио под турском влашћу.

Сремски Карловци, захваљујући томе што су постали седиште и средиште српске Православне цркве, српских патријарха и митрополита, уз значајно и блиско залеђе снажног духовног простора какав је Фрушка гора са многобројним манастирима и српским насељима, постају поред духовног центра и просветно, културно и уметничко средиште свих православних на просторима Хабзбуршке монархије. Овде се и поред, у првим деценијама XVIII века, прилично нестабилне ситуације изазване испрва турским упадима, а касније и ратом 1716-1718, који је вођен на просторима Срема, а окончан миром у Пожаревцу, убрзо потом и рата који је вођен 1737 - 1739, а који је окончан миром у Београду, са собом је покренуо и нову, истина по броју учесника нешто мању, сеобу од Чарнојевићеве под патријархом Арсенијем Јовановићем Шакабентом 1737, успеле су већ започете снажне активности карловачких митрополита на просвећивању и поред свега да се одрже и развијају.

Још је митрополит Исаија Ђаковић, који је наследио патријарха Арсенија III Чарнојевића, тражио од аустријског цара да се „дозволи народу школе подизати”. На Народно - црквеном сабору од 1708., тражи се оснивање штампарије и отварање школа.¹ Истовремено, српски митрополити али и тадашња малобројна српска војна и углавном слабо образована духовна, елита окрећу се Русији и из тог правца очекују и траже помоћ, коју у оквирима своје нове државе најкатоличкије, уједно и баштенице Светог римског царства Хабзбуршке монархије нису могли очекивати. Доласком београдских митрополита (након мира у Пожаревцу 1718. године

¹Жарко Димић, *Сремски Карловци*, Сремски Карловци, 2003. стр. 33.

северни део Србије Банат и Београд налазе се под влашћу Аустрије) Мојсија Петровића после Народно - црквеног сабора у Карловцима од 7. фебруара 1726. године Мојсије долази и за митрополита карловачког. Он покреће одлучну иницијативу према руском цару и Русији да се у Карловце из Русије пошаљу образовани учитељи. После краћег периода и уз подршку руске Православне цркве, 1726. године, послата је група учитеља на чијем су челу и као најистакнутији били браћа Максим и Петар Суворов. Они постају учитељи српских школа које се још називају: Словенска и Словенско - латинска школа, а оснивају се и раде у Београду и Карловцима.²

Руски цар Петар Велики је за српске основне школе, које се оснивају још крајем XVII и првих година XVIII века, на савет знаменитог Србина грофа Саве Владиславића - Рагузинског 1724. године, послао 400 примерака „Буквара” Тефана Прокоповича, а учитељ Максим Суворов је приликом свог доласка са собом донео такође знатан број примерака. За митрополитом Петровићем, ову снажну просветну акцију, наставља и нови митрополит Вићентије Јовановић. Он настоји да у Словенско - латинску школу доведе што спремније и квалитетније наставнике и, у том циљу, на његову молбу, тадашњи кијевски архиепископ Рафаил Заборски, шаље у Карловце неколицину наставника који су предавали поред богословских наука, словенски и латински језик и филозофију. Смрћу Вићентија Јовановића ове се школе затварају и за кратко се овај снажан просветни центар гаси. Након новог аустријско - турског рата (1737-1739), са новом сеобом под патријархом Арсенијем IV Шакабентом, који у међувремену постаје и митрополит београдско - карловачки, обнављају се и ниже школе, али се и оснива Прва српска сликарска школа 1743. године. Недуго затим, после смрти Арсенија Јовановића Шакабенте, за митрополита је изабран 1749. године један од најпросвећенијих карловачких митрополита Павле Ненадовић. Он поново, 1. октобра 1749. године, отвара Латинску школу. Поред Латинске школе у Карловцима су у његово време постојале и Мала словенска школа, Словенско - псалтирска школа. од 1755. године и Словенско - греческа школа, Словенско - граматическа школа и Клерикална школа или Богословија. У овим школама настава је почињала на дан Покрова Пресвете Богородице, 1. октобра, а завршавала се 15. августа. Ове школе називане су још и „Покровобогородичиним школама“. Ненадовић је основао и нарочит фонд из кога су се школе издржавале. У овим школама било је ђака из Бугарске, Македоније, Албаније, Румуније, Грчке, данашње Мађарске, итд. Забележено је и да је Грчка школа имала и једног женског ђака. У периоду од 1758-

---

²Жарко Димић, *Сремски Карловци*, Сремски Карловци, 2003. стр. 34.

1716 и од 1773. до 1778. године ради и тзв. „Бакарна штампарија“ књижевника и бакрописца Захарија Орфелина³. Ненадовић је у Карловцима подигао зграду Латинске школе у којој је касније радила и Прва српска гимназија у периоду од 1791. до 1890. године. Срушио и изнова подигао монументалну Саборну цркву 1758. године. Прву, до данас познату, посебну собу за библиотеку имала је Патријаршијска библиотека у Карловцима. Као први библиотекар код Срба уопште, помиње се 1752. године придворни калуђер Мојсије Путник⁴.

Уз имена значајних српских јерарха митрополита Мојсија Петровића, патријарха и митрополита Арсенија Јовановића Шакабенте и митрополита Павла Ненадовића јавља се и име Партенија Павловића, потоњег епископа српског, рођеног на простору данашње Бугарске, који је оставио леп траг у својим активностима, али и делом.

Шта је Партенија могло до свести у Сремске Карловце, већ сам значај и одјек значајнијих дешавања у просвети и духовном развоју немалог острва православне духовности и културе, који постаје српски сион и светионик буђења и опстанка православног, словенског света у густој и дубокој тами онога дела који је и надаље под јармом турских господара.

Партеније Павловић, будући епископ посвећења и писац, рођен је 1695. године у Силистрији на Дунаву. Основну, Псалтирску школу до октоиха и граматику, учио је на грчком језику у родној Силистрији. Наставник грчке граматике био му је дидаскал Палеолог Цариграђанин. Реторику је, затим, учио у Букурешту код Георгија Трапезунца, а Аристотелову филозофију изучавао је код Марка Кипранина. Логику и математику слушао је код јеромонаха Методија у Сијатису и Костуру.

Партеније је, жељан знања, знатижељан у откривању нових, не само географских, већ и духовних простора, уз то солидно образован, путовао веома много.⁵ У својим обимним и напорним путовањима, често скопчаним и са „врло великим непријатностима“ описао је у својој аутобиографији.⁶ Обишао је Партеније, не само све области Балканског полуострва, него и Италију, Румунију, Угарску, Аустрију и Чешку.⁷ Као младић провео је, неко време, у Охриду.

³Жарко Димић, *Сремски Карловци*, Сремски Карловци, 2003. стр. 43-44.

⁴Исто...стр. 46.

⁵Сава, Епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиога до дванаестог века*, Београд-Никшић, 1996, стр. 394.

⁶Исто...стр. 394.

⁷Радосав Грујић, Павловић Партеније, Народна енциклопедија, III књига 1928, стр. 267.

Одлучио се за монаштво у које је ступио у манастиру Савини, у Боки Которској, данашњој Црној Гори, где је пострижен од архимандрита Леонтија. За ђакона је рукоположен такође у манастиру Савини од епископа далматинског Хади Стефана Љубибратића. Била су то тешка времена за све православне у Далмацији и тиме је, присуство Партенија Павловића, који на овом духовном простору улази у монаштво, интересантније.⁸ Недуго затим Партеније се налази у Сремским Карловцима, где га у Доњој цркви, посвећеној Св. Петру и Павлу, за презвитера рукополаже, 1726. године, митрополит Мојсије Путник. Партенија затим, налазимо у Пећи, где га је у протосинђелски чин примио патријарх Арсеније Јовановић IV Шакабента. Са патријархом је 1737. године испред Турака пребегао у Сремске Карловце. За архимандрита је произведен 26. октобра 1749. године у Будиму, у цркви Св. Димитрија. У једном запису патријарха Арсенија Јовановића Шакабенте налазимо да је његов протосинђел Партеније био из неког разлога, вероватно политичког, сумњив властима аустријским, затворен у Бечу 18 месеци, одакле је пуштен новембра 1747. године.⁹ Партеније је, као архимандрит, оставио у једној књизи запис о току свог избора за епископа посвећења¹⁰, из кога се види да је архимандрит Саборне карловачке цркве Св. Николе¹¹ Партеније, на основу закључка Народног сабора од 18. јула 1749. године по ком се имало митрополиту поставити епископ посвећења за помоћника. Изабран је на синодској седници од 4. септембра 1751. године за епископа посвећења, тј. епископа помоћника карловачком митрополиту Павлу Ненадовићу.¹²

Сигурно да је Партеније Павловић имао значајну улогу у активностима митрополита Ненадовића, пре свега као образован и писмен у питањима оснивања, организовања и развоја школа не само у Карловцима, већ и у целој Карловачкој митрополији. Партеније је, пре него што је изабраи за епископа у Карловцима, био учитељ у Рисну, духовник и проповедник, затим и свештеник при српској цркви Св. Георгија у Бечу, где је, изгледа, био од бечких власти отпуштен за неке своје политичке активности и, како смо већ

⁸Види: Горан Ж. Комар, *Митрополиј Саватије и Стефан Љубибратић - прилози биографима*, Друштво за архиве и повјесницу, Херцег Нови-Београд-Херцег Нови, 2008.

⁹Димитрије Руварац, *Автобиографија Партенија Павловића, епископа посвећења*, Српски сион, Сремски Карловци, 1905, стр. 526-527.

¹⁰Епископ посвећења - викарни епископ

¹¹Саборна црква Св. Николе у Сремским Карловцима био је у овом периоду 40-50-тих година XVIII века и манастир са редом удовица.

¹²Радосав Грујић, Павловић Партеније, стр. 267.

поменули, осуђен је и провео је у затвору 18 месеци, што није била никако мала затворска казна. Дакле, Партеније је имао солидног искуства око школе и просвете свога времена. Значајно је поменути да је Партеније био човек од поверења како патријарху Арсенију, тако и митрополиту Ненадовићу, његово службовање у цркви Св. Ђорђа у Бечу, где је он био 3 године у звању духовника и свештеника значило је значајну и поверљиву позицију у центру Хабзбуршке монархије, где се о свему у царству одлучивало, биле су потребне карловачким митрополитима „и очи и уши” да би се пратили догађаји везани, пре свега, за питање Срба у Монархији да би се у случају какве невоље могло брзо и правовремено реаговати. За овакво место личност, која би то могла пратити, био је потребан образован, храбар, одлучан и уз то од великог иovereња. Партеније је био идеалан за овај задатак под окриљем свештеника у Православној бечкој црквици и зато је вероватно да су његови проблеми са бечким властима и строга казна касније ишли из овог правца. Иначе, ова бечка капела или црквица, потпадала је под власт патријарха Арсенија Јовановића Шакабенте, а затим и под власт митрополита Ненадовића. Њу су, црквицу, Срби и архијереји приликом својих посета, пре свега пословних, политичких и сваких други, посећивали, ишли на службу, али и новчано и на сваки други начин помагали.¹³

После смрти патријарха Арсенија Јовановића Шакабенте, Партеније је остао на двору у Карловцима. Наследник Арсенијев, митрополит Исаија Антоновић, заједно са архијерејским синодом признао је, 19. септембра 1748. године, Партенија за протосинђела „и утврдио у служби датој му од патријарха Арсенија за проповедника слова Божија”¹⁴. Оно што је за нас овде битно јесте детаљ, да је Партеније као такав, могао ићи по епархијама и црквама и у њима проповедати слово Божије. Партеније је сада могао овлашћен са званичног места да обилази села, насеља и градове, где је било православног живља и упознаје се са условима њиховог живота, стањем у школству, што ће не мало касније бити од помоћи митрополиту Павлу Ненадовићу, чији ће Партеније постати сарадник и саветник од највећег поверења.

За помоћног епископа Павлу Ненадовићу хиротонисан је Партеније у манастиру Раковац 14. септембра 1751. године. При том је положио заклетву, која је у целости сачувана, а садржај њен је леп пример христијанске оданости митрополиту, Синоду и Православљу.

¹³Д.Р. *Автобиографија Партенија Павловића*...стр. 528.

¹⁴Исто...стр. 528.

Као епископ посвећења, Партеније је био човек од поверења митрополиту Ненадовићу и, рекли би, његова десна рука. По овлашћењу митрополита Ненадовића, Партеније је осветио већину црква у архидијези и председавао је конзисторијалним седницама. Партеније је 1753. године са Комисијом обавио визитацију свих фрушкогорских манастира. Као викарни епископ извршио је велики број рукоположења мирских и монашких лица, председавао седницама Конзисторије и вршио епископске функције, па се чак бавио и дипломатијом.

Тако је, на пример, известио иарицу Јелисавету у Петрограду о гоњењу Срба и српске цркве у Јетри. У писму царици Јелисавети, желећи да истакне патње нашега народа, он каже: „Велику и неизглаголану радост имјели ветхозакони људи, егда увједили што их Јудит и Естир прекраснаја изабрали от смертноснија бједи, от врагов и супостатов”¹⁵

Епископ Партеније бавио се и књижевним радом. Написао је тропар и каноник Св. Стефану Пиперском, аутобиографију, која је значајан извор историјских података његовог времена, описао је бекство патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте, са грчког је превео литургију Св. апостола Јакова и у стиховима „Оду у спомен другог Христовог доласка” од византијског цара Лава Мудрог. Ову оду штампао је, после Партонијеве смрти, 1763. у Млецима, Захарије Орфелин о трошку митрополита Павла Ненадовића. Засигурно је да су се Захарије Орфелин и епископ Партеније и лично познавали, јер су живели у истом граду и радили заједно на митрополијско патријаршијском двору у Карловцима. Партеније је умро у Карловцима 19. априла 1760. године¹⁶ „и сахрањен је у Великој (Саборној) цркви карловачкој. С леве стране од певнице”¹⁷.

Партеније Павловић. рођен је на територији данашње Бугарске. Да ли је Партеније српског или бугарског порекла то не знамо, али је хришћанин и православцац, оставио је сасвим леп и значајан траг у српској, пре свега црквеној историји, али што је још најзначајније, обележио и учврстио нама данас мало познате везе између припадника бугарског и српског народа.

Ово је тек покушај осветљавања једне необичне, али по свему судећи значајне културне и духовне везе.

---

¹⁵Д.Р. *Аутобиографија Партенија Павловића*...стр. 5555.

¹⁶Сава, *Епископ шумадијски*...стр.394.

¹⁷Жарко Димић, *Покушај реконструкције „ѿефѿера“ карловачке ѿпородице Лукић - Хаѿић XVIII - XIX век*, на основу забелешки и записа историчара Косте Петровића, рукопис, стр. 5.

Претплатити се на ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет шtamпарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улазити на жиро рачун број 840-98664-83 код УП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се прокњижи уплата, ми ћемо вам слати часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаште.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Ђорђо Сладоје. - 2009, бр. 20 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2009 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 cm

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407